

PRÁCE

KAMARÁD

Jiří  
Haleš

SAMARA

jení písek





---

Text © Jiří Haleš,  
1982  
Illustrations © Jiří Haleš,  
1982

Památce svým saharským přátel,  
entomologa Augustina Höffera a geologa Zdeňka Topinky,  
kteří se nedožili vytištění,  
připisuji tuto svou knižní prvotinu.

---

Jiří  
Haleš  
**SAHARA**  
není  
jen  
písek



---

Máme k dispozici  
jedinou zeměkouli  
a všichni jsme odpovědni  
za to,  
co z ní uděláme.

---

## Úvod

Mladí saharští nomádi, s nimiž jsme se spřátelili u studny Safiet Iniguel, chtěli vědět, jak vypadá Československo. Chvilí poslouchali náš výklad, ale nezdál se jim věcný. Tak nám položili zásadní otázku: Kolik je u vás písku? U nás duny vůbec nejsou, řekli jsme jim. To tedy musí být jednotvárná země, když je tam jen samé kamení, konstatovali soucitně. Jinou možnost totiž neznali.

Byl jsem zpočátku v podobné, i když opačné situaci. Časem jsem však ledacos pochopil a naučil se Sahaře trochu rozumět.

Především si mě získala; musím se tam stále vracet alespoň ve vzpomínkách. Už chápu příběh o nomádkém chlapci, který dostal stipendium na univerzitu, získal několik vědeckých hodností a pak se vrátil na Saharu ke svému hubenému stádu. Náš svět mu byl stísněný a malicherný.

Nechci však zůstat jen pasívním obdivovatelem Sahary. Chtěl bych alespoň nepatrně přispět k uchování její krásy a života, který se udržel navzdory postupu pouště. Neboť vpád do civilizace je i zde nebezpečím pro přírodu a vyžádal si již nenahraditelné, a přece zbytečné oběti.



# ( I Trochu bláznivý nápad )

Řekne-li se „Sahara“, představí si většina lidí písečné duny, vlnící se donedohledna, nad nimi žhavé slunce, v pozadí fatu morganu, v popředí velblouda.

Snad bych i já s podobnou představou vystačil dodnes, kdybych v roce 1967 nezískal pozvání na desetidenní speleologickou exkurzi do Francie pro tři členy tehdejšího Sboru ochrany přírody Společnosti Národního muzea.

Vzhledem k tomuto pozvání nám tenkrát banka vyměnila jen nevelký finanční obnos. Ale protože v jeskyních se žije levněji než v hotelích, ještě nám něco zbylo. Pro takový případ jsem předem promyslel „malou odbočku“ do Afriky — konkrétně do Alžírsko — a zakoupil letenky Alžír—Praha, tehdy stály 800 Kčs. Jediné, co nevyšlo, byla představa, že se nám třeba podaří nechat se najmout jako „brigádníci“ na nějakou nákladní loď, nebo se s ní alespoň přeplavit do Alžíru levněji než lodí osobní. A tak když jsme si nakonec obstarali lodní lístky, zjistili jsme, že nám zbylo všem třem dohromady asi třicet dolarů, což vzhledem k platnosti alžírského víza (40 dnů) nebylo tak mnoho.

Kupodivu jsme však vyhlíželi k jihu spíše s nadšeným odhodláním než s obavami. Už z předešlých obdobných exkurzí jsme věděli, že důležitost peněz je zhruba úměrná hustotě osídlení zkoumaného terénu. Máte-li málo peněz, vyhýbejte se městům; nemáte-li skoro žádné, nepřibližujte se ani k vesnicím. Domyslíte-li to až do konce, vyjde vám celkem logicky, že tam, kde vůbec lidé nežijí, nejsou peníze k ničemu. A protože jsme měli namířeno na Saharu, dodávali jsme si kuráže otázkami — a co si tam s tolika penězi počneme?

O cíli, k němuž jsme směřovali, jsme se nestačili dovědět předem nijak mnoho. Prohlídkou mapy jsme zjistili, že je Alžírsko zemí povázhlivě rozlehlou: plochu má šestnáctkrát větší než Československo. Z vlhkých subtropických nížin podél Středozemního moře se zdvíhá mohutný Atlas, na jehož horských velikánech se místy udrží sníh až do léta. Za jižním



úpatím Atlasu se pak prostírá západní část největší pouště světa — Sahary. Obyvatelstva má Alžírsko zhruba stejně jako Československo a je soustředěno v severní přímořské části. Na jihu je hustota osídlení nepatrná — zatímco u nás je na čtverečním kilometru průměrně 112 obyvatel, na Sahaře naopak připadá na jednoho obyvatele několik čtverečních kilometrů; čím dále k jihu, tím více. „Velkému jihu“ alžírské Sahary vévodí dva mohutné horské masívy — Hoggar a Tassíli, osídlené tajemnými Tuaregy se zahalenou tváří. Protože přes Hoggar vede hlavní transsaharská dopravní trasa, byl pro nás zřejmě dostupnější; tajuplná Tassíli se svým nedávno objeveným bohatstvím prehistorických kreseb nás lákala nejvíce, představovala však zároveň jakýsi pól nedostupnosti v alžírské Sahaře.

Naše „vylodění“ proběhlo v ranních mlhách a za drobného deště. Než jsme však absolvovali příslušné úřední formality, mraky se protrhly a před námi se odkrylo nezapomenutelné panoráma bělostného Alžíru se svěží zelení parků a zahrad. Náš sen se zvolna stával skutečností, i když do jižní alžírské Sahary bylo skoro stejně daleko jako do Prahy. Ale byli jsme v Africe a hned jsme to pocítili: ačkoli byl konec dubna, slunce páliло a vládlo dusné, skleníkové horko; nic příjemného při bloudění městem s padesáti kilogramy nákladu na zádech.

Naše zavazadla obsahovala velké množství materiálu, který už přestal být funkční. Vybavení pro sestupy do propastí a jeskyní — přílby, lana a overaly, které jsme potřebovali ve Francii —, sběry vzorků, stan, exponované filmy a vůbec každý zbytečný gram zátěže bylo nutno někde uložit, aby bylo vůbec možno pomýšlet na cestu k jihu. A protože jsem se před odjezdem dozvěděl, že na obchodním oddělení našeho velvyslanectví pracuje také ing. František Cílek, na kterého se můžeme obrátit, zkusili jsme to tam.

Přijal nás ochotně, a když nás ubytoval, zavedl nás mezi ostatní pracovníky obchodního oddělení. Tam jsme byli podrobeni menšímu „výslechu“, jehož cílem bylo zjistit, jaké máme úmysly a kam máme namířeno. Když jsme to opatrně naznačili, velice se rozesmáli. Pak zvážněli a ujistili ty tři zelenáče, že je to ovšem nesmysl. Do Hoggaru se nikdy nemůžeme se svým vybavením dostat. Pak nám dali seznam krajanů (hlavně lékařů a veterinářů) v Atlasu a důrazně nás varovali, abychom se z pásma těchto záchytných bodů ne-

pouštěli dále na jih. A kdybychom se za každou cenu chtěli dostat do nitra Sahary, tak ať se tedy pokusíme přesunout až do Kenadsy u Bécharu — jsou tam naši geologové, kteří nám mohou usnadnit exkurze do okolního terénu. Zdvořile jsme vyslechli všechna varování a snadno jsme se dohodli, co uděláme: prvních několik dní se zachováme dle rady, dál pak podle situace.

O té nejdůležitější věci jsme však na velvyslanectví raději nehovořili, ačkoli nám dělala největší starosti — totiž o dopravě. (Všichni nám tam připadali v oboru autostopu zcela nekvalifikovaní.) Nejkratší nouzová varianta naší cesty měřila asi 3500 km; kdybychom měli stihnout všechno, co jsme si vysnili, znamenalo by to hodně přes 7000 km. Přitom přesuny znamenají pro náš program terénních exkurzí a průzkumu časovou ztrátu.

A tak jsme se vydali se zmenšenými, ale stále ještě mohutnými ranci na výpadovku za město, a byli jsme tři: Petr Šmerák, čerstvě promováný pedagog, ing. Žofie Hlaváčková, současně studující několik vysokých a jazykových škol, a já. Petra jsem znal už dlouhá léta, z dob, kdy jsem se zabýval plazy spíše jako terarista než ochranář. Záliba v „pěstování drobných domácích jedovatých hadů“ (jak jsme to nesrozumitelné slovo „teraristika“ žertovně překládali do češtiny) nás sblížila už ve školních letech. S Petrem jsme před cestou do Afriky podnikli už několik větších cest, zaměřených na průzkum herpetofauny\*). Kromě toho jsem ho občas zavlekl i do „děr“ (jak stručně říkají speleologové podzemním krasovým dutinám, jako jsou jeskyně a propasti). Ale to sem nepatří. Místo toho je na místě několik slov o ing. Žofii Hlaváčkové.

Zatímco já a Petr jsme takoví celkem obyčejní lidé, Žofie je bytost velice podivuhodná a některé její vlastnosti jako by ani nebyly z tohoto světa. „Životním prostředím“ jejího mládí byly jeskyně, zejména Koněpruské. V bludišti nepřístupných chodeb, puklin, plazivek a „blboděr“ — přes jejichž obtížné svíslé stupně si jeskyňáři navzájem pomáhali a jeden druhému svítili na chyty a stupy — tam se toulávala ve volných chvílích sama a potmě. Mimoto je náruživá „kořenářka“ a u každé kytičky si staví fotostativ. Nikdo neví, kolik škol studovala a absolvovala. Kromě svého hotového economic-

\*) Souhrnný název pro plazy a obojživelníky



kého diplomu se tenkrát vzdělávala zejména v geologii, a pro naše saharské tažení bylo podstatné především to, že znala mimo jiné také francouzštinu a arabštinu (té jsme říkali „ocásková řeč“ podle „ocáskového písma“, kterým se zapisuje). Se Žofií jsem před cestou do Afriky absolvoval několik výzkumných sestupů do nově objevených propastí v Jiho-slovenském krasu a také dramatický pokus o průnik vodním kaňonem Nevidio v Durmitoru, který pro naši nedostatečně vybavenou šestičlennou výpravu skončil sice bez pohromy, ale měli jsme namále. Už tenkrát bylo zřejmé, že Žofie vydrží víc než člověk. Kromě toho ovládá také sebeobraně údery karate a jedním máchnutím ruky nadělá spoustu škody na všem, do čeho udeří. Byla tedy vlastně nejdůležitějším členem naší výpravy: uměla francouzsky a arabsky, byla ze všech nejspíše způsobilá přežít to, co nás zřejmě čeká v oboru povšechného strádání, a kdyby „výprava“ byla přepadena, měla v pracovní náplni aplikovat příslušné „karáty“ v praxi (zatímco já s Petrem — oba jsme spíše takové mírumilovné, holubičí povahy — jí budeme fandit a povzbuzovat zpovzdáli).

Autostop fungoval přímo zázračně; nejdříve jsme myslili, že je to souhra šťastných náhod, až se pak stala příhoda, která nás definitivně přesvědčila, že jsme ve stopařském ráji. To jsme se blížili k rozcestí, kde náš dopravní prostředek odbočoval vpravo do Oranu, jenže my jsme chtěli pokračovat vlevo do Mascary. Za námi jely čtyři jiné vozy; zatímco jsem jim dával příslušné znamení, Petr s Žofií vyprošťovali naše rance. Stala se věc na evropské poměry až absurdní: zastavily všechny čtyři vozy a jejich řidiči se nás přišli zeptat, koho si vybereme. Když viděli, že se ostýcháme někoho odmítnout a jeli bychom nejraději se všemi najednou, dohodli se sami mezi sebou a společnými silami nás i s nákladem naložili do toho vozu, který jel nejrychleji a nejdále naším směrem.

## (2) Žlutý pramen )

Naše cesta vedla na západ přímořským předhořím Atlasu až do Izané (Relizan) a zde jsme teprve ostře změnil kurs — z nížiny vzhůru do hor a k jihu. Naším prvním plánovaným cílem byla oáza Ain Sefra. Doporučil mi ji přítel Jiří, který byl v Alžírsku několik let před námi na studijní herpetologické exkurzi a byl touto lokalitou nadšen. Je zde totiž čítanková ukázka všech druhů pouštních krajín a úkazů takřikajíc „na hromadě“, a proto i zástupci fauny, příslušející do různých typů přírodního prostředí, se zde dají zastihnout v těsné blízkosti. Navíc je Ain Sefra ještě v Atlasu, i když je to jeho pouštní výběžek, směřující k jihozápadu do Sahary — takže se zde stýkají ještě některé druhy charakteristické pro Atlas či jižní Evropu (například chameleóni) s formami již čistě pouštními (zvířena vátých písků — lehkonoží ještěři rodu *Acanthodactylus*, rohaté zmije, agamy a jiné).

Určitá potíže byla v tom, že v Ain Sefře už nebyl na našem seznamu žádný krajan, který by nám usnadnil první „rozhlížení“ po terénu. Avšak podle rad, které mi dal na cestu můj předchůdce Jiří, který tam byl krátce po skončení alžírské osvobozené války v obtížnějších podmínkách, zřejmě nebyl důvod k obavám a starostem. Z jeho pokynů si pamatuji zejména tyto:

1. Chameleóni se nejlépe hledají na ostatných drátech.
2. Nejvíce zajímavých druhů plazů je v minových polích písečného údolí. Je výhodné sledovat v písku stopy koz, které tam pasou nomádi. Oni to dělají také tak — chodí jen tam, kudy prošly kozy, protože jsou toho názoru, že kozy je menší škoda než utržené nohy. Ovšem od té doby už asi odminovány kozami pokročilo tak dalece, že byste to mohli zkusit i na nepodupaných píscích, kde je zase více všelijakých těch zajímavých zvířátek. Já jsem taky v kozích stopách dlouho nevydržel.
3. Najde-li vás v terénu nějaká hlídka (Ain Sefra leží u marockých hranic) a neumíte-li jejich řeč, mluvte, jak dovedete.



Já jsem jednou obracel kameny v údolí mezi Ain Sefrou a Sfisšifou, když tu najednou se přihnala jakási stráž na koni. Pochmurně se tvářící muž zastavil na deset kroků ode mne a cosi důrazně pronesl „ocáskovou“ řečí. Protože neumím arabsky ani francouzsky, nechal jsem na chvíli kamení kamením a pronesl k němu několik vlídných českých vět o počasí, jaké je horko, došel jsem k němu, zeptal jsem se ho, kde sehnal toho pěkného koníka a jak mu říká. Pak jsem mu vyhrabal ze záhybů roucha pravici a srdečně jí potřásl. Při tom nevlídný výraz strážného zvolna mizel, na nic už se neptal, ale setrval na místě. Tak jsem se vrátil ke svým kamenům a hledal dál, co se pod nimi skrývá. Ten dobrý muž mě chvíli sledoval a pak sestoupil z koně, došel ke mně, sehnul se a začal také obracet ty „šutráky“. Mlčky jsme pracovali asi půl hodiny. Zvláštní bylo, že jsme za celou tu dobu nenašli ani jediného živočicha, ačkoli pod kameny bývá všechno možné — štír, pavouk, gekon, scink, malý trnorep nebo aspoň různé brouci, ale tenkrát — nic. Po půlhodině se můj přítel zase vztyčil, potřásl mi pravicí, nasedl na koníka a odjel.

4. Ain Sefra znamená žlutý pramen. U toho pramene je oáza a za ní krásné písečné duny. Nad tím se zdvíhají kamenité svahy pohoří Ksour, proti nim halfová aridní step (suché travní porosty), zvolna stoupající v mírném svahu a přecházející dále v kamenitou poušť — hamadu.

Potud informace našeho nedávného předchůdce. Proti němu jsme měli mnoho výhod. Válečné události a poválečné zmatky se stávaly už překonanou minulostí. Pokud jde o dorozumění, měli jsme na rozdíl od něho tu přednost, že s námi byla Žofie. Zatím se při usilovném přesunu autostopem a zastávkách mezi krajany její schopnosti nemohly výrazně uplatnit, ale už jsme se těšili na praktické použití a výhody její přítomnosti na naší první „funkční“ zastávce.

První dva dny jsme brousili po okolí Ain Sefry většinou sami. Zatímco Žofie s potěšením sbírala kamení a ukazovala nám různé nezvyklé tvary vypreparované písečnými větry, Petr a já jsme se snažili najít zajímavé zástupce pouštní fauny, zejména plazy. Naše výsledky však neodpovídaly vynaložené námaze. Metody vyhledávacího průzkumu osvědčené v Československu nebo na Balkáně (vhodné ostatně i v Atlasu) ve zdejších terénu vycházely zatím naprázdno. Přitom

z rozmanitých stop na pouštním písku bylo zřejmé, že chyba není v přírodě, nýbrž v nás.

Navečer druhého dne došlo k významnému setkání: místní francouzský učitel s napůl italským jménem Gilbert Santucci, s nímž jsme se spřátelili, nás seznámil se starým arabským lovcem a stopařem Louisem Ouisem a ten nám ochotně přislíbil, že nás zítra „protáhne“ krajinou a ukáže nám, co tu je a jak se to hledá, což učiní z čirého přátelství a nic za to nechce.

Za časného jitra třetího dne jsme se vydali na první větší terénní pochod do pouště. Cesta vedla širokým plochým údolím, kde se střídaly tenké vrstvy navátého písku s vyvátým štěrkovým podkladem, z něhož místy prorážely nízké zvětřelé a rozpadlé skalky nebo vystupovaly skupiny větších balvanů. Při šikmém osvětlení ranního slunce byly na navátém písku zřetelné nejrůznější stopičky, větší i zcela delikátní, jaké za sebou zanechávají nejdrobnější druhy hmyzu. Písek dělal dojem hustě popsané knihy rozevřené do široka před námi, aby vydala svědectví o životě v poušti. Bylo možno si tu přečíst odpovědi na otázky, které nás sem přivedly, i na ty, které jsme ještě ani nedovedli položit. Potíž tkvěla v tom, že jsme byli téměř úplně negramotní; ale situace už nebyla beznadějná, protože byl s námi pan Ouis.

Naše vděčnost k tomuto nezištnému a laskavému průvodci se brzy změnila v obdiv a úctu. Přestože pan Ouis neuměl číst písmo arabské, tím méně francouzské, přiváděl nás v úžas množstvím informací, které četl v písku.

„Tady sídlila zelmumija (drobný písečný ještěř *Acanthodactylus*) — mohutný samec; stopa je čerstvá, zkusíme po ní jít. Na pravé zadní noze jí chybějí první dva prsty,“ upozornil nás předem pro případ, že by nás takový úlovek netěšil.

„Tady vyhrabala z písku broučka. Byl dost veliký, a tak jím třepala a ulámala mu nohy, aby ho mohla sníst — podívejte se.“

Stopa směřovala na vyvátý štěrk, kde nebylo další sledování možné — alespoň jak se to jevílo nám. Ale pan Ouis slídlil dále v prodloužení směru a prozkoumal závětrí každého většího kaménku, kde se usadilo několik čtverečních centimetrů písku. Občas pochvalně zamručel, když zaznamenal něco, co my jsme při nejlepší vůli nebyli schopni rozeznat. Po dvaceti metrech jsme se dostali opět na písečnou plochu — a ejhle:



stopa zde vskutku pokračovala tak zřetelně, že i my jsme ji snadno dokázali sledovat. Pak náhle mírně změnila směr a vzdálenost mezi otisky nohou se zvětšila.

„Něčeho se lekla, možná nás — a utekla rychle tamhle do křoví. Podíváme se, jestli stopa půjde dál.“

Připadalo nám to úplně marné, protože kolem křoví byl propletenec mnoha stop, mimo jiné také od *Acanthodactylů*.

„Běhali tu ještě další tři,“ konstatoval náš stopař, „ale dva jsou podstatně menší. Ten třetí je sice veliký, ale už tady není — stopa je nejméně den stará. Ten, kterého hledáme, už dále nešel — krčí se někde ve křoví.“

Brzy jsme ho našli v mělké dírcce mezi kořeny. Byl to krásný dospělý samec, jen škoda, že mu na pravé zadní noze chyběly první dva prsty.

Podobným způsobem jsme vysledovali podle stop dvě agamy a jednoho trnorepa. Začali jsme mít pocit, že už víme jak na to, a vyrazili jsme po stopě chameleóna, kterou Petr objevil mezi trsy travin. Pan Ouis nás chvíli vlídně sledoval a pak nás ohleduplně upozornil, že takhle bychom našli nanejvýš zbytky vajíčka, z něhož se ten chameleón kdysi vylíhl; jestli chceme dosáhnout původce stopy, musíme jít přesně opačným směrem. Pak nám vysvětloval, jak lze směr jeho postupu stanovit, ale náročnost výkladu přesahovala naše komunikační možnosti. Dodneška jsem nad stopou chameleóna vždy v rozpacích: jeho nohy mají totiž tvar kleští na sevření větve a nejsou příliš vhodné pro kráčení po terénu. Prsty směřují do stran, přesně kolmo na směr pohybu; chameleón kráčí zvolna a nohy staví na terén svisle shora, takže stopa není ve směru pohybu rozmáznutá, tudíž ani podle toho nelze určit směr. Jedině v místech, kde chameleón za pochodu něco uloví, je možné jeho pozici snadno přečíst. Ocas je vtlačen do písku a otisky nohou jsou hlouběji zaryty vlivem zpětného rázu při vymrštění a zatažení jazyka.

Chameleóna jsme nemuseli stopovat dlouho. Přešel pouze asi 40 metrů od jednoho většího keříku k sousednímu, kde už zase seděl na větvičce a pevně ji svíral prstíky svých klešťovitých nohou. Chameleóni tráví většinu života nehybným číháním ve větvích nebo se v nich zvolna pohybují pomalými plíživými pohyby. Jsou-li ohroženi, musejí se spoléhat na svou schopnost barevně splynout s terénem, protože nedovedou rychle utíkat. Tomu „našemu“ nebylo ochranné zbarvení

nic platné; když jsme ho uchořili, zvolil pro změnu metodu zastrašovací tým, že se náhle nápadně přebarvil a vytvořil na těle „hvězdnou oblohu“ (bílé tečky na tmavém podkladě) a paprscité pruhy kolem očí, vyhrbil „kočičí hřbet“, otevřel hrozivě svá velká ústa a vydal ze sebe přídušený sykot. Zajímavé je, že sice naznačil hrozbu kousnutím, ale když mu byla dána možnost zakousnout se do prstu, štítivě se odvrátil a odmítl člověka „ochutnat“. Přitom stisk jeho čelistí by patrně byl nepříjemnější než od jiných ještěřů téže velikosti.

Chtěli jsme v cestě pokračovat, ale pan Ouis stále ještě ohledával písečnou plochu kolem keře. Napřed jsme neviděli nic; teprve když nás přímo upozornil, zaregistrovali jsme velmi nezřetelnou stopu, tak říkajíc „negativní“ — nebyla totiž v písku vtištěna, nýbrž byla jaksi „vypouklá“. Byla nesouvislá, objevovala se jen místy. Náš stopař několikrát prozkoumal všechny její části a pak na jednom místě náhle zarazil ruce hluboko do písku, nabral mohutnou hrst a vyhodil ji do výše směrem k volné vyváté ploše. V mračnu dopadajícího písku letěl jakýsi větší kousek, který se po dopadu na zem zavrtěl a zmizel. Protože se však nemohl v mělké vrstvičce rozhozeného písku ponořit hlouběji, snadno jsme se ho zmocnili. Byl to velice zajímavý drobný scink *Chalcides sepsoides* (jeho portrét je na obr. 6), podobný naší vzácné krátkonožce uherské (*Ablepharus kitaibelii fitzingeri*). Podobně jako krátkonožka i on se pohybuje spíše jako slepýš a nožičky přitom přikládá k tělu, aby mu nepřekážely — a to i při pohybu po písku (vynořuje se však jen zřídka). Přiblíží-li se k povrchu, objeví se na písečné ploše mírné vyklenutí, které se ztrácí tam, kde se zvířátko při svém slídění po drobných larvičkách a jiných dobrotách ponoří do větší hloubky.

Problém určení směru pohybu, i když ne tak obtížný jako v případě chameleóna, se znovu naskytl ve chvíli, kdy jsme našli v písku „sinusoidu“ — tenkou vlnovku, zcela zřejmě pocházející od nějakého drobného, štíhlého užovkovitého hada. Když nás pan Ouis ujistil, že je zcela čerstvá a „pachatel“ nebude zřejmě daleko, vyrazili jsme dychtivě po stopě. O sto metrů dále stopa končila v nevelkém křoví a to jsme ihned obklíčili. Brzy jsme spatřili žlutohnědého, nezřetelně skvrnitého hádečka s velkýma očima, nám zcela neznámého druhu. Dříve než jsme po něm stačili vztáhnout ruku, hádeček zřejmě usoudil, že jednak není kam utéci, jednak že si kritická



situace žádá rázného činu. Zatvářil se tedy co nejhrozněji, zároveň se pokusil vypadat dvakrát tak velký a tlustý, zdvihl hlavu do výše asi třetiny délky svého těla a zploštil krk způsobem, který neklamně svědčil o tom, že máme co činit s obávanou kobrou egyptskou, která svým rozšířením v severní Africe dosahuje až k Atlantiku. Několikero prudkých pohybů, naznačujících chystaný zkázonosný útok, jen vhodně doplnilo hrůzu čišící z jeho podoby i gest.

Jak jsem se již zmínil, nevěděli jsme tenkrát, co to je, ale věděli jsme, co to není — totiž kobra, která se sice chová velmi podobně, ale vypadá přece jenom trochu jinak. Tak jsme tu „probuzenou zkázu“ vytáhli z křoví a přesvědčovali ji, že se jí nic zlého nestane. Zároveň jsme se s Petrem dohodli, že jí s ohledem na předvedený výkon budeme prozatím říkat „kobřivka“. Hádeček se brzy uklidnil a vůbec se nepokusil nikoho kousnout. Dokonce byl za krátkou chvíli tak dalece spokojen s příznivým výsledkem našeho setkání, že se odmítl znovu „zakobřit“, když jsem si připravil fotoaparát — ačkoli jsem se tentokrát zase já snažil vypadat dvakrát tak velký, a třikrát tak tlustý, o předstírání nejmizernějších charakterových vlastností ani nemluvě. Marně jsem se před ním všelijak pitvořil. Jediným výsledkem mého snažení byla veselost pana Ouise, který sledoval se zájmem mé počínání.

Bylo to k zoufání, neboť jsem zmeškal jedinečnou příležitost udělat cenný snímek. Pořídit technicky dokonalý portrét živočicha není obvykle mimořádný problém. To, co činí z přírodní fotografie umění i hodnotný dokument, je zachycení intimních životních projevů, reakce a chování v různých situacích. Mnohdy mohou takové snímky nebo filmový záběr rozhodnout i sporné otázky a problémy etologické, nebo mechanismus a průběh nějaké složité či velmi rychlé pohybové akce.

Pokud jde o drobné živočichy, zejména plazy (s nimiž se znám nejlépe), je možno říci, že dobré snímky lze pořídit spíše s domestikovanými zvířátky v laboratorních podmínkách, v teráriích nebo v ateliérové maketě krajiny než v přírodě. To, co v přírodě nemožní ani nejdelší teleobjektiv, se stane zcela snadným u jedince, který pozbude úlekových a útěkových reakcí, a ani blízká přítomnost fotografa ho neruší. Jediná věc, kterou s krotkým živočichem často vůbec nelze pořídit, jsou právě studie úlekových reakcí, výhružných

a zastrašovacích póz a podobně — pokud nejsme rozhodnuti použít pro jejich obnovení drastických metod a riskovat poškození nebo i zničení zvířete. Ale v takovém případě si raději snímek odepřu.

Teprve v Praze se pak podařilo „kobřivku“ určit — byl to Malpolon moilensis. Takže to byl přece jenom vlastně jedovatý had, příbuzný s neméně okatým hadem Malpolon monspessulanus (šírohlavec ještěřčí), kterého jsme dobře znali z Jugoslávie. I když jsou hadi rodu Malpolon jedovatí, neznamená to ještě, že jsou člověku nebezpeční. Objektivní nebezpečnost hadů pro člověka závisí totiž na několika podmínkách, které musejí být splněny všechny zároveň:

a) Had musí mít především jedovou žlázu, která produkuje biologicky účinný toxin.

b) Vylučovaný toxin musí být spojen s nějakým mechanismem, který je schopen vpravit jed do krevního oběhu jiného živočicha.

c) Někteří hadi, kteří mají všechny předpoklady být člověku nebezpeční, přesto prakticky nikdy nehodu nezpůsobí, protože používají svůj jedový aparát pouze k lovu potravy a nikoli k obraně. Nebezpečné mohou být pouze ty druhy, které využívají své zbraně obojím způsobem. Žádný jedovatý had však na člověka svévolně nezaútočí. Útočníkem (i když třeba bezděčným) je vždy člověk.

Naše „kobřivka“ byla „jenom“ jedovatá; nebránila se kousáním, a i kdyby se o to pokusila, účinek jedu by se neprojevil. Malé jedové zoubky opistoglyfních hadů jsou v tlamičce umístěny příliš daleko vzadu a při obranném kousnutí se neuplatní. Proto je většinou možné s nimi zacházet jako s hady nejedovatými.

Skutečně nebezpečným jedovatým hadem, který žije v okolí Ain Sefry, je pověstná saharská zmije rohatá. Pátrali jsme po ní usilovně, leč marně. „Ještě mají zimní spánek,“ prohlásil pan Ouis k našemu úžasu. Byl začátek května a polední vedro začínalo být nesnesitelné. Když jsme si však vzpomněli na to, jak jsme minulý večer tuhli zimou, pochopili jsme, že ten zimní spánek není zase takový nesmysl. Zmije rohatá je noční zvíře a Ain Sefra patří mezi nejsevernější a nejchladnější oblasti jejího rozšíření.

Polední vedro jsme přečkali ve stínu převislého skalního bloku. Rovněž většina pouštní zvířeny učinila tou dobou něco



podobného, takže ani nemělo smysl se příliš plahočit terémem. Stopy v písku při kolmém poledním osvětlení zdánlivě zcela zmizely. Pouze několik málo druhů si v poledním vedru libovalo — například ještěři rodu *Acanthodactylus*. Protože však pohyblivost plazů je úměrná tělesné teplotě (a ta odpovídá teplotě okolí), bylo v té době zcela beznadějně pokoušet se o lov. A tak jsme spokojeně trůnili ve stínu — vždyť jsme během dopoledne zaznamenali mimořádné úspěchy, jejichž původcem byl ovšem především pan Ouis. Snažili jsme se mu vyjádřit své sympatie, vděčnost a obdiv a zároveň od něho získat další podrobnější informace o zdejší fauně. Ale protože já i Petr jsme vzhledem k němu byli prakticky němí, byly překladatelské schopnosti Žofie poprvé vystaveny velké terénní zkoušce. Tenkrát se definitivně potvrdila hrozná věc, kterou jsme již začínali tušit z předešlých náznaků: to, co Žofii v Praze naučili jako arabštinu, místní obyvatelé za arabštinu buď vůbec nepovažovali, nebo byli i ochotni ohleduplně uznat, že její řeč má s arabštinou cosi společného, ale stejně jí nerozuměli ani slovo. Žofie naopak byla toho mínění, že se zdejší řeč zvukomalebně arabštině značně podobá, ale ta podobnost nejde tak daleko, aby to dávalo nějaký smysl. Jediné, čím excelovala, byla skutečnost, že dovedla správně přečíst nápisy arabským písmem psané, což mnozí místní obyvatelé nedovedli.

Protože tato část mého vyprávění může působit dojmem přehnanosti či nejasnosti, pokusím se to vysvětlit malým srovnáním; ono je to podobné, jako kdyby se nějaký Arab naučil staroslověnštině a s přesvědčením, že umí „slovansky“, přijel k nám nebo do některé jiné slovanské země. Spisovná arabština, jazyk, jímž je psán korán, je stejně mrtvý jazyk jako třeba latina. Dnešní arabské jazyky jsou vývojově značně pokročilé, dalekosáhle diferencované, a nejde tudíž o jazyk jeden, nýbrž o celou skupinu, vyšlou ze společného základu.

A tak nezbylo než přejít na francouzštinu a přes ni se začít učit „alžírštině“. Vzhledem k časové tísní jsme se samozřejmě zaměřili jenom na slova nejdůležitější, nezbytná pro základní dorozumění. Náš výběr se dosti lišil od obvyklých stručných učebnic cizího jazyka: byly to názvy zvířátek a přírodních objektů vůbec.

Zmínil jsem se o potížích, které měla Žofie s terénní apli-

káci spisovné arabštiny. To neznamena, že se svou neméně spisovnou francouzštinou neměla žádné nesnáze. Občas vznikl i takový paradox, že naše „začátečnická“ část výpravy dospěla dříve k dorozumění se svými infinitivy či první osobou jednotného čísla a přítomného času než Žofie se svými umnými, leč neproniknutelnými plusquamperfekty, na nichž lpěla ve snaze poskytnout to nejdokonalejší, čeho je schopna. A nebylo to jen v mluvnických tvarech; saharská francouzština mívá i svéráznou výslovnost. Na začátku našeho pochodu nám například Žofie přeložila, že tady zastavíme, něco pojíme, a pak budeme nakládat agamy. Podivili jsme se: neříkal pan Ouis spíše, že je budeme hledat? Žofie neochotně připustila, že podle situace by to bylo logičtější, ale tak, jak to on říkal, to znělo jako „šaržé“ (nakládati) a ne „šeršé“ (hledati). Zatímco jsme se přeli o smysl jeho sdělení, zkomplikoval pan Ouis komunikační situaci dalším povážlivým slovem. Vlídne se usmál na Žofii, nabídl jí svou dvoulitrovou čturu obalenou vlhkou plstí a pravil zřetelně: „voda“. Na Žofii bylo vidět, že je v nesnázích, ale její brilantní mozek horečně pracoval. Pokusy o srovnávací etymologii na poli spisovné arabštiny neposkytly zřejmě uspokojivý výsledek, proto usilovně zkoumala, co by to mohlo znamenat ve francouzštině. Nakonec rezignovala a zeptala se plaše pana Ouise: „Keske vů vulé dír, mesijé?“ Málem uvedla do rozpaků-pro změnu našeho vlídného hostitele, ale naštěstí jsme přispěchali a vyložili jí, oč jde — pan Ouis momentálně mluví česky a „voda“ je to, čemu se francouzsky říká „ló“ a arabsky zřejmě „el-ma“ (soudě podle toho, že „hneš el-ma“ je vodní had a „fakron el-ma“ je vodní želva).

Nesnáz byla vyřešena a všichni jsme si v rostoucím horku s chutí lokli nádherně chladné vody. Odkud uměl pan Ouis česká slova? V Alžírsku potkáte každou chvíli někoho, kdo umí trochu česky. Jsou zde odborníci, kteří u nás studovali, i prostí lidé, kteří měli někdy příležitost spolupracovat s našimi experty. V Kenádze, kde je naše geologická stanice, nám arabští dělníci obřadně nabízeli pohostinství se slovy „kdo zaváhá, nežere“ — i když v tomto případě měli zřejmě velmi nejasnou představu o skutečném smyslu této zdvořilostní fráze. Pokud jde o pana Ouise, pochytil slovo „voda“ nejspíše za pochodu od nás a vytušil, co znamená, ze souvislosti.

Stojí však za zmínku, že jsme někdy slýchali slova, která



byla česká jen zdánlivě: „chlib“ není chleba, nýbrž arabsky mléko; „chlast“ není nic k pití, nýbrž hotovo, konec; „astma“ není choroba dýchacích cest, nýbrž „poslyš“. Stejně tak „salám“ není potravina, nýbrž pozdrav. Šachmatler není šachista, nýbrž scink *Chalcides ocellatus*. Když jeden náš hostitel na jihu pravil „ježibaba“, zjistila naše překladatelka, že se nemusí cítit dotčena, protože to znamená „přijde otec“. Rafinovanou etymologickou úvahu o původu slova „akrab“ (štír) jsme založili na skutečnosti, že štír má sice klepeta jako krab, ale krab to přece jenom není, což se vyznačí mezinárodní negující předponou a-. Moje příjmení si Alžíráné upravovali na „hněš“, což znamená had. Křestní jméno Jiří shledávali zcela nevyslovitelným a nabídli mi, že bych se mohl jmenovat vhodněji Džajr.

Hloubavý čtenář se možná pozastaví nad pochybným tvrzením, že voda, kterou pan Ouis nosil dlouhé hodiny žhavou výhni pouště v čutoře, by mohla být „nádherně chladná“. Ale je to tak; pouštní klima Sahary se vyznačuje nejen vysokými denními teplotami, ale i mimořádně nízkou relativní vlhkostí — zhruba pětkrát nižší, než je střeoevropský průměr. Při styku suchého vzduchu s vodou nebo vlhkými předměty nastává intenzivní odpařování. Odpařováním vody je děj silně endotermický, spotřebovává se při něm značné množství tepla, a tím se ochlazuje vzduch i vlhký předmět. Zejména v pohybujícím se vzduchu (ve větru nebo za jízdy) jsou tyto úkazy pozoruhodně účinné. Nádoba obalená mokřím hadrem se v proudu vzduchu ochladí na takzvanou teplotu adiabatického nasycení, což je v podmínkách letního saharského poledne o nějakých 20—25 stupňů méně, než je původní teplota vzduchu. I když má tedy vzduch svých čtyřicet i více stupňů, voda v čutoře obalené vlhkou plstí je stále „jako z ledničky“. Podobně jako čutora se chladí v poušti s dobrou účinností i lidské tělo. I při značně vysokých teplotách se člověk zdánlivě nepotí: pokožka, ke které může vzduch, je stále suchá. Avšak je to jen zdání. Ve skutečnosti se pocením ztrácí v poušti obrovské množství tělní vody. Je to patrné také tehdy, když vzduch nemá k některé části těla přístup, například při jízdě autem; opřete-li se o neprodyšné sedadlo, máte za chvíli mokrá záda a sedíte v kalužině. Při značném odpařování potu, jímž se tělo účinně chladí, jsou vysoké teploty na Saharě relativně snesitelné, na rozdíl od vlhkého tropického

klimatu, kde ochlazování těla odparem selhává (nasycený vzduch další vlhkost nepřijímá). Lze říci, že fyziologicky je suchá pouštní teplota 45 °C snesitelnější (zejména není-li bezvětrí) než 30 °C s nasycenou vlhkostí. To ovšem platí za předpokladu, že máte možnost ztráty vody doplňovat: v létě se na Saharě spotřebuje 5—10 litrů tekutin denně (pokud neprolenošíte větší část dne ve stínu) a není vhodné se snažit pít omezovat — může pak dojít k ledvinovým potížím. Teplotná a vodní bilance organismu je ovšem značně závislá nejen na teplotě vzduchu, ale i na ozáření: přímého slunečního záření dopadá na stojící postavu nejvíce v časných dopoledních a pozdních odpoledních hodinách, kdežto za poledne je celé tělo vlastně ve stínu hlavy a ramen. V té době, kdy je tělo vystaveno přímému záření nejmenší plochou, je však nejintenzivnější ozáření a teplota terénu, jímž je člověk obklopen; rozpálený terén jednak odráží sluneční paprsky, jednak sám sálá. Tyto vlivy jsou přinejmenším stejně významnou složkou celkového fyziologického vjemu vysoké teploty, a proto je také velmi důležité mít pro přežití pouštního poledne k dispozici stín, kde teplota vzduchu je sice stejná, ale ozáření těla se několikanásobně snižuje.

Zajímavá a dosti odlišná je na Saharě fyziologická funkce oděvu: značný význam má pokrývka hlavy (turban), která v poledních hodinách zachycejí velkou část slunečního záření, dopadajícího shora. Zdvihne-li se písečný vítr, slouží část turbanu jako rouška přes obličej i jako filtr vdechovaného vzduchu. Oblek na těle má dvě funkce: je dostatečně neprostupný pro záření, ale nebrání odpařování, které tělo povrchově ochlazuje. Teprve v noci přijímá oděv funkci u nás běžnou — slouží jako izolační vrstva, která brání ztrátám tělesného tepla vyzařováním a stykem s chladným vzduchem.

Turban bývá vytvořen z pruhu tenké bílé látky, dlouhé přes pět metrů; náš průvodce však měl turban šedozeleň. Na náš dotaz zabručel něco, jako že je to „vojenský materiál“. Pravý význam khaki turbanů jsme zjistili až od jeho spoluobčanů: nosí je bojovníci osvobozovací protikoloniální partyzánské války a pan Ouis (kterého v Ain Sefře i okolí každý zná a ctí) ještě nedávno sledoval v pouštním písku úplně jiné stopy jako vůdce partyzánských oddílů. (Alžírsko si vybojovalo nezávislost v roce 1962.) Jako praví hrdinové zůstal i on skrom-



ný; kdyby nebylo jeho sousedů a známých, nikdy bychom se zřejmě o něm nic podstatnějšího nedověděli.

Poslední den našeho zastavení v Ain Sefře jsme se vydali k jezírkům nedaleké menší oázy Tiout, kde žije izolovaná populace dravých vodních želviček *Clemmys caspica* leprosa. Zde jsme se také poprvé setkali se starými skalními rytinami. Nejvýraznější bylo velké vyobrazení slona — zvířete, které tu žilo dosti hojně ještě v době punských válek a Hannibal jím úspěšně děsil Římany. Kam se poděla všechna ta vyobrazená zvířata?

Pochmurné úvahy o minulosti, přítomnosti a perspektivách africké zvěře se nám vracely i při dalším zastavení v oblasti Bécharu, kde jsme navštívili zvláště bohatou „obrazárnu“ prehistorických skalních rytin, zobrazujících zmizelý život Sahary.

## (3) Mezi taghítskými lvy

Ačkoli náš krátký pobyt v Ain Sefře byl velice úspěšný a zajímavý, spěchali jsme dál. Chtěli jsme poznat pokud možno všechno a měli jsme na to zoufale málo času. Nějakým nedopatřením jsme se však dostali na křižovatku za Ain Sefrou tak pozdě, že se už stmívalo, a naděje, že něco pojede, byla pramalá. Zrovna jsme si začali chystat terénní nocleh a rozdělovat noční hlídky, když se pod horami Ksour objevilo světlo velkého kamiónu; řítil se k nám způsobem zvaným „jedeme, co to dá“. Bez velké naděje jsme zamávali baterkou. Obluda strašně zaskřípěla a snažila se ubrzdit tuny vrchovateho nákladu. Nakonec stanula a z kabiny se vysypala trojice mladých veselých lidiček, kteří chtěli vědět, co bychom rádi. Nesměle jsme se přiznali, že bychom pokud možno nejraději až do Bécharu. Oni se vesele zaškvířili a říkali: „Ale proč jen takový kousek, pojedte s námi do Gao.“

Gao? Kde je to? Jeli jsme baterkou po mapě k jihu, až jsme to našli v Mali — skoro 2500 km od Ain Sefry! Po tom, jak jsem jedním mávnutím ruky zastavil u Izané čtyři auta, to byl druhý „velký efekt“ alžírského autostopu. Pokušení, odskočit si trochu hlouběji do nitra Afriky, bylo svůdné — nicméně po dvou stech kilometrech jízdy nočním chladem na kabině řidiče (kde byla navíc naše i jejich zavazadla) jsme ještě rádi v Bécharu ukončili jízdu, ztuhlí zimou v poloze skrčenců. Ani už nevím, kde a jak jsme vyčkali svítání, v němž naše zmrzlá těla teprve definitivně roztála. A tak jsme se vydali hledat naši geologickou stanici, kterou nám tak důrazně doporučovali na obchodním oddělení našeho velvyslanectví v Alžíru.

Nebylo to nijak snadné — znamenalo to dalších 30 km směrem k marocké hranici —, ale konečně jsme byli na místě. To místo se jmenuje Kenadsa.

Zřejmě jsme nepřišli nijak zvlášť vhod, neboť tu byl očividně nějaký zmatek a rojení jako v úle. Nicméně nás kdosi zavedl k vedoucímu geologovi dr. Topinkovi. Kupodivu nás



to, přinejmenším něco zažijete. V tom případě nezapomeňte potom dát vědět, jaké to bylo.“ Po této podpoře našeho odhodlání jsme se vydali po dni plném dojmů opět na křížovátku, abychom se „vrhli do nitra saharské pouště“.

((26))

## (4 Grand sud)

Jako až dosud vždy, ani tentokrát jsme dlouho nečekali. Objevily se dva mohutné kamióny, z nichž jeden vezl na ložné ploše buldozer. Rozdělili jsme se, jak to šlo nejpohodlněji; já sám jsem se usadil nejdříve v kabině buldozeru a přehlížel krajinu jako z pojízdné rozhledny. Ale pak se setmělo a kabina byla příliš těsná na to, aby se v ní dalo spát. Tak jsem se přestěhoval do zdvižené kovové čelisti nad přídí stroje a pohodlně se tam uložil. Ocelová „postel“ nejdřív příjemně hřála, pak už nehřála, pak začala studit a nakonec vysloveně mrzila. K ránu se to už nedalo vydržet, a tak jsem se vrátil do kabiny, kam aspoň nefoukalo. Při rozednění jsme minuli Kerzaz, malou oázu se svéráznou architekturou, a po pravé straně se objevilo něco, co připomínalo řeku, ačkoli barvu to mělo zhruba stejnou jako okolní písek. Byla to Saoura — v létě a na podzim suchý pruh světlejšího písku, po jarních deštích v Atlase však mohutný tok, vrhající vodní spousty z hor tisíc kilometrů daleko do pouště. Naši řidiči se začali tvářit starostlivě. Jaro bylo letos velmi deštivé, říkali. Brzy se ukázal důvod jejich obav: hustá suspenze vody s pískem, tekoucí po pravé straně, náhle odbočila vlevo a valila se širokým kalným proudem přes asfaltovou silnici. Oba kamióny zastavily, jeden z řidičů se vyzul a přebrodil na druhou stranu. Nebylo to tak zlé, vody bylo jen něco nad kolena. Tak jsme projeli a pokračovali dál.

Saoura je „malý Nil“ alžírské Sahary, zdroj života mnoha oáz, které ji provázejí. Na rozdíl od Nilu Saharou ani při největších povodních neproteče, nýbrž v ní uvízne. Spousty vod se ovšem nemohou ihned odpařit; nasycují však vyschlé porézní povrchové vrstvy zemin zásobou vláh a zbytek se rozlévá v plochých pouštních nížinách na jihu nebo ústí do šotů — solných jezer. Zde, na konci cesty tekoucích povrchových i prosakujících podzemních vod, se látky (solí) rozpuštěné ve vodě hromadí, zatímco voda se odpařuje. Vysýcháním Sahary se průměrná vodní zásoba šotů stále zmenšuje

((27))



pan Topinka nepoctil nervózním výrazem ve tváři a sdělením, že i bez nás má svých starostí dost. Vlídne se usmál, poptal se v rychlosti, co že jsme zač, a pak zavolal jednoho z geologů, Jana Michela:

„Janko, jsme ztraceni, přišli na nás ochranáři, že tady svým vrtáním a kutáním ničíme přírodu a krajinu. Ty máš teď cestu k Taghítu, tak je vem s sebou a zkus je trochu zkorumpovat, nebo máme po chlebě. Ukaž jim oázu, podplat' je rytinkami a pokus se zařídit, aby je pokousaly nějaké rohaté zmiije.“

Pak shrábl do brašny pár lejster se stolu, omluvil se, že odjíždí na Menounu, což je mnohem méně zajímavé, a přál nám dobré pořízení v Taghítu.

„Djó, Taghít, řekl by Nerudův pan Rybář, kdyby zahlédl to co my. Po sedmdesátikilometrové cestě únavně jednotvárnou šedou hamadou jsme vyjeli do mírného svahu a tu se před námi objevila krajina jako z pohádky. Mohutným, hlubokým údolím Zousfaná se vinula stuha zářící zeleně palmového háje. Před ním bílý marabut (něco jako naše kaplička) a nad palmami vzadu na zvýšené říční terase městečko z malých, na sebe nalepených domečků. Domečky měly všechny stejnou tmavohnědou barvu, jen okenice byly bílé. Z té dálky vypadaly jako malované škatulky či kostky dětské stavebnice. Nad jejich vyrovnanou řadou vystupovala větší a ozdobnější kostka taghítské radnice s alžírskou vlajkou. Nad vrstvou zeleně palem a hnědi domečků zářila nádherně rudozlatá barva obrovských písečných dun, které se strmě zdvíhaly za oázou do výše 200 m. Aby to bylo barevně a kompozičně dokonalé, klenula se nad tou orientální nádherou blankytaná modř jasné saharské oblohy, neposkvrněné ani mráčkem. Pro úplnost sluší ještě dodat, že mezi palmami rudě zářily květy oleandrů. Sjeli jsme do údolí, trochu jsme ve stínu palem pojedli, a pak nastaly „vodní hody“. Geolog Michel vytáhl ze zásobního vaku podlouhlou plechovou válcovitou konzervu o objemu dvou litrů. Francouzský nápis hlásal, že je to „Evianská voda“. Předpokládali jsme, že to bude nějaká minerálka s příchutí nebo cosi ještě vzácnějšího — ale kdepak! Nemělo to ani bublinky, ani příchut', která by ten nápoj zřetelně odlišila od pražské vodovodní vody. U nás by takové zboží asi nešlo příliš na odbyt, ale na Sahaře je všechno jinak.

V oáze jsme se nezdrželi a pokračovali dále podél palmového háje k jihu. Údolí bylo stále sušší, palmy řídly a písečné

duny se začaly objevovat i zde. Při svém stěhování a postupu pohřbívaly zahrady i celé palmy pod mohutnými vrstvami navátého písku. Dále k jihu mělo údolí již zcela pustinný charakter a naše vozidlo stále obtížněji kličkovalo mezi neprůjezdnými vrstvami jemného písku po pevnějším vyvátém terénu.

Náhle náš řidič odbočil vpravo ke skalním srázům stále širšího údolí. Tam byl slíbený „úplatek“ od pana Topinky: množství skalních rytin na hladkých plotnách, vyleštěných písečnými větry a zčernalých pouštním lakem. (Pouštní lak je tenká tmavá povrchová vrstva kysličníku železa, která se zde vytváří na kamenech.) Slunce svítilo v té chvíli na většinu rytin velmi šikmo, takže vystupovaly kontrastně a fotogenicky (podobně jako stopy zvířátek v písku). Rychle jsme kolem nich rozpoutali úplně „fotografické orgie“, abychom to stihli. Obsahují takové bohatství zobrazené fauny, že kdyby oživilo, vznikla by pěkná zoologická zahrada ukázek zmizelého bohatství saharské zvířeny. Nejvíce mě zaujala tři vyobrazení berberského lva, každé trochu jinak a každé na jiném skalním bloku. Pokoušel jsem se je dostat do jediného záběru — běhal jsem z místa na místo, vyměňoval širokouhlý objektiv za „telecí“, couval a kličkoval —, ale když už tam byli dva „akorát“, ten třetí byl buď zakryt nějakým balvanem, nebo zabírán příliš šikmo a zkresleně. Konečně na ně padl stín a byl pokoj; v rozptýleném osvětlení jsou rytiny nezřetelné a zcela nefotografovatelné. Navíc potřeboval náš průvodce ještě sebrat vzorky mezi Taghítem a Bécharem, i spěchali jsme zase pryč. Takže jsme si ty dlouhé nádherné rytiny v klidu prohlédli až v Praze na fotografiích a diapozitivech a zopakovali si nad nimi smutnou historii černohřívě rasy „krále zvířat“. Ještě v minulém století byl berberský lev dosti hojným obyvatelem Atlasu, ale také oblíbeným terčem francouzských kolonizátorů a hrdinů typu Tartarina z Tarasconu. Ve dvacátých letech našeho století byl zastřelen poslední; genetické znaky této rasy bylo pak delší dobu možno sledovat ve zvířincích a cirkusech. Pak vymizela i tato poslední možnost zpětného vyšlechtění a záchrany nejkrásnější rasy afrického lva.

Doktor Topinka byl první z našich krajanů, který nespráskl ruce nad našimi plány cestovat až do Hoggaru. Jeho mínění bylo zhruba takové: „Tam na tu stranu to neznám, ale zkuste



a koncentrace solí roste. Některá bývalá jezera jsou dnes už pouze solnými močály, zčásti nebo i zcela pokrytými tvrdou solnou kůrou. Těmto bílým pláním je lépe se opatrně vyhnout. Solná kůra může být totiž zrádnou pastí na těžší živočichy nebo automobily. Pod kůrou číhá řídké bezedné bahno.

Povodně na Sahaře jsou jen zdánlivě paradoxní nesmysl. Podle statistik se v této části Sahary více lidí utopí, než zahyne žízni. Zaplavení obrovských plošin, kde se běžně voda neobjevuje v žádném ročním období, nastává někdy tak náhle, že se lidem ani zvířatům nepodaří uniknout.

Mnoho pouštních živočichů, ačkoli je pro ně voda za normálních podmínek živel zcela neznámý, se neutopí tak snadno, jak bychom snad předpokládali. Většina jich sice daleko nedoplave, ale příležitostné pokusy (zejména s plazy) mě přesvědčily o tom, že se mnozí dovedou pasívně udržet na hladině velice dlouho. Trnarepové a rohaté zmije se tak nadmou, že se neponoří víc, než kdyby byli například z korku, a zůstávají pak bez pohybu na hladině. Jiní (štíhlovky, varani) plovou dokonce velmi rychle a vytrvale, pokud není voda příliš chladná.

Při „přistání“ v Adraru jsme si uvědomili, že teď už jsme definitivně jinde, v jiném světě začínajícího Grand sudu (sud je francouzsky jih). Je těžko popsat, z čeho přesně ten jednoznačný dojem vznikl. Možná to bylo tím, že tu vskutku nebylo téměř nic, co by připomínalo Evropu — architekturou počínaje a chováním lidí konče. Jediné, co připomínalo nám známý svět, byla skupinka stopařů u rozcestního pilonu za oázou. Směrové údaje voněly dálkami; nicméně do Gao už to odtud bylo jen 1508 km. Ale i zde jsme se vzápětí měli drasticky přesvědčit o rozdílných poměrech v „sudu“.

Jak jsem se už zmiňoval, žili jsme překotným spěchem a snahou stihnout pokud možno úplně nemožné věci; dosavadní tempo našeho cestování bylo ostatně v tomto směru velmi nadějně. Proto jsme nebyli příliš potěšeni pohledem na osm kolegů — stopařů, zřejmě čekajících již delší dobu u „výpadově uježděné pouště“ (asfaltová silnice totiž končila definitivně před Adrarem). Provoz tu zřejmě nebyl nijak hustý a podle nepsaných pravidel autostopu jest slušno v zástupu uvízlých stopařů zachovat pořadí. Plni obav o každou hodinu našeho časového plánu jsme se přiblížili k jednomu z čekajících mládenců a položili mu zásadní otázku, jak dlouho už

tady čeká. Nedělali jsme si iluze a byli jsme připraveni na nejhorší — například, že už pět hodin nebo něco na ten způsob. Když nám odpověděl, měli jsme dojem, že špatně rozumíme, ale opakoval to klidně znovu, takže omyl byl vyloučen: dvanáct dní. Náš časový plán a program nám ležel v troskách u nohou. Zdálo se, že jediné logické řešení je vrátit se co nejrychleji na sever a držet se dobrých rad z obchodního oddělení našeho velvyslanectví.

To tedy znamenalo vyvěsit bílý prapor nad nejspolehlivějšími a největkolepějšími cíli našeho snažení a přiznat si, že jsme se přecenili a že to zkrátka není v našich silách.

Je však jakousi význačnou zvláštností člověka lidského, že dovede podstoupit námahu, riziko i hmotné škody a ztráty pro zcela pomyslné cíle, ideály a iluze, ba i úplné pošetilosti. A snad právě tohle je na něm nejvzácnější a činí to z něho tvora kulturního.

V našem případě ovšem přistupovala ještě otázka, zda snaha dostat se co nejdále do nitra Sahary není čistě formální; severní Sahara byla pro nás stejně neznámá a svou přístupností slibovala větší množství účelné činnosti v terénu.

Rozhodnout se bylo tak obtížné, že jsem z toho onemocněl. Později se ovšem — když už bylo po všem — ukázalo, že za to mohly spíše jakési střevní amoeby, a stejně zážitky jako já si z těchto končin musí odvážet každý Evropan, pokud není přechováván ve sterilní cele, krměn a napájen pouze z konzerv nebo převařených potravin. Záležitost, o které je řeč, přichází náhle jako uragán, a nepodaří-li se postiženému během jedné až dvou minut vyhledat či vytvořit zákoutí způsobilé plnit funkci zařízení označovaného AHA, OO, WC a podobně, je vše ztraceno.

Podle šedé teorie lékařské je třeba chorobě čelit úzkostlivou hygienou. Nevěřte tomu. Chorobě čelíme nejjistěji tím, že ji proděláme a naše tělo se spřátelí s novými obyvateli zažívacího traktu. Pouze je třeba důstojně přežít ty tři dny hrůzy — v tom je ten problém. Během zmíněných tří dnů se ze mne stala troska. Kdykoli jsem se pokusil přijmout něco potravin či nápojů, během pěti minut všechno proběhlo celou délkou zažívacího ústrojí a vyšlo ven tak čerstvé, že by se to mohlo požit znova. Až do té doby jsme žili co nejhygieničtěji; vodu jsme například upravovali přidáním tablet Pantocidu, což je v podstatě chloramin, který činí z nápoje odpornou



břečku. Čtvrtý den choroba minula a od té doby se již neobjevila, ačkoli jsem se proti hygieně zcela zatvrdil — pil jsem vodu z kaluží, jedl to, co místní obyvatelé (ačkoli to se právě podle hygienických příruček vůbec nesmí), a podobně. Petr byl touto potupnou chorobou stížen až o dva týdny později. Pokud jde o Žofii, nikdy jsme na ní nepozorovali nic nápadného kromě té okolnosti, že během pobytu v In Salahu od nás občas z nevysvětlitelných příčin náhle odbíhala neznámo kam a nepřála si, abychom ji doprovázeli. Její tvář měla v těch dnech zvláštní zádumčivý výraz.

Jak jsme se dokázali odpoutat od Adraru? Naši konkurenti drželi stráž na stanovišti pouze ráno a večer; v noci spali a ve dne se toulali po oáze nebo se šplouchali v místním bazénu. Nejúžasnější přitom bylo, že všechna svá zavazadla nechávali u směrového kvádrů na okraji oázy, i když se od nich všichni vzdálili na půl dne a nikdo je tedy nehlídal. V severoafrickém přímoří by tam za hodinku sotva něco zbylo a v jižní Itálii by tu hromádku neuhlídali, ani kdyby si na ní stále seděli. Časem jsme zjistili, že to není jen adrarská specialita. Na Sahaře nejenže se nekrade, ale několikrát se nám stalo, že nás pracně vyhledal člověk, který si všiml, jak jsme něco ztratili či někde zapomněli — a donesl nám to. Postupně jsme také měli možnost zjistit, že zmíněná poctivost není jediná zvláštnost v oboru mezilidských vztahů, která vnímavého návštěvníka ohromí a dojme. Kdyby se podmínky střední Sahary ze všech krajín nejvíce nepodobaly peklu, dalo by se říci, že zde lidé žijí jako v ráji: ocitnete-li se v tísní či nouzi, první, kdo vás potká, vám pomůže a neobyčejně se urazí, když se zeptáte, co za to chce. Cena lidského individua je zřejmě nepřímou úměrnou hustotě jeho výskytu. Zatímco v přeplněných městských aglomeracích civilizačních center má člověk beznadějný pocit odcizení a osamělosti uprostřed lhostejného davu, na Sahaře je to všechno přesně naopak. Jednou zde možná budou sanatoria pro duševní poruchy typu sociální klaustrofobie.

Avšak ještě než vzpomínky na Adrar definitivně opustím, musím se zmínit o „setkání s prorokem“, k němuž došlo na rohu tržiště těsně před naším odjezdem. Tržiště jsem vyhledal spíše jako fotogenický objekt než zdroj nákupů. Na celkovém snímku jsem také zachytil mohutného černocho, který procházel tržištěm, nápadně gestikuloval rukama a promlou-

val k přítomným. Jeho hlas zněl mocně a naléhavě, jeho zrak těkal po zástupu s fanatickým zanícením pro něco, čemu jsem pochopitelně nerozuměl, a ti, kteří rozuměli, toho naprosto zřetelně nedbali. Protože však mám k jakýmkoli fanaticům nedůvěru, brzy jsem tržiště opustil, abych se náhodou nestal předmětem jeho zájmu. Asi ve stejném okamžiku zvěrozvěst (jak říkáme my biologové věrozvěstům) opustil zřejmě tržiště druhou stranou, obešel je a na dalším rohu narazil přímo na mne. Trochu ve mně hrklo, když se vrhl rovnou ke mně a začal s vášnivou důrazností řečnit. Vypadal hrozivě. Pak mi podal kus papíru a tužku. Bylo vidět, že snad nebude tak zle, i obdařil jsem ho co nejvlídnějším úsměvem a pln ochoty napsal na papír: Jiří Haleš, Praha 7, Jankovcova 47. Pak jsem mu lístek vrátil se spikleneckým gestem spolehlivého spojence. Jeho tvář zaplála radostným vytržením — zřejmě jsem napsal přesně to, co žádal a očekával. Pak dal průchod svým citům, objal mě a potřásl mi rukou. Načež spěchal dále. Škoda, že se nikdy nedovím, zdali jsem spoluzakladatelem nového náboženství, nebo jsem jen přispěl k podpisové kampani za zřízení obecního plivátka na tržišti — kdo ví? Když jsem se dostal do Adraru podruhé v roce 1971, svého proroka jsem už nezahlédl.

Čtvrtý den pobytu v Adraru jsem nejen uzavřel příměří s novými druhy prvoků ve svých útrobach, ale odpoledne jsme v nepřítomnosti „konkurence“ uhranuli auto, které nás svezlo 140 km dále na jih do Reggánu. Zde jsme jako zázrakem vzápětí ulovili „přípoj“ do Aoulefu.

Malý otevřený nákladňák vezl kromě nás ještě devět místních občanů. Byla to cesta hrůzy, neboť se rozpoutala těžká písečná bouře. Nezbyvalo než žasnout, že řidič okamžitě nezabloudil na jednotvárné, zcela pusté plošině, kde viditelnost ve výši dva metry nepřevyšuje sto metrů a ve výši jeden metr je dohled sotva poloviční. Mračna písku bičovala každý kousek obnažené kůže a stopy našeho vozu na písčítých úsecích během několika minut mizely. Občas jsme uvízli v méně pevné písčité vrstvě; tehdy bylo nutno vystoupit, vyhrabat kola, nasunout před ně plechové pásy a pak vozidlo vytlačit a hnát před sebou, až motor naskočil (vůz měl vadný akumulátor a nešel jinak nastartovat). Takový výkon je sám o sobě dosti nepříjemný, opakuje-li se často. Představíte-li si k tomu dusivou výheň žhavého písečného uragánu, je zřejmé, že to byl



zážitek, na jaký se s úsměvem vzpomíná teprve až po letech.

Konečně se vozidlo proboujalo až do Aoulefu a místní obyvatelé se rychle rozešli, aby se ukryli před rozkacenými živly. Pouze naše zubožená trojice zůstala opuštěna na jakémsi dlouhém náměstí, z něhož bylo v mračnech letícího písku vidět jen část. V té chvíli učinila Žofie objev základního významu. „Tamhle lezou ze země děti a nesou kyblíky — patrně s vodou,“ upozornila nás. Okamžitě jsme se vydali objev blíže prozkoumat. Byla to šachta asi 5 metrů hluboká, jejíž tři stěny byly svislé, ale čtvrtá vedla od povrchu ke dnu jen s mírným sklonem, takže se dalo pohodlně sestoupit dolů. Na dně byla čtvercová plošina asi 3 × 3 metry a uprostřed kruhový otvor něco přes půl metru v průměru. V něm, ani ne půl metru hluboko, proudila voda. V jedné z bočních stěn šachty byl provalen otvor zhruba ve výši hlavy; otvorem jsme mohli nahlédnout do podzemního tunelu, asi 2,5 m vysokého, na jehož dně proudila pryč od nás podzemní říčka. Ve stropě byly každých asi 20 metrů proraženy otvory na povrch, takže v tunelu nebyla úplná tma. (Na povrchu jsou otvory kruhově obezděny do metrové výšky, takže tvoří řadu „studní“.) Z podzemního kanálu na nás dýchl asi pětadvacetistupňový chlad vzduchu s minimálním obsahem písku, což proti čtyřicetistupňové písečné bouři na povrchu představovalo neodolatelný příslib naprosté blaženosti po přestálých útrapách. Opatrně jsme ještě vyhlédli ze šachty, jestli nás někdo nesleduje, a pak jsme se dychtivě protáhli proraženým otvorem do podzemního řečiště.

Nejdříve jsme padli do vody a nechali ji proudit přes svá utýraná těla. Byla to slast, o níž běžný Středoevropan nemá ponětí, a zároveň ukázka, jak jsou silné životní pocity a dojmy vysoce relativní a subjektivní záležitostí. U nás by asi nikoho nenapadlo vlézt do vlhkého podzemního kanálu a vyvalovat se v šatech ve vodě. Stejně silné zážitky zcela elementární povahy vzniknou, když nemáte v poušti co pít a pojednou se dostanete k louži teplé kalné smrduté vody. Tu se ukáže, že pocity a dojmy nejsou dány jen podmínkami či situací, nýbrž kontrastem přechodu z jednoho stavu do druhého. Teprve po těžké nemoci člověk zjistí, jak velkým štěstím je prostá skutečnost pouhého zdraví. Podobně je tomu i v oblasti psychiky či sociálních podmínek: teprve po dlouhém věznění či útlaku je člověk či skupina lidí postižených

stejným osudem přístupná a vnímavá pro pocit svobody. V případě celých národů či států pak může vzniklé nadšení, patriotismus a spontánní iniciativa být nějakou dobu významným politickým činitelem při překonávání počátečních obtíží mladého osvobozeného státu. Tehdejší Alžírsko patřilo mezi názorné ukázky, že tomu tak je.

Po krátkém „kachnění“ v podzemní vodě jsme se regenerovali tak dalece, že jsme byli zase přístupni i jiným vjemům než tělesným. U mne se to projevilo tím, že jsem ze svého příručního ranečku vykopal skládací stativ a vystavěl ho nad vodou, abych pořídil snímek našeho podzemního vodního ráje. V té chvíli se v osvětlené vodě pod povrchovým proudem objevily tři rybičky, asi 5–8 cm dlouhé. Kde se tu vzaly a co je to za druh? Čím se tu mohou živit? Byl to podivuhodný objev; samozřejmě jsme se pokusili nějakou ulovit, ale podařilo se nám je pouze zaplašit.

O něco úspěšnější setkání s aoulefskými podzemními rybami se mi podařilo až o čtyři roky později. To už jsem věděl, že jsou podzemní vodní systémy, zvané foggary, tradičním a důmyslným způsobem využití a rozvádění pramenů. Voda proudí od podzemního prameniště z vodonosné vrstvy, do níž se vede proti proudu podzemní výkop. Podzemní kanál je propojen s povrchem řadou studní, kolem nichž se pak vytvoří obytná zástavba oázy. Tam, kde foggara vystupuje na povrch, je vytékající pramen ihned rozdělen malým splavem přes takzvaný hřebínek do drobných stružek, vějířovitě se rozbíhajících na všechny strany k zahradám. Zde, v těchto uzounkých stružkách ryby vidět nejsou — žijí tedy jen v podzemní části foggary. Jednu rybičku se mi podařilo při druhé návštěvě Aoulefu vyfotografovat. Podle snímku zaslaného do Paříže pak určil profesor Monod, že jde o rod *Barbus*, nejspíše druh *B. antinorii* nebo *B. biscarensis*. Bohužel se nepodařilo zjistit, zda jsou tyto rybičky původním pozůstatkem vlhčí minulosti Sahary, která zde přežívá v jeskynních podmínkách, nebo sem byly druhotně zavlečeny až po vybudování foggary.

Když jsme se chystali vrátit z našeho podzemního koupaliště na povrch, vznikla malá nesnáze. V šachtě se shromáždil houf dětí, poslaných s kyblíčky pro vodu. Protože tam nefoukalo a nezvedal se písek, dětičky se u pramene zabydly, štěbetaly a hrály si — a neměly se k odchodu. Nám se zase



nechtělo se prozrazovat, protože nebylo jasné, jak by místní obyvatelé posuzovali naši exkurzi do jejich „vodovodního potrubí“ — všude na Sahaře je vodě a rozvodným zařízením věnována celkem pochopitelná pozornost a péče. Chvíli jsme čekali, ale marně. Konečně mi došla trpělivost, vyškrábal jsem se až k otvoru, kterým jsme vlezli dovnitř, zjevil se dítkám a pronesl skřehotavým hlasem: „Já jsem skřítek kanálníček!“ Děti sice česky nerozuměly, ale ten exotický zvuk v nich zřejmě zanechal dojem neurčité temné hrozby, vhodně doplňující úděsný zrakový vjem infernální tváře zarostlého evropského divocha. Popadly tedy své konvičky a daly se na útěk tak překotný, že by je bylo možno podle šplíchanců rozlité vody stopovat. Rychle jsme se vytratili do písečné bouře a tvářili se „jako by nic“.

Náhle se vynořilo z mračen písku auto; vrhli jsme se k němu — a měli jsme další mimořádné štěstí: nejenže jelo do In Salahu, ale také nás vzalo s sebou.

In Salah! Veliký ostrov v obrovském moři nejžhavějších saharských nížin, kde poušť nabývá nejohroživější podoby. Od založení zdejší meteorologické stanice zde byla zaznamenána nejvyšší teplota 56 °C, což je jen o dva stupně méně než světový rekord 58 °C z libyjské pouště. (Americké Údolí smrti v Kalifornii se svými 57 °C ztratilo primát, když začaly být budovány měřicí stanice v nejteplejších místech Sahary.) Mimochodem, klimatologická měření v poušti jsou technicky náročnější než řekněme měření v pralese. Změřit přesně teplotu vzduchu v pralese není problém: vystrčíte teploměr do vzduchu a podíváte se, na čem se ustálil. Uděláte-li totéž na Sahaře, je poněkud troufalé prohlásit, že jste změřili teplotu vzduchu; nejspíš ještě můžete říci, že jste změřili teplotu teploměru, nebo přesněji, jeho čidla.

Proč? V pralese je prostředí téměř izotermní a záření se tam takřka neuplatňuje. Na Sahaře je naopak záření nejvýznamnějším klimatickým činitelem. Zavěsíte-li vedle sebe teploměr lihový a rtuťový, ukáže každý něco jiného, podle toho, jak která látka pohlcuje přímé sluneční záření a sálavé teplo rozpáleného terénu. Lesklá, odrazivá rtuť bude ovlivněna sice méně, ale údaj bude za dne vždy vyšší než hledaná teplota vzduchu. Přístroje umístěné v bíle natřené, větrané meteorologické budce jsou sice před ozářením chráněny, není však chráněna budka, a tak vzduch, který do ní proudí

a stýká se s jejími stěnami, nemusí mít stejnou teplotu jako vzduch venkovní. Důležitá je také nadzemní výška meteorologické budky — podle mezinárodní konvence má být dva metry nad terénem. V dopoledních hodinách se v poušti může teplota vzduchu při zemi lišit o celé desítky stupňů od toho, co naměří výše položené přístroje. Proto je na Sahaře vzdušné zrcadlení na různě teplých přízemních vrstvách (fata morgana) celkem obvyklým jevem. Teprve pozdě odpoledne se průběh teploty vyrovnává: vzduch ohříváný ozářeným terénem se vertikálními turbulencemi dostává do výšky a ozáření terénu klesá. V noci pak nastává opačný úkaz — při zemi je vzduch nejchladnější, do výšky teploty přibývá; toto zvrstvení je na rozdíl od denního stále a vertikální konvektivní proudění zcela ustává. Lze tedy obecně říci, že v decimetrové výšce nad terénem pouště je klima mnohem drsnější než ve standardní dvoumetrové výšce, kde se měří. Teplota i relativní vlhkost při zemi má v denním i ročním cyklu podstatně větší výkyvy. To všechno si musíme uvědomit, chceme-li posoudit podmínky, v nichž žije pouštní fauna a flóra, zvláště pak, chceme-li tyto podmínky při chovu pouštních zvířat napodobit.

Náš vstup do In Salahu byl dobrou předzvěstí dalších zatěžkávacích zkoušek našich fyzických i psychických možností. Byla horká, dusná noc a písečná bouře nás provázela od Regganu přes Aoulef až sem. Vůz nás vyložil do pískové závěje v postranní ulici a kamsi odjel. V jednotvárném hukotu písečné smršti však bylo možno rozeznat vzdálené bafání velkého naftového motoru. Žofie nedala jinak, než že se musíme ihned vydat tím směrem, protože se možná nějaký kamión právě chystá vyjet do Hoggaru. S námahou jsme vstali a potáceli se malátně za ní. Po dlouhém bloudění jsme zjistili, že je to agregát, který vyrábí elektrický proud pro oázu. Za chraplavého proklínání jsme definitivně klesli a na místě usnuli.

O našem dalším pobytu v In Salahu by bylo možno napsat zhruba totéž co o Adraru: okolní poušť vypadala beznadějně mrtvá a terénnímu průzkumu jsme se navíc ani nemohli věnovat, protože jsme museli být stále na stráži v místech, kudy projíždějí transsaharské kamióny. Ve vysokých denních teplotách zdejšího vražedného klimatu byl ostatně každý pokus o nějakou činnost vysilující. Pozoruhodné bylo, že se přesto



In Salah začínal nesměle pokoušet o přilákání turistů do svých pískem zavátých hradeb — ovšem ti, kteří se tu objevovali v teplejších ročních obdobích, většinou co nejrychleji prchali buď k severu, nebo dále na jih do hor.

Několikrát jsme nahlédli do místního reprezentačního hotelu a jeho ubytovacích prostor, kde se pokusil přenocovat jakýsi Angličan. Okamžitě však vyběhl ven a zoufale se nás dotazoval, kde nocujeme; v místnosti, kterou mu přidělili, by se zalkl dusnem. „Ukážeme vám klimatizovaný h<sup>o</sup>tel de sable“, nabídli jsme mu ochotně. Nadšeně souhlasil a šel s námi houstnoucím soumrakem za městské hradby k dunám. Vymodelovali jsme si v písku (francouzsky „sable“) lůžko a blaženě se tam rozvalili. It's here (tady to je), sdělili jsme mu. Denní žár byl ten tam, vzduch byl svěží a čerstvý, strop našeho obydlí tvořila nebeská klenba, luxusně vyzdobená nádherně zářícími d<sup>e</sup>manty hvězd a přepásaná světélkujícím pruhem mléčné dráhy. Anglický snobík na nás chvíli zkoprněle zíral a pak se rozpačitě zeptal: „A co zmije a škorpióni?“

„Zmije tu zřejmě bohužel vůbec nejsou. Škorpióny si, jestli dovolíte, přijdeme zítra nalovit do vašeho hotelového pokoje. Tady, na volné písečné ploše, se s nimi nesetkáte.“

Tím jsme ho definitivně uvedli do hluboké konsternace a zmatku. V rozpacích si uhrábl kus písku v naší blízkosti a zkusmo se natáhl. Po chvíli, když si všechno srovnal v hlavě, pravil, že jsme zřejmě zkušený saharští cestovatelé a že nám děkuje, protože tady opravdu lze dýchat i spát, na což v hotelu nebylo ani pomyslení.

„V hotelu se tu dobře bydlí v lednu,“ poučili jsme ho, ačkoli jsme o tom pochopitelně neměli ani ponětí. Pak jsme mu ještě doporučili, aby — až mu postupem noci bude chladno — odhrabal povrchovou vrstvu písku, jež rychle stydne vyzařováním do jasné saharské noci, že pod ní najde písek krásně nahřátý.

Při našich nočních meditacích se opět naléhavě vynořila otázka — kam dále: k jihu, vstříc ještě větším hrůzám, nebo k severu, kde bez velkého úsilí a problémů jsme zaznamenali tak významné úspěchy? Naše úlovky jsme od vstupu do „velkého jihu“ udržovali při životě jen s největší námahou — přes polední vedra bylo například nutno balit krabice se zvířaty do vlhkých hadrů, aby se teplota snížila odpařováním. Gekoni měli obtíže se svlékáním nožiček a jiná zvířátka po-

třebovala stálou péčí. Bylo téměř jasné, že většina jich další cestu k jihu nepřežije.

Třetího dne ráno se v In Salahu objevil kami<sup>o</sup>n směřující na sever. Ačkoli jsme vyvinuli veškeré úsilí, v soutěži jsme neobstáli; zájemců bylo příliš mnoho. Když jsme zjistili, že se už nedokážeme dostat ani zpět k severu, propadli jsme teskné odevzdanosti. Naštěstí nás už v oáze znal kdekdo a všichni se nám snažili pomoci a poradit. Mezi různými informacemi mě zaujala zpráva, že odpoledne přistává letadlo linky Tamanrasset—In Salah—Alžír. Ne že bych byl chtěl zkusit aerostop, ale nešlo by touto cestou dostat do bezpečí naše nebohá zvířátka? Na poště nám sdělili, že v Alžírsku zákony nedovolují leteckou dopravní přepravu jakýchkoli živočichů. Naši známí z letištní služby však měli na věc velkorysejší názor: nabídli, že mě i s tou bednou svezou na letiště; letadlo čeká v In Salahu celou hodinu a za tu dobu je možno ledacos zařídit.

Letadlo přistálo a pilot zamířil ke klimatizované služební místnosti. Ruce měl ještě prázdné. Když se pak vracel do kabiny letadla, nesl v jedné ruce bednu saharské fauny, v druhé ruce dopis pro inž. Cílka z obchodního oddělení s úpěnlivou prosbou o vyzvednutí bedničky ze služebního depozita Air Algérie v Alžíru a umístění v chladném sklepení. Byl to tuze laskavý pilot a uměl trochu anglicky, což usnadnilo vzájemné pochopení. Odmítl veškeré mé projevy vděčnosti a zdvořile mě ujistil, že se cítí poctěn příležitostí zpestřit svou jednotvárnou práci tím, že pomůže zachránit vzácná zvířátka. Zvláště kategoricky odmítl úhradu poštovní známky na zprávu pro inž. Cílka, naopak si ještě vyžádal telefonní číslo, aby ho mohl zavolat, což je rychlejší. To všechno také řádně učinil a inž. Cílek pak zásilku uložil, jak jsme ho žádali.

Zbavení tíživé starosti a péče o odchycená zvířátka, okřáli jsme na duchu i na těle. Když pak nazítří projížděl In Salahem kami<sup>o</sup>n do Tamanrassetu v Hoggaru, vnutili jsme se na vrchol nákladu a odjeli dále k jihu. Naš motorový „koráb pouště“ vypadal velmi bizarně. Pod hromadou nákladu, na jejímž vrcholku jsme se usadili, byl zarovnan osobní automobil (!). V kozí kůži po straně se veze voda, která zvolna prosakuje na povrch a odpařuje se, čímž se obsah účinně chladí.

Cesta z In Salahu do Tamanrassetu obnáší „pouhých“ 700 km a její první část jsme projeli v noci. Za ranního úsvitu



se dosud nepříliš členitá krajina začala rychle proměňovat. Cesta vedla zprvu širokým a vyschlým říčním korytem a zvolna klesala až k Tadjemoutu. Brzy potom odbočila vlevo do bizarní soutěsky Arak s opuštěnou pevnůstkou a od té chvíle začala poznenáhlu stoupat do předhůří náhorní plošiny Hoggar, z níž vystupují v centrální části obrovského masívu nejvyšší vrcholky Alžírska. Podle starších map má hora Tahat několik metrů přes tři tisíce, podle novějších však jí do třítisícové výšky naopak několik metrů chybí. Rozloha hoggarského masívu, přírodní pevnosti stejnojmenného kmene Tuaregů, přesahuje plošnou rozlohu Československa.

Krajina, kterou jsme mohli nerušeně sledovat z vrcholku vrchovatě naloženého těžkého kamiónu, se stále méně podobala tomu, co jsme na Sahaře zatím viděli. Strmé srázy nad pevnůstkou Arak byly tvořeny ještě sedimentárními horninami s výraznou vodorovnou vrstevnatostí. Odtud vedlo příkré stoupání „lupínkovou krajinou“ břidličnatých hornin, rozčleněných do zcela tenkých lístků. Větráním se jednotlivé lupínky uvolňovaly a pokrývaly krajinu jako výborné nože na drásání pneumatik. Na vrcholu stoupání jsme se náhle octli ve fantastické „zemi podivných kamenů“.

„Zemí podivných kamenů“ projížděl náš motorový „koráb pouště“ několik hodin. Je těžko popsat slovy zdejší roztodivné útvary, vypreparované ve skalách i volně ležících balvanech. Byly zde odkryté stometrové bochánky intruzí čedičových hornin, rozpadávajících se podle slupek rovnoběžných s povrchem — takže to připomínalo obrovské leskle černé cibule, částečně oloupané. Podivnost krajiny však tvořily především fantastické tvary, vybroušené písečnými větry v balvanech, pokrývajících hrubě písčité až štěrkovitý terén. Byly zde nejen typické skalní hříby a viklany, ale i tvary mimořádně složité, jako by zde pracoval sochař nevšední obraznosti, často ani ne příliš abstraktní. Některé reliéfy připomínaly ležící i stojící zvířata, jindy zas lidskou tvář, podivně sešklebenou. Byli bychom nejraději vystoupili za jízdy a pořídili zde stovky fotografických snímků těch neuvěřitelných útvarů, rozptýlených všude po krajině. Jenže mezi nevýhody autostopu patří i mrzutá okolnost, že právě tohle dosti dobře nejde — zejména na jižní Sahaře, kde se neví, zda by další projíždějící kamión nenašel už naše vyschlé mumie.

Když se neskutečná krajina větrného sochařství ztratila

v mračnech prachu za vozidlem, vynořila se téměř zároveň vpředu rozervaná kulisa skupiny nejvyšších hoggarských velikánů. Jeli jsme k ní mnoho hodin, aniž se zřetelně přiblížila, a pak se náhle snesla noc sice ještě subtropická, tropy však byly v dohledu, neboť vrcholky na obzoru ležely už pod obratníkem Raka.

Vzhledem k tomu, že kamiónem vládli dva střídající se řidiči a jízdní trasa byla viditelná i v noci, jelo se prakticky nepřetržitě, pouze od půlnoci do čtyř hodin do rána byl krátký všeobecný odpočinek. A tak nás na druhý den v časném dopoledni kamión vysypal v cíli, který se jmenoval Tamanrasset.

Oblíbená kniha mého dětství, *Tuareg* od J. R. Vávry, zde ožila před našimi zraky. Octli jsme se v největším středisku nejslavnějšího tuarežského kmene „kel Ahaggarů“, druhy obávaných pouštních bojovníků a lupičů, lidí honosících se nezřídka dvoumetrovými postavami, jimž černá rouška na obličeji dodává zvlášť hrozivého a nepřístupného vzhledu.

O historii Tuaregů i samého Tamanrassetu by bylo možno napsat mnoho zajímavého, ale cítím se spíše povolán vyprávět, jak jsme v noci lovili gekony *Ptyodactylus hasselquisti* na hřbitově a ve vodárně. Byl to týž druh jako v Ain Sefře a Tioutu, ale zatímco tamější byli skoro černí a celkem drobní, zde se proháněli dvacetimetroví „obři“ téměř úplně bílí, takže mi více než kdy jindy připomínali dušičky nevinně zahubených ještěrek, křehoučké a něžně průsvitné, zjevující se za soumraku a s úsvitem se traticí beze stopy. V nejasném měsíčním světle vypadají jako nehmotný mlžný cár ektoplazmy už tím, že pro ně gravitace jakoby neplatí; pohybují se s lehkostí i po zcela hladkých plochách v jakékoli poloze — tedy třeba po skleněném stropě. Umožňuje jim to zvláštní stavba prstů u nohou, rozšířených a opatřených na spodní straně přichytnými lištami. Fotografická studie je na obr. 7.

Teprve když ten zdánlivě nehmotný přízrak ulovíte, projeví se jeho materiální podstata tím, že se vám zakousne zcela „hmotně“ do prstu, což ovšem není nijak nebezpečné ani bolestivé. Přitom vydává gekonek někdy podivně kníkové zvuky. Nebezpečí hrozí za této situace hlavně jeho ocásku; tyto noční přízraky jsou přece jenom zřetelně subtilnější než denní ještěři a velice snadno ztrácejí ocásek dobrovolnou autotomií. Snaží se tím zmást nepřítele a upoutat jeho pozornost



na odhozenou nepodstatnou část těla. Ačkoli ocásek snadno doroste, regenerát není už tak pěkný.

Většina druhů gekonů s oblibou sídlí na hladkých, strmých nebo i převislých stěnách, kam za nimi nepřátelé nemohou. Lidská stavení pro ně představují ideální „biotop“ nejen svým tvarem, ale i větší koncentrací hmyzu. Gekoni jsou tedy v subtropích a tropech významnými a mnohde nedocenenými „symbionty“ člověka, přirozeným prostředkem biologického boje proti nežádoucímu „domácímu“ hmyzu. Tuaregové si to zřejmě uvědomují — vidali jsme gekony, jak nerušeně sídlí v jejich domcích i rákosových chýších (zatímco v jižní Evropě bývají gekoni obětí slaboduchých pověr a lidé jim zde oplácejí jejich dobré služby většinou méně kulturním způsobem — utloukají je na potkání).

Když jsme vnikli do objektu tamanrassetské vodárny, přišel na nás místní občan a jeho černá rouška na obličej se tvářila velice hrozivě. Základem hladkého průběhu setkání v takovém případě je mít v zásobě nějakého ukázkového živočicha. My už jsme měli jednu agamu a menšího gekona ze hřbitova, takže nebyl problém vysvětlit, co tam pohledáváme. Přísný strážce čistoty rezervoáru přijal naše vysvětlení s nadšením a s velkým zaujetím začal vymýšlet různé způsoby, jak se zmocnit těch kapitálních kousků, které nás pozorovaly z výšky asi šesti metrů u stropu stavby. Díky jeho pomoci a spolupráci jsme nakonec dva z nich dostali bez poškození ocásku do plátěného pytlíku a s pocitem, že československo-tuarežská spolupráce zde byla zdárně zahájena, jsme se rozloučili. Další naše pozornost se obrátila k aleji tamaryšků, kde Petr zjistil výskyt dalšího druhu gekonů. Jak jsme tak pátrali ve větvích, mihlo se mi něco na nízké větvi těsně před obličejem. Chňapl jsem po tom pravou rukou, na níž jsem měl právě koženou rukavici. To „něco“ vydalo zvláštní zvuk, děsivý svou nečekaností — bylo to cosi mezi kvičením, pištěním a ještě něčím, co nedovedu pojmenovat. Zároveň se do rukavice něco mohutně zahryzlo. Mezitím se přihnal Petr, posvítit baterkou a zajásal: byl to obrovský žlutý pavoukovec *Soliphuga*, jehož dlouhé nohy jsou posety neméně dlouhými hmatovými vlákny. Ačkoli vypadá přímo strašidelně, jedovatý není. Vyobrazen je na snímku č. 17.

Když nás zmohla únava, našli jsme si pohodlnou písečnou závěj a uložili se ke spánku. Nějak na nás poprvé přišel stesk

po Evropě, a tak jsme si s Petrem začali broukat dvojhlasně jakousi makedonskou dumku. Žofie to nedocenila, řkouc, že se tady nedá spát. Z nevelké vzdálenosti nám začalo odpovídat hrozivé psí vytí, a tak jsme toho nechali. Ale bylo už pozdě. Ze tmy se vynořila kulhavá psí bestie a začala na nás děsivě vrčet a cenit zuby. Mrštili jsme po ní několik hrstí štěrku a kamení, ale trvalo to chvíli, než jsme ji zapudili. Ačkoli jsem se tomu bránil, rychle jsem usínal, s pocitem, že se ráno probudím patrně jako zohavená mrtvola, zadávaná tou chromou psí potvorou.

Ani už nevím, při jaké příležitosti jsme se nazítří ráno seznámili s místním šéfem celní brigády (jak se mi podepsal do notýsku). Avšak této známosti vděčíme za mnoho významných poznatků, které jsme v Hoggaru získali. Poučen prostřednictvím Žofie, co je předmětem naší naruživosti, pozval nás na malý výlet terénním vozem. Když jsme se pro ten vůz vydali k jeho úřadovně, vybelhal se z domku celní brigády jeho druhý (a poslední) obyvatel — malý chromý psík, který se nám hrnul v ústrety a vrtěl ocáskem jako na staré známé. Ostatně i jeho ňafání mi bylo podezřele povědomé. Žofie ho identifikovala ihned, a protože se psů bojí méně než já, opětovala jeho projevy přízně, jednak aby dala najevo naši povšechnou náklonnost k celní brigádě, jednak aby mu vynahradila náš nevlídný postoj při prvním setkání minulého večera, kdy jsme ho tak surově odehnali od našeho „písečného hotelu“.

Nasedli jsme do připraveného land roveru, ale pan celník se ještě pro cosi vrátil do své kanceláře; přinesl pak „koktavé železo“ (jak jsme tomu říkali na vojně) — samopal. Poněkud jsme se podivili a ptali se ho prostřednictvím Žofie, zda jsou snad Tuaregové tak nebezpeční. On se rozesmál a ujistil nás, že sice bývali obávanými pouštními lupiči, ale to už je dávno. Dnes prý se přepadávají nanejvýš mezi sebou — to víte, uživit se v poušti není lehké —, ale nebojte se, cizímu by to neudělali. Vzali jsme s povděkem na vědomí, že se v nejhorším případě můžeme v poušti uživit vzájemným přepadáváním (pokud nám Žofie správně přeložila jeho výklad), ale pořád nebylo jasné, nač tedy bere tu vražednou zbraň. Trpělivě nám vysvětlil, že na gazely. Cestou do Amsel bychom mohli nějakou potkat, a to je přece nejlepší příležitost k procvičení střelby na pohyblivý cíl. A co potom uděláte s tou



gazelou, ptali jsme se. Já ji na nic nepotřebuji, vysvětlil nám s povznesenou shovívavostí; bylo vidět, že mu naše otázky připadají velice naivní.

Uvedený příběh je spíše typický než výjimečný, a to nejen pro Alžírsko. Onen člověk nepatřil k vandalským primitivům, byl to kultivovaný, vzdělaný, velmi laskavý a pohostinný Arab. Potíž je v tom, že kulturní vztah k přírodě vzniká zvolna dlouhodobým vývojem na základě poznání, tradic a cílevědomé výchovy. Mladé africké státy pro tyto hodnoty nemají měřítko, protože jejich tradičním zázemím a vzorem v tomto oboru jsou „hrdinní“ evropští střelci, kteří pro svou „ušlechtilou potěchu“ či ze „sportu“ pořádali samoúčelné masakry africké zvěře. Ještě povážlivější je skutečnost, že se i dnes mnozí experti vysílají do rozvojových zemí (kde konají ve svém oboru záslužnou práci v těžkých podmínkách) z nedostatku příležitosti k obvyklému rozptýlení ve volném čase věnují loveckým výletům do okolí, stávají se z nich sběratelé trofejí a místních přírodních rarit. Kromě přímé zkázy působí i škody nepřímé svým špatným vzorem a příkladem, ačkoli by jako „špičkoví“ reprezentanti civilizace měli působit naprosto opačně.

Odborníci vyjíždějící do tropů a subtropů bývají před odjezdem vybavováni spoustou očkování, pomůcek a brožur obsahujících tisíce rá poučení a pokyny, jak si počínat v terénu. Škoda, že zde není obsažena ani stopa výzvy, aby kromě úspěšné práce a důstojné reprezentace společenské projevovali kulturnost své rodné země také ve vztahu k přírodě a volně žijícím zvířatům. Neškodilo by rovněž taktní upozornění na ty druhy místní fauny cílového území, které jsou předmětem mezinárodní spolupráce a obětavých snah ochránců, směřujících k jejich záchraně před hrozícím vyhubením. Snad by si pak místo flinty zakoupili raději dalekohled nebo teleobjektiv a po návratu by se nechvástali, kolik „složili“ hrochů, lvů, goril a žiraf, nezdobili by okázale své přibytky kůžemi krokodýlů a krajt.

Díky laskavé péči „celní brigády“ jsme se úspěšně seznamovali s přírodou a zvířenou Hoggaru a v přívalu událostí jsme zvolna ztratili pojem o čase. Když jsme čtvrtého dne pobytu v Tamanrassetu učinili namátkový průzkum, kolikátého to vlastně máme, ukázalo se, že je nejvyšší čas zkoumat možnosti návratu. Čekalo nás tisíc kilometrů cesty pouštními

pistami do El Goléi a odtud dalších tisíc kilometrů už po asfaltu — stále přímo k severu, do hlavního města na pobřeží.

Tentokrát nám štěstí mimořádně přálo: vojenský konvoj vyjíždějící do Ouarghly byl ochoten nás naložit. Kromě naší skupiny se svezli ještě další dva „tuláci“ a několik místních obyvatel. V oázách jižní Sahary, zvláště tam, kde nejsou letiště, je autostop řádnou a téměř jedinou složkou veřejné dopravy; klasický způsob — vypravit karavanu — je stále méně oblíbený.

Do Ouarghly, to byla výhra. Znamenalo to zajištění téměř dvou třetin cesty do Alžiru co do vzdálenosti; co do obtíží to bylo dobrých devět desetin. Avšak dlouho jsme se z těch svých desetin neradovali. Ještě téhož dne odpoledne, kdy jsme přijeli k In Eckeru, konvoj náhle odbočil z cesty a vložil všechny civilisty u přístřešku poblíž brány velkého vojenského prostoru, ukrytého za ostnatými dráty. Pak vjel dovnitř a zmizel mezi pahorky. Situace vypadala mimořádně špatně. Vysadili nás navzdory původnímu ujednání uprostřed pouště a našim „přeživadlem“ se stala prázdná chatrč, vhodná pouze pro „výrobu stínů“, popřípadě pro částečnou ochranu před písečnými bouřemi. Stráž u brány nás byla ochotna zásobovat existenčním minimem pitné vody a chleba, a pista nebo „silnice“ (tj. uježděný pruh pouště) Tamanrasset — In Salah byla odtud vzdálena asi kilometr. Pojede-li nějaký dopravní prostředek, vůbec si nás na tu vzdálenost nevšimne, a zabýdlet se v holé poušti u silnice se za denního žáru nikomu nechtělo. Pokoušeli jsme se zjistit, co se vlastně přihodilo, ale jak to tak u vojska bývá, nedověděli jsme se nic. Teprve o několik dní později vyšlo najevo, že osudného dne vypukla izraelsko-arabská válka.

Během těch čtyř dnů marné naděje, že konvoj dokončí původní cestu k severu, jsme jednak trávili beznadějně uplývající čas péčí o zvířátka nalovená v Hoggaru, jednak jsme se blíže seznámili s dvěma podivnými hochy, kteří situaci přijímali s flegmatickou lhostejností. Jeden z nich, šestadvacetiletý Francouz, byl vychrtlý, hrbatý malíř — cestoval a maloval. Za to, co „vymaloval“, cestoval dál, a když už neměl za co cestovat, jal se opět malovat. Odešel z domova před sedmi lety a byl už v různých částech Ameriky, Asie, Afriky i Austrálie. Jeho cestovní raneček vážil sotva šest kilo. Jeho poměrně mlčenlivý druh byl mladší a pocházel ze Španělska.



Cestoval s ním společně teprve čtyři roky. Oba poutníci nad námi upřímně žasli (podobně jako stopaři, s nimiž jsme se setkali v Adraru a In Salahu), že jsme dojeli do Hoggaru a zase se stejnou cestou vracíme. Vždyť už jsme měli přes polovinu šířky pouště za sebou a dál na jih se pak cestuje mnohem snadněji! Stopaři, které jsme na Sahaře potkávali (byla to obvykle mládež mezi 19–24 lety), cestovali téměř bez výjimky ze severní Afriky do Kapského města. Podle jejich sdělení cestu autostopem napříč celou Afrikou lze pohodlně stihnout za tři měsíce.

Třetího dne jsme se vzdali všech nadějí, že z brány vojenského prostoru ještě někdy něco vyjede. Čtvrtého dne, když jsem držel večerní hlídku u pisty, jsem ulovil prázdný nákladňák a přiměl ho, aby zajel k přístřešku pro ostatní trosečníky. Vůz jel do Ghardaie, což byl stejný úspěch jako ta původní Ouarghla.

Zpočátku se zdálo, že tentokrát dojedeme k cíli bez obtíží. První svízel vznikla u Tadjemoutu. Nad středosaharskou nížinou se vytvořilo bezvětrí a Sahara se rozžhavila. Teplota vystoupila na padesát stupňů a i za rychlé jízdy to bylo umrtvující. K polednímu, když vůz zastavil u pramene Tadjemout, klesli jsme téměř mumifikováni do stínu palmy. Dusivé bezvětrí a polední žár byly k nevydržení — připadalo nám, že se každým okamžikem zalkneme a omdlíme. Po chvíli mrákot ve stínu palmy jsme se vzchopili k těm několika krokům, jež nás dělily od pramene. Teprve když jsme se celí důkladně polili vodou, začali jsme být způsobilí myslet ještě na něco jiného. Rychle jsme se vrhli k zavazadlům na voze, ale bylo už pozdě — většina zvířátek, pracně ulovených v Hoggaru, byla po smrti.

Zničení vedrem a zdrcení zkázou našich sběrů, cestovali jsme dále do In Salahu. Při vši smůle bylo možno právě nyní ocenit tu šťastnou okolnost, že se sběry z Atlasu a severní Afriky podařilo letecky odeslat do bezpečí ještě před cestou do Hoggaru.

Do In Salahu jsme dojeli za noci. Ačkoli noci mají být na Sahaře chladné, i k ránu bylo ještě horko jako za nejteplejšího letního poledne u nás. Před východem slunce náš kamión startoval dále směrem El Goléa — Ghardaia.

Tehdejší pochmurně hrozivý dojem z jízdy na plošině Tademait mezi In Salahem a El Goléou patří minulosti, protože

dnes už je tu vybudován asfaltový pás mezinárodní transsaharské dálnice a brzy bude protažen i přes Hoggar dále k jihu. Plošina, věrna svému názvu, je místy dokonale plochá všemi směry donedohledna a stejně dokonale pustá bez viditelné stopy života. Vyvátý šterkový povrch je zdánlivě pevný, ale když se poruší, uplatní se jemnější, málo únosný šterkopísek vespod. Následkem toho je nejsjízdnější „panenský“ terén; jede-li vozidlo projetou trasou, boří se a může úplně uvíznout. Kde se pista neboří, tvoří se „roleta“ — příčné zvlnění vozovky, kostičnatý postrach saharských pist. Snesitelná rychlost na roletě je buď 15 km/hod., nebo přes 60 km/hod., kdy už vozidlo letí jen po vrcholcích vln rolety. Tam, kde byla na Tademait značená silniční trasa, bylo nebezpečí zaboření tak velké, že se jí každý úzkostlivě vyhýbal. Naši šoféři se od ní časem vzdalovali snad i desítky kilometrů. Mistrovsky vyhledávali nejtvrďší terén a naše rychlost se udržovala kolem 70 km za hodinu. Obdivoval jsem suverenitu a orientační jistotu řidiče, ale zároveň jsem si představoval, co by se stalo, kdyby vznikla neodstranitelná porucha. Pravděpodobnost, že by jiné auto v rozumné lhůtě projelo v dohledu našeho, byla mizivá. Vzpomínali jsme na pravidla, jimž nás učil (jak už to bylo dávno, ačkoli uplynuly jen asi dva týdny) geolog dr. Topinka: Při havárii v poušti se posádka nemá od auta vzdalovat; je-li situace vážná, doporučuje se vysílat kouřová znamení pálením pneumatik — dým je vidět na velikou vzdálenost. Že to není pouhá knižní moudrost, potvrzovalo několik vyhořelých koster těžkých pneumatik, které jsme na této cestě míjeli.



# 5 Čertíci mají ohebné růžky

Veliká a zajímavá oáza El Goléa by byla zasloužila delší zastavení a průzkum, ale byli jsme rádi, že máme „své jisté“, a naši řidiči spěchali. V první čtvrtině cesty z El Goléi do Ghardaie nás však zastavili nomádi a o čemsi vyjednávali s řidičem. Kolem se rozprostírala malebná písečná poušť a písek byl samé stopičky — tak jsme využili zastávky a vrhli se na bleskovou prohlídku terénu. Měli jsme mimořádný úspěch: zmocnili jsme se drobné pouštní zmije *Cerastes vipera*, která se ukrývala, zahrabána v písku, na konci sledované stopy. Jsou to velice zvláštní hadi a také neobyčejně mrštní. Než jsme se však usadili zpátky na autě, podařilo se té potvůrce bodnout mě jedním ze svých jedových zoubků skrz plátěný pytlík — takže mou radost poněkud překryla rozpačitá nevědomost, co mě vlastně čeká dál. Nomádi, když se to dověděli, tvářili se povážlivě a Žofie nám přeložila, že „tyhle malé jsou horší než ty velké“. („Ty velké“ měly být zřejmě *Cerastes cerastes*, proslulá saharská zmije rohatá.) Šoféři našeho kamiónu pak byli toho názoru, že do Ghardaie je to sice ještě 200 km, ale je tam největší a nejlepší nemocnice v blízkém okolí (blízké okolí znamená na Sahaře takových 500 km).

A tak jsem podvazováním paže zdržoval šíření jedu a sledoval, jak se na postiženém místě zvětšuje hrozivá červená skvrna, obklopená rozlézajícím se otokem, zatímco řidič krmil motor, co se do něho vešlo, abychom brzy dorazili k cíli. Ujeli jsme však sotva 50 km a motor začal vynechávat; pak zhasl docela. Příčina byla jednoduchá: došla nafta. Bylo za čtvrt hodiny poledne.

Ačkoli na asfaltě mezi El Goléou a Ghardaiou už je provoz relativně dosti čilý, mezi polednem a třetí hodinou odpolední je na saharských silnicích mrtvá sezóna: polední žár nesvědčí ani lidem, ani motorům.

Otok se šířil a rána bolela stále víc, mnohem víc než v případech, které jsem absolvoval v minulosti s jedem zmijí rodu

*Vipera* i *Echis*. Rovněž velká tmavá skvrna v místě vpichu potvrzovala oprávněnost vážného varování nomádů. Nezdálo se, že nemocnici stihneme před večerem, a tak jsem věnoval zvýšenou péči podvazování a uvolňování paže (podvazání omezuje krevní a lymfatický oběh, jimiž se jed šíří; občasné krátkodobé uvolňování je pak nutné, aby nedošlo k odumření tkání izolované části končetiny).

Posádka nehybného vozu se zatím usadila v jeho stínu a Petr slídl v píscích blízkého okolí. Seděl jsem v kabině sám a vyhlížel v dáli nějaké vozidlo na naftu. Nic takového, ale asi padesát metrů před námi se podivně zčeřila hladina písečné duny, jejíž výběžek zasahoval až do asfaltového pruhu silnice. Petr tím směrem rychle vyrazil, i když nic neviděl. Nasměroval jsem ho přesně na podezřelé místo, kde stačilo, aby přeházel menší část duny a zjistil „pachatele“ — vylovil „písečnou rybu“ (*poisson de sable*), velice zajímavého scinka *Scincus scincus*. Petr zářil nadšením a blahořečil mému uštknutí. Písečné ryby jsou nádhernou ukázkou zvířete, které se jinak než do saharských písků nehodí. Rypáček má podobu klínu, hladce zajíždějícího při pohybu do písku, tlamička připomíná kachní zobáček, vhodný pro vybírání drobných živočichů pod „hladinou“ písečných dun. Tělo je vzorně aerodynamické (či pískodynamické) a nohy připomínají poněkud krtka. Prsty mají pozoruhodný šupinatý lem, jakési plovací blány pro pískoplavectví.

Zatímco jsme si scinka prohlíželi, objevil se na obzoru tmavý bod. Byla vyhlášena všeobecná pohotovost a hned zavládlo napjaté očekávání, zda vozidlo jede na benzín, nebo na naftu. Jel na naftu a bylo jí dost i pro nás. Za necelé dvě hodiny jízdy se v bezvýrazné hamadě objevily v dáli srázy hlubokého a širokého údolí. Silnice se zaklikatila mezi několika svahy, které bránily výhledu, a pak, zcela náhle, se před našima očima odkrylo panoráma připomínající něco z pohádek Tisíce a jedné noci, nebo snad půvabnou kulisu pro nějakou zdařilou filmovou fantazii z jiné planety. Uprostřed širokého údolí stály dva pahorky, zcela pokryté bělostnými krabičkami domků. Na vrcholku vévodila krajině svérázně modelovaná věž. Přímo pod námi leželo třetí takové městečko, postavené jen v mírném svahu. I zde na nejvyšším místě stála charakteristická štíhlá, vysoká věž. Byl to Bení Isguen. Dále vpravo Mélikka a v pozadí nejnámější z měst, M'Zabu - Ghar-



daia. Když jsme sjížděli do údolí, odkryl se nám v zátočinách ještě výhled na další dvě části zdejší neuvěřitelné „městské aglomerace v poušti“ — El Atteuf a Bou Noura.

Žasli jsme, jak se takové relativně ohromné množství lidí může uživit v saharských podmínkách. Za Ghardaiou se sice údolím táhl pruh zeleně palmových hájů, ale u nás by to bylo tak pro menší zemědělské družstvo. V Tamanrassetu nás celník „poučil“, že se Tuaregové mohou uživit v poušti tím, že se vzájemně přepadávají. Tady to bylo podobné, jak jsme později zjistili: mozambitská menšina, která zde má své středisko, vyniká obchodní podnikavostí. Nepotřebují se přepadávat, užíví se tím, že spolu šikovně obchodují, usoudili jsme analogicky, a tento drobný žertík mi trochu zlepšil jinak dost pokleslou náladu. Ruka silně bolela a otok se rozšířil až k rameni. V dohledu byla nemocnice, ale kdo ošetření zaplatí? Za dva dny odlétá z Alžíru letadlo do Prahy, v němž máme rezervována tři místa, a naše finance zhruba odpovídají možnosti dojet tam stopem a cestou si koupit něco levného proti hladu. Žofie se měla za pět dnů dostavit k jakési zkoušce na kteréši z mnoha vysokých škol, které současně studovala. Co s tím?

Vůz s námi zajel až k nemocnici, tam nás naši laskaví zachránci vysadili a srdečně se rozloučili. Vedle nás startovalo nějaké auto k severu do Ain Oussera. Rychle jsme se dohodli. Žofie s ním odjela, aby ještě stihla letadlo v Alžíru. Má na to 30 hodin a 600 km. Naše dvě místa bude rezervovat v dalším letadle, které letí za týden, protože Petr zůstal se mnou.

Vstoupil jsem do špitálu a padl do rukou starého vlídného Francouze, doktora Arnauda. Naše domluva by nezúčastněného diváka jistě rozveselila.

„Byl ten had takový?“ zeptal se pan doktor a udělal svými ukazováčky nad hlavou kozí růžky, jak se to dělá při známé dětské hře, „zajíček v své jamce sedí sám“.

„Nikoli přesně, ale stejná rodina, sérum prosím stejné,“ odpověděl jsem (nebo jsem se aspoň domníval odpovídat) v mezích své tehdejší francouzštiny. Pak jsem zvířátko nazval latinsky a v návodu k použití příslušného polyvalentního séra jsme ten druh vskutku našli uveden. Dále to šlo všechno jako na drátkách, dostal jsem „včeličku do zadečku“ a lůžko k rozjímání o bitvě mezi toxinem a antitoxinem, která tím byla zahájena v mém zuboženém těle. Petr mezitím kdesi

((48))



1. Djanet (str. 70)



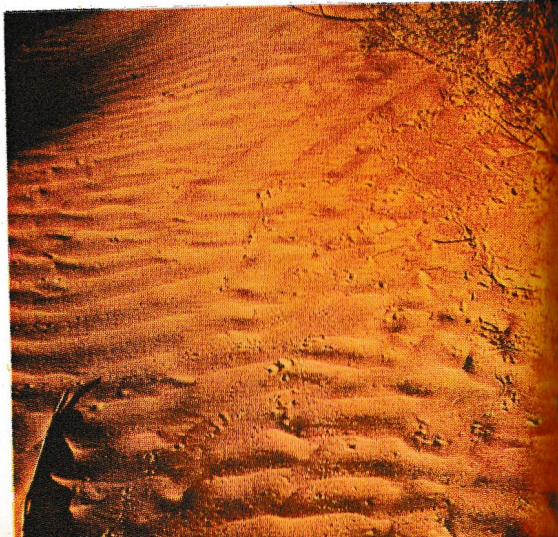
2. Snímek,  
symbolizující vývoj  
africké přírody:  
v popředí minulost,  
v pozadí  
budoucnost.  
Atlas u Mascary



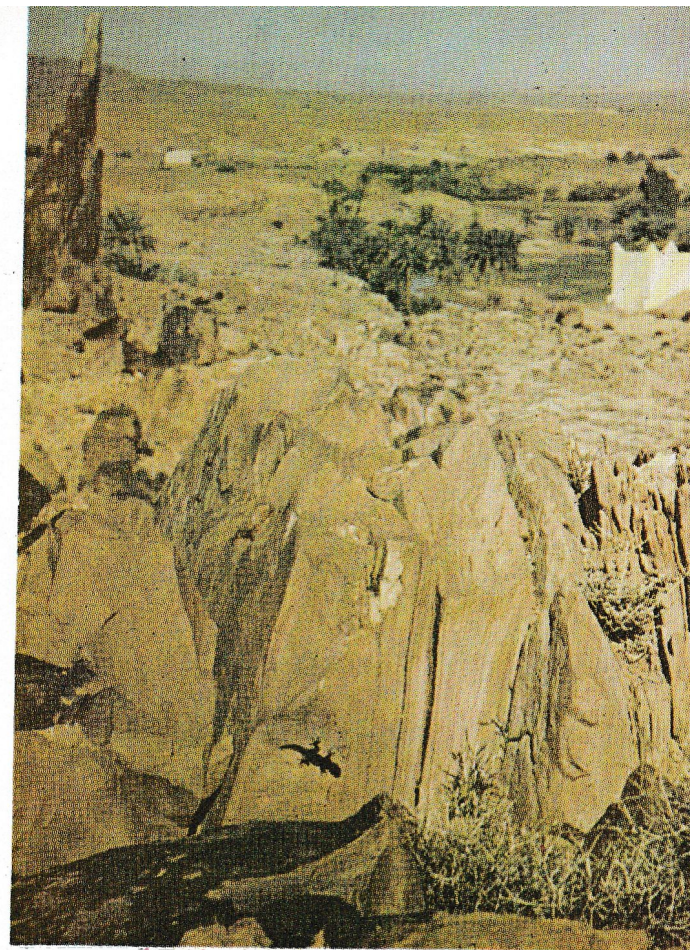


3. Nejproduktivnějším tvůrcem pouště je koza (str. 68)

4. Stopy v písku (str. 13)



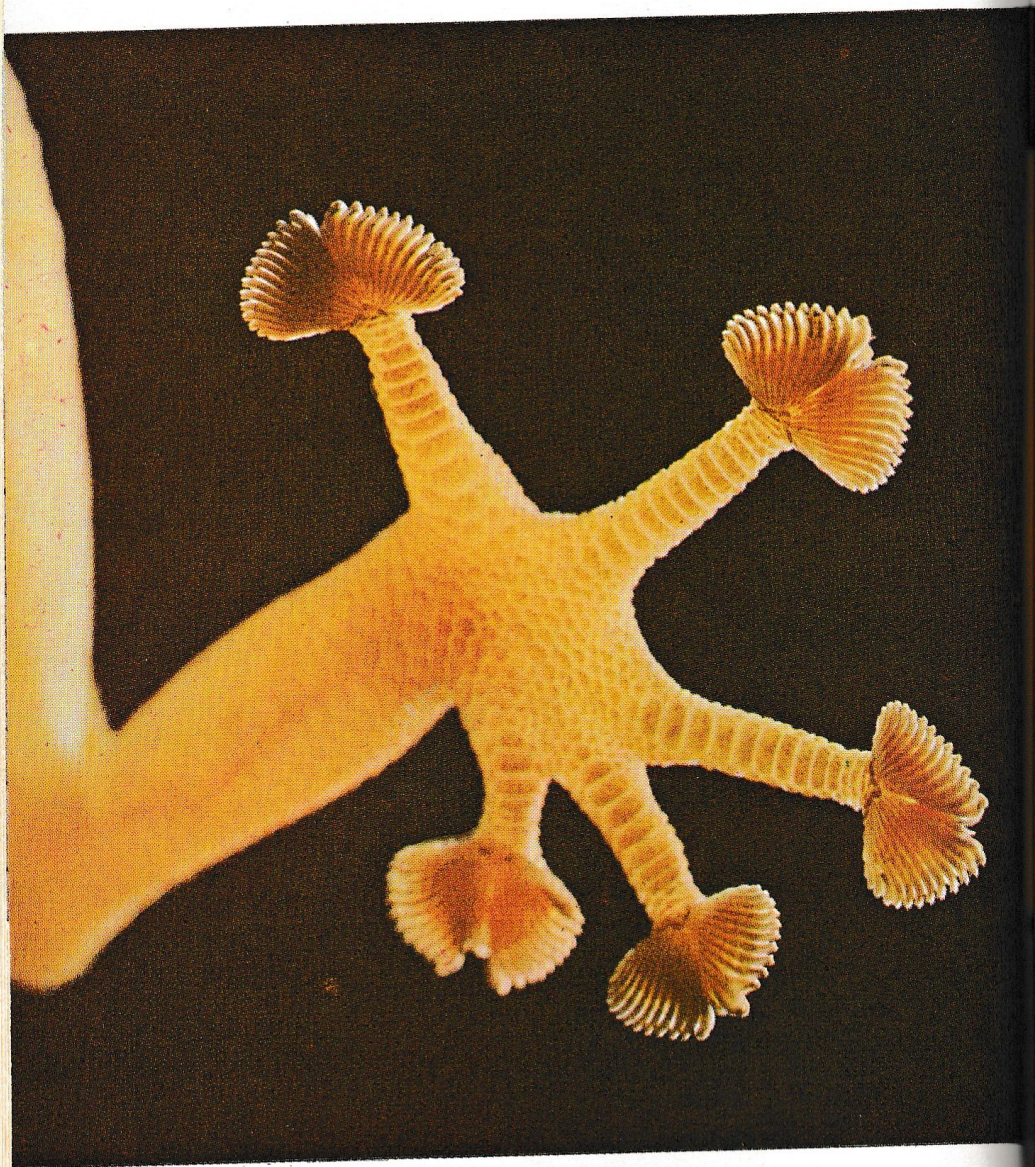
5. Krajina s gekonem *Ptyodactylus hasselquisti* – Tiout, Saharský Atlas (str. 22)



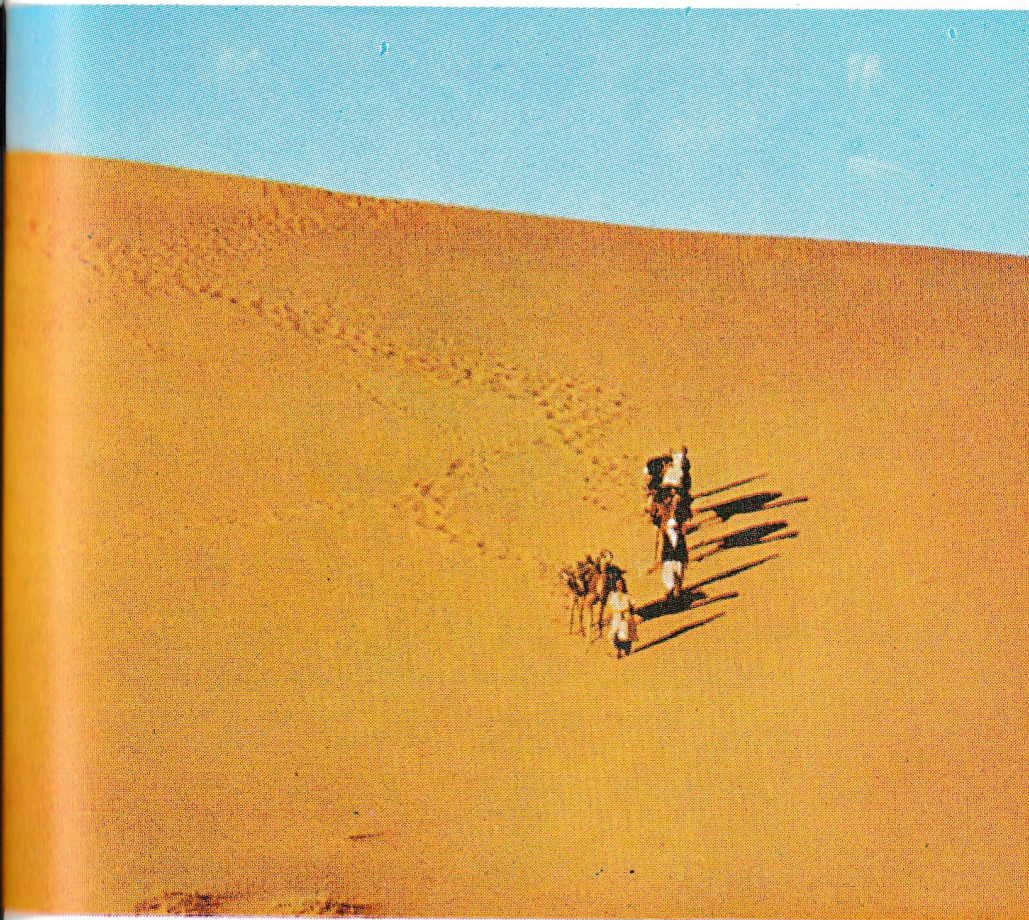
6. *Chalcides sepsoides* (str. 15)



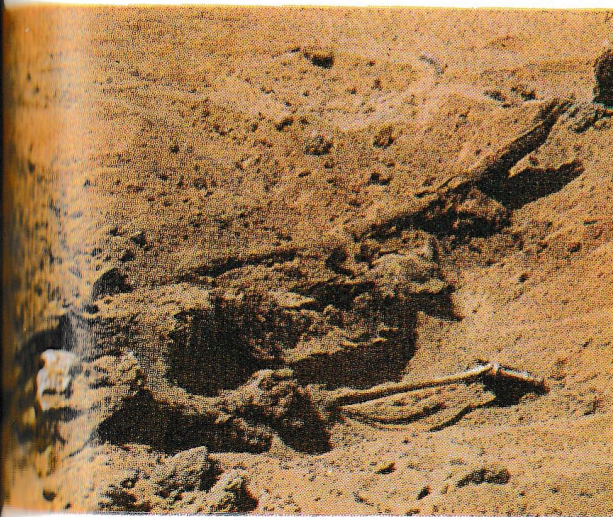




7. Noha gekona  
z Tamanrassetu  
(str. 39)

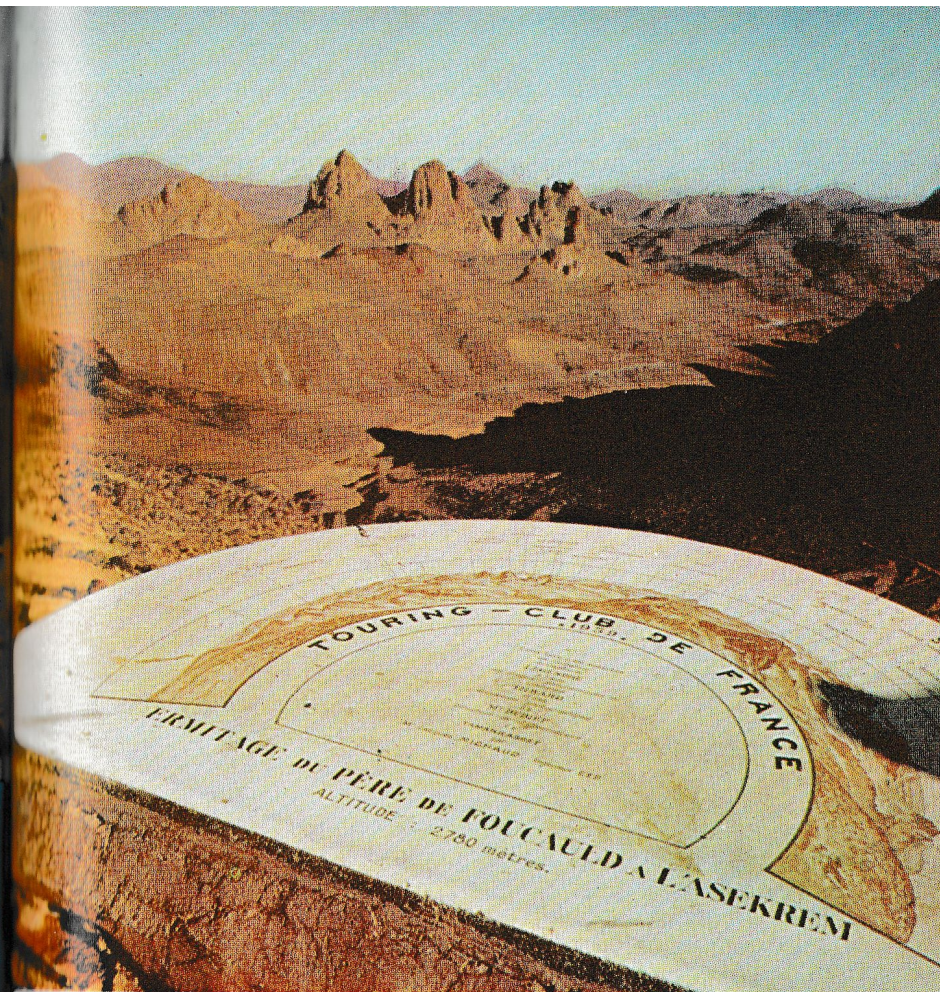
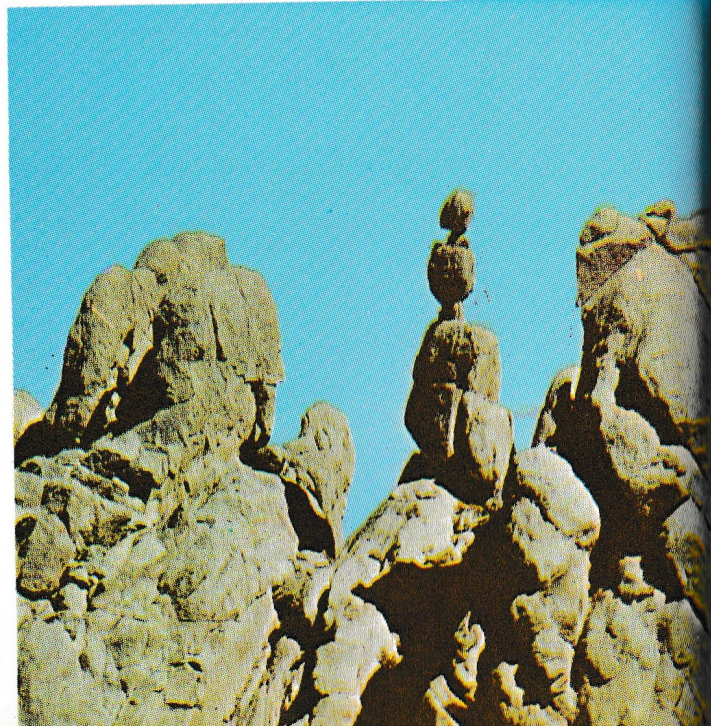
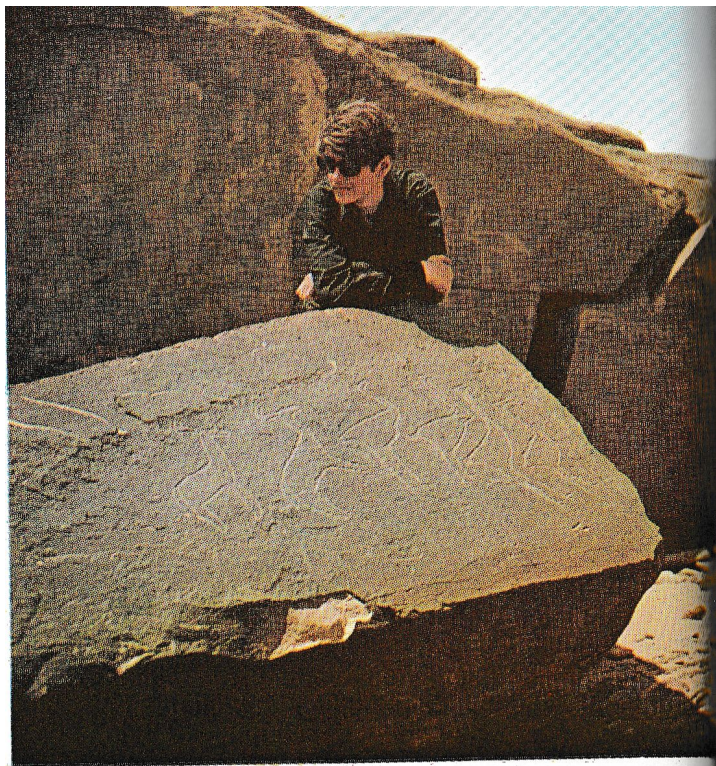


8. Karavana  
sestupuje k Taghítu.



9. Mumie, částečně  
ohlodaná  
mrchožravými  
brouky, kterou jsme  
vyhrabali z písku  
u In Salahu





10. Série rytin, které jsme dali zertovný název „vývoj pštrosa z antilopy“. Zousfaná u Taghítu (str. 25)

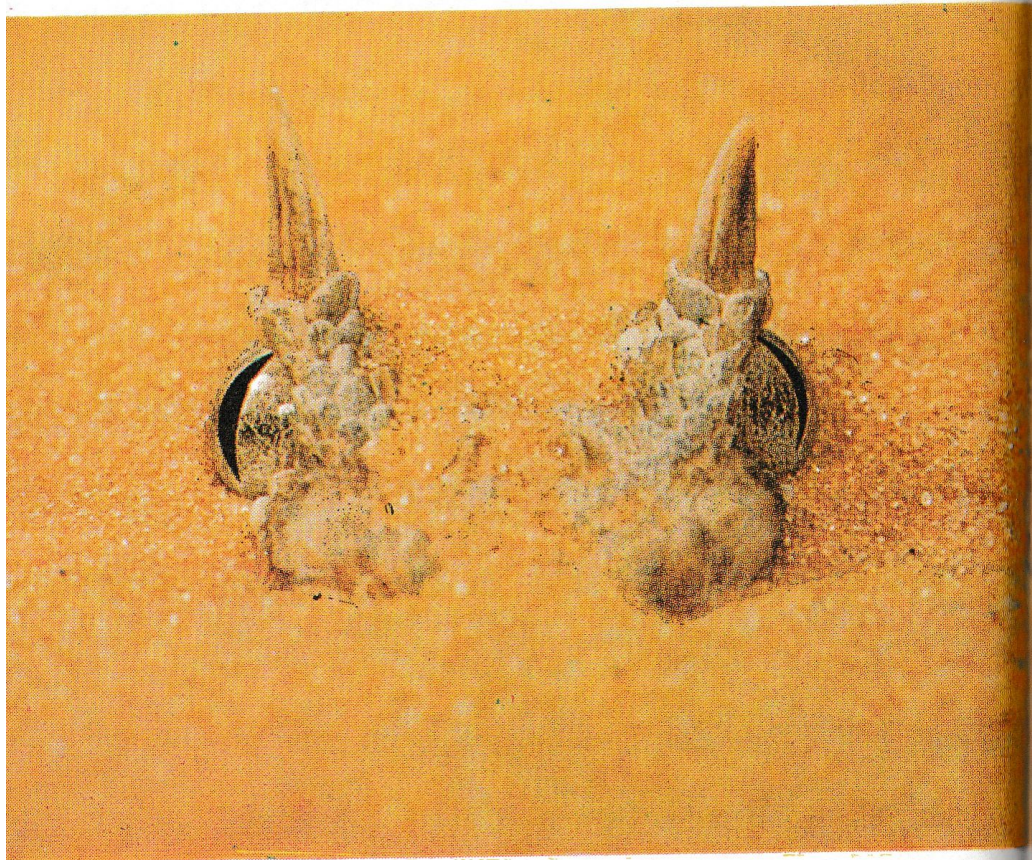
11. Skalní útvar v Hoggaru

12. Širokoúhlý snímek centrálního Hoggaru od poustevny na vrcholku hory Assekrem (2585 m)

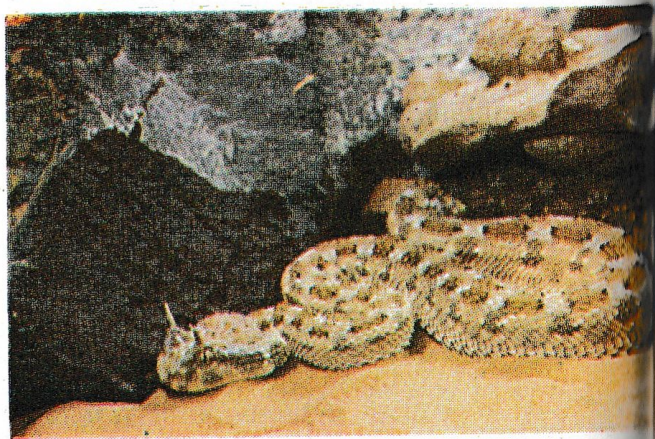
13. Tuarežská dívka z Hoggaru







14. – 15. Rohatý rarášek z příběhu na str. 51. Jak vypadá, když se ponoří do písku, je zachyceno i na obálce knížky



splašil sáček s mlékem, dva pomeranče a nějaké pečivo a nanosil mi to na stůl. Dál nevím, protože mé odevzdané lenošení zvolna přešlo v posilující spánek.

Druhého dne ráno jsem měl zřetelný pocit, že kromě slabnoucího otoku mi v podstatě nic není. Pak mě volali k telefonu, že tam mám Alžír. Já? Vskutku. Žofie to stihla za odpoledne a část noci až do hlavního města a svými obavami o mne vyvolala mírný rozruch mezi přáteli na obchodním oddělení. U telefonu byl inž. Cílek a starostlivě mě zpovídal, jak se cítím. Já jsem ho zpovídal neméně starostlivě, co je s naší leteckou zásilkou zvířat z In Salahu. Oba jsme se vzájemně potěšili dobrými zprávami a zbyl jediný problém: co bude ta nemocnice stát? Zadarmo to nebude, ujistil mě Cílek. V nejhorším případě ať to vyúčtují našemu velvyslanci.

Takto poučen, pokusil jsem se udělat dvacet dřepů. Povedlo se to bez potíží, a tak jsem šel rovnou do kanceláře. Nevím už jakými rádoby francouzskými slovy jsem se pokusil vysvětlit, že se ve vyšším zájmu cítím zcela zdrav a na další léčení nereflektuji. Propouštěcí formality byly trochu komplikovanější, musel jsem také podepsat, že odcházím předčasně na vlastní žádost. Pak mi doktor Arnaud ještě srdečně potřásl pravicí a správce nemocnice, mladičký Bamouín Abderrazák, mi nabídl svou adresu, vyžádal si mou a doprovodil mě až k bráně. Stále jsem nemohl uvěřit, že „už je to všecko“. Skutečně mi žádný účet nepředložili, a tak dekorum bylo zachráněno. Petr čekal venku a najednou jsme měli sice do odletu dalšího letadla týden času navíc, ale vůbec žádné peníze. „Nejméně se utratí v poušti,“ znělo naše heslo při příjezdu a neměli jsme důvod ho měnit.

Naplňovali jsme své láhve a zkontrolovali zásoby potravin: v mém vaku byl kus mumifikovaného starého chleba (dobře, že vyschl, vysušené potraviny se nekazí a před použitím se zase namočí) a nějaký hnědý prášek. Kde se tam vzal? Byla to zapomenutá čokoláda. Protože se ve staniolu roztékala, zabalil jsem ji jen do papíru. Rychle vyschla a ztvrdla, ale za tu dobu, co se na ni zapomnělo, se rozpadla v prach.

Takto vybaveni jsme vyrazili na autostop do pouště. Kam? Zpět na to osudné slibné místo pouštních zmijí, písečných ryb a hojných stop. Co si tam počneme? Musíme se nechat vysadit u nějakého „přeživadla“ — něčeho, co za poledne vrhá



stín. V poledne budeme přežívat, zbytek času lovit, k ránu spát. Až sníme chleba, budeme hladovět — bez jídla člověk vydrží i měsíc. Vodou budeme muset šetřit, máme jí jen dvanact litrů.

Všechno šlo jako na drátkách, a když se u silnice objevila zastřešená studna, vystoupili jsme. Opodál stála stolová hora, tak jsme se vydali přímo k ní.

Cestou, ani na hoře samé, jsme nic pozoruhodného neuložili, zato hora sama byl objekt budící úžas. Jako malé dítě jsem si čítával ve *Starých pověstech českých* báji o Bruncvíkovi a jantarové hoře. Malý rozdíl mezi bájí a skutečností byl jen ten, že naše hora nestála v moři vody, nýbrž v moři písku, a nebyla z jantaru, nýbrž z alabastru. Tak jsme si místo zvířátek přinesli trochu kamení, a měli jsme hroznou žízeň. Do večera jsme vypili skoro všechnu vodu; studna Safiet Iniguel, u které jsme měli svůj opěrný bod, měla vodu v hloubce 35 metrů. Všechny naše provázky i s tkaničkami od bot měly dohromady asi polovinu té délky.

V houstnoucím soumraku se mezi nízkými písečnými pahrbky objevila slabounká záře. Co to může být? Zachovali jsme se jako v pohádce o zbloudilých dětech v lese — vydali jsme se za ní. Bylo to jen asi kilometr daleko a byl to skvělý objev: dvě stě metrů od silnice stály dva dřevěné domky a kolem hrabací silniční stroje různého druhu. Transsaharská silnice, která se jinak pohyblivým písečným dunám obratně vyhýbá po vyvátých plošinách, přetíná v těchto místech dlouhý výběžek Velkého západního ergu, což je jí osudné při každém silnějším větru. Pohyblivý písek zaplavuje vozovku a místy se tvoří duny přímo na ní. V řeči silničních značek se to vyjadřuje trojúhelníkem a textem „danger du sable“ (nebezpečí písku). Ačkoli jde o velejemný písek, je to skutečně nebezpečí i v malém množství: vjede-li vozidlo rychlostí 80 km/hod. na nenápadnou, decimetr vysokou písečnou čerinku na asfaltě, vznikne drtivý náraz, při němž může dojít ke zranění osob a praskají pera automobilu. Větší duna pak způsobí na silnici úplnou kalamitu uvízlých a zahrabaných vozidel. Proto zejména na jaře, v sezóně písečných větrů, má silniční služba spoustu práce s údržbou. Zde se dokonce vyplatilo vybudovat samostatné stanoviště v poušti, kde v jarním období trvale sídlí a pracují posádky buldozeru a dalších mohutných silničních strojů, z nichž některé nápadně připo-

mínaly výbavu pro odstraňování sněhových závějí na našich horských silnicích.

Obyvatelé domečku nás přijali s příslovečnou saharskou srdečností a pohostinností, které jsme se dokázali jen chabě bránit. Nejdůležitější byla pro nás celá cisterna pitné vody z El Goléi, která tu stála a zbavila nás největší starosti. Po večeri jsme si ještě dlouho povídali o všem možném francouzštinou, které by rodilý Francouz asi mnoho nerozuměl. Byli jsme teď bez Žofie odkázáni sami na sebe. Z jedné strany to leckdy byla svízeľ, ale na druhé straně jsme dělali rychlé pokroky, protože nám nezbývalo, než se snažit.

Když jsme našim hostitelům vysvětlili, jaký zájem nás do těchto končin přivedl, poskytli nám mnohé dobré rady. A protože v naší kolekci pouštní fauny dosud chyběla proslulá zmije rohatá, po které jsme se marně sháněli už od Ain Sefry, přijali jsme s nadšením zprávu, že tamhle u té stolovky je plno jejich stop.

Druhý den jsme se vydali naznačeným směrem k jihu, k další stolové hoře, vzdálené asi dva kilometry. Její úbočí byla z větší části pokryta vrstvou nafoukaného písku. Pod vrcholovou plošinou byl obvyklý strmý sráz, lemovaný pásmem mohutných zřícených skalních bloků.

V horní části svahu jsme vskutku narazili na čerstvou stopu dospělé zmiže. Jak vypadá stopa zmiže rodu *Cerastes*? Přímou neuvěřitelně. Není to vlnitá čára, jakou zanechávají v písku užovkovití hadi. Vypadá to, jako by někdo pokládá nataženého hada do písku vždy o 5–10 cm dále, šikmo na směr postupu stop. Jednotlivé rovnoběžné otisky nejsou rozmáznuté pohybem, můžete tam naopak spočítat všechny břišní štítky. Uměle je možné stopu formálně stejné podoby vytvořit tak, že odvalujeme po písku válcovou spirálu. Had ovšem nevytváří ze svého těla šroubovnicí a přenášenou část svého těla zdvihá nad písek jen nepatrně; princip a výsledek je však týž. Popsaný způsob pohybu je výhodný nejen na sypkých svažitých píscích, ale i na zcela hladkých plochách, kde jiní hadi prokluzují a vlní se na místě.

Rohaté zmiže jsou i jinak pozoruhodní a slavní saharští hadi. Mají dva půvabné „kozí“ růžky nad očima a kdejaký starší saharský cestopis jimi usilovně děsí své čtenáře. Cestopis musí být dramatický, aby šel na odbyt; běda, chybí-li romantika, dobrodružství až horor. Komerční důvody nedovo-



lovaly cestovatelům, aby na sto stránkách popisovali, jak prošli tisíc kilometrů pouští a neviděli nic jiného než pár suchých keříčků a několik tvrdých černých broučků. Naštěstí se autor cestou doslechl o zmijích s rohy (arabsky se jmenuje lefá), které se ukrývají v písku. Zjistil, že o jejich způsobu života není na veřejnosti nic určitého známo — a cestopis byl zachráněn líčením zákeřné hrozby, která trpělivě čeká, ukryta v písku, na svou příležitost vrhnout se člověku skokem do tváře nebo se mu aspoň zakousnout do lýtka. Uštknutého nebožáka nechá pak úspěšný autor umírat v křečích nejpozději do deseti minut. Dokonce ještě v předválečném vydání Brehmova *Života zvířat* jsem si kdysi čítal vyprávění, jak se rohaté zmije v noci z dalekého okolí slézají k ohni, na kterém si výprava připravuje večeři, a unavení poutníci pak jen stěží uhájí v jejich invazi holé živobyti.

A přece je skutečnost, jak jsem ji postupně poznával, samozřejmě docela jiná. Především jsme pracně zjistili, že rohatých zmijí není na Sahaře vůbec habaděj, nýbrž na většině území nejsou téměř k nalezení. Také nám nevybíhaly v ústřety a neshromažďovaly se u ohně. (Později jsem se několikrát podle stop v písku přesvědčil, že se rohatá zmije při nočním slídění spícímu člověku velkým obloukem vyhne.) V dosavadní marné snaze nějakou najít jsme si vymýšleli nejrafinovanější způsoby, jak je vypátrat, z nichž uvedu alespoň žertovnou Petrovu metodu vyšlapávání. Je odvozena ze způsobu, jak se běžně hledají vodní želvy v močálech (vlezte bosí do močálu a šlapete do bahna, až našlápnete něco tvrdého). Tedy: při lovu rohatých zmijí Šmerákovou metodou si na okraji pouště zujete boty, vlezte bosí do pouště a šlapete trpělivě do písku, až vás zespoda něco píchne — totiž rohy zmije rohaté. Ve skutečnosti má tato spekulativní metoda v praxi mnoho nedostatků, z nichž nejzávažnější je, že ty rohy jsou ohebné, a tudíž nepíchají.

Výrazná stopa, kterou jsme sledovali pod vrcholovými srázy stolovky, brzy zamířila z písečné plochy do skalních bloků, kde jen místy leželo trochu písku. Rozdělili jsme se a pátrali všemi pravděpodobnými směry, zdálo se však, že je po naději. Náhle se ozval zvláštní výstražný zvuk, který vydávají zmije rodu *Cerastes* a *Echis*. Rohatá zmije, která se skrytě slunila pod přewisem skalního kvádrů, mě spatřila dříve než já ji. S praskavým sykotem se stáhla pod obrovský balvan do pro-

storu, který se zužoval a tratil v temné hloubi. Jediné, co po ní zbylo, byla zřetelná stopa v navátém písku pod skalou.

„Petře, našel jsem tu stopu!“ volal jsem hromovým hlasem do pouště. Uslyšel mě teprve po delší době a rychle se přihnal odkudsi z dále. K mému podivení se ani nedokázal zaraďovat, když se dověděl, že stačí nadzvednout dvacetitunový kámen a může si zmijičku sebrat. Dlouho jsme ten spolehlivý úkryt ohledávali ze všech stran, kde byly stejné „kameny“ navzájem do sebe zaklesnuté. Nebylo to k ničemu, a tak se raději zmíním, jak vzniká ten zvláštní výstražný zvuk zmijí rodu *Echis* a *Cerastes*.

Hadi jsou zvířata plachá a mírumilovná, a to jak hadi jedovatí, tak nejedovatí. I menší živočichy, kteří jim slouží za potravu, napadají, jen když mají hlad. V sousedství nasyceného hada je jeho kořist zcela bezpečná. Setkáním a konfliktům s většími živočichy se hadi snaží vyhnout obvykle útekem do bezpečného úkrytu. V plochých, málo členitých terénech však nebývá vhodný úkryt vždy v dosahu. Cítí-li se pak had přímo ohrožován a zahnán do úzkých, pokouší se o obranu.

Had v obraně obvykle stáhne své dlouhé tělo na malý prostor, který je snáze možno bránit. Pak se pokouší zastrašit rušitele různými signály — zvukovými nebo optickými. Evropští hadi většinou vyražejí syčivý zvuk výdechovým (i vdechovým) proudem vzduchu; tento způsob varování však není u hadů univerzálně rozšířen. Zajímavý výstražný mechanismus se vyvinul u nejmypělejších jedovatých hadů — chřestýšů; totiž chřestidlo na konci ocasu. Jeho chvěním vzniká charakteristický zvuk, u některých velkých druhů velmi intenzivní a daleko slyšitelný. Chřestidlo se vytvořilo zřejmě na základě oboustranného nežádoucího rizika setkání s bizony v prériích. Velcí kopytníci mohou při nepozornosti na hada stoupnout a způsobit mu těžkou újmu na zdraví, sami sobě pak přivodit intoxikaci. Dnes se stalo chřestidlo spíše neblahým přežitkem, kterým na sebe tyto hadi ke své škodě zbytečně upozorňují svého bezohledného nepřítele — člověka, který již ostatní velkou stepní zvěř vyhubil téměř beze zbytku. Kromě zvukových výstražných znamení jsou u hadů rozšířeny i signály optické — různé nápadné a hrozivé pozice, z nichž nejznámější je vztyčený imponující postoj a roztažený štít kober. Zůstaňme však u zvuků a chřestění. Jemu se totiž trochu podobá zvuk zmijí *Echis* (patří k nim nejznáměj-



ší zmije paví — *Echis carinatus* —, jejímž jedem údajně zemřela Kleopatra egyptská) a *Cerastes*. Hadí tělo nikdy není slizké, jak tvrdí oblíbená středověká pověra, ale v tomto případě ani hladké; pouštní zmije jsou na omak spíše jako struhadlo. Středem každé šupiny se táhne úzký, ostře vystupující kýl. Další zvláštností pouštních zmijí je uspořádání šupin na bocích — nejsou uloženy podélně, nýbrž šikmo dolů. Ve stavu ohrožení stáhne zmije tělo do tvaru stlačeného S, takže se boky jednotlivých smyček dotýkají. Hlava, sledující útočníka, je namířena stále proti němu a tělo je v neustálém pohybu (současně působící optický upozorňovací signál); třením bočního „struhadla“ v těsných smyčkách vzniká zároveň onen svérázný praskavý sykot, jehož charakter se značně mění se změnami rychlosti pohybů. Had se může současně v této „skrčené“ pozici zvolna nenápadně přesouvat k úkrytu.

Ale vraťme se na naši stolovou horu. Zjistili jsme, že pevnost rohaté zmije je nedobytná. Zatímco se Petr začal věnovat dalšímu průzkumu okolí, nemohl jsem se smířit s nezdarem. Sestavil jsem si přístroj na lovení do oka, shazování gekonů a „šťourání“ — a zašťoural do neblahé škvíry. A z hloubi se tlumeně ozval výstražný zvuk zmije! Vyloudil jsem tedy vlastní, co nejhlasitější a nejnaléhavější výstražný zvuk, abych přilákal zpět Petra. Škvíra kupodivu zřejmě dále nevedla, i když byla velmi hluboká a částečně zavátá pískem, takže zmijička nemohla před šťouradlem, které dosahovalo až k ní, uniknout. Stále ještě byla mimo dohled, ale moje vytrvalé snažení přineslo nakonec nečekaný úspěch: hadí čert se totiž rozhněval tak dalece, že vystrčil rohy a vydal se na trestnou výpravu proti tomu nenapravitelnému provokatéru. V půli cesty z úkrytu se nerozhodně zastavil, ale když jsem ho ještě jednou pošouchl, stala se z něho přímo „probuzená zkáza“. Přivolaný Petr mezitím právě dorazil do „arény“, tvořené písečnou plošinkou 3 × 4 metry mezi svislými stěnami skalních bloků. Hadí čertík kupodivu i nadále vůbec nedbal na obecně platné pravidlo, že had na člověka nikdy neútočí — a honil nás v té omezené prostoře z rohu do rohu. Naše chabé předstírání, že ve skutečnosti honíme my jeho, vypadalo ze začátku málo přesvědčivě; házeli jsme na něj různé drobné části oděvu, abychom mu poskytlí vhodnější předměty k „ochutnání“ než naše holé nohy. Přitom se Petrovi nakonec podařilo udatného bojovníčka chňapnout za krk — a šup

s ním do pytle. Tedy, nikdy předtím, ani potom jsem neviděl plátěný pytel tak zběsile poskakovat jako tenkrát. Vsadili jsme ho do síťovky a nesli na „šťouradle“ raději dál od těla — měl jsem čerstvou a dosud nevyhojenou zkušenost, že i pytlíky koušou.

Byla zde řeč o „šťouradle“, bez bližšího popisu tohoto všestranného náčiní. Uvedu ho jako charakteristickou ukázkou součásti výzbroje na cestu, při které musíte všechno unést na svých bedrech. Když si chystám ranec na takovou cestu, snažím se tam dávat co nejméně věcí a jen takové, které nic neváží. Když je to hotovo, zjistím s hrůzou, že to nejde zvednout. Pak nezbyvá než vynalézat.

Tři nastavní nohy k fotostativu Ihagee je možno našroubovat nejen na stativní hlavici, ale také sešroubovat navzájem. Vznikne tím metr a půl dlouhá tyč, ale protože nohy jsou výsuvné, dá se prodloužit na tři metry. Do koncového závitu jsem ještě přizpůsobil k našroubování půlmetrový drát, mimo použití ukrytý v dutině stativní nohy. Drát je pevný, na konci zahnutý a provrtaný. Takto sestavený nástroj, do jehož provrtaného konce se upevní nit nebo vlasec, slouží k lovení plachých ještěřů do oka. Neméně vhodný je pro shazování gekonů, sedících vysoko na stěně stavení a jinými prostředky nedostupných. Dá se rovněž použít jako sonda k prošťourávání úkrytů a jako přenášeč hák na jedovaté hady. Ve Francii jsme tuto sestavu, rozdělenou na dvě poloviny, používali jako stanové tyče. Mimo nástavec z pevného drátu bylo možno výsuvnou tyč opatřit ještě smyčkou na lov jedovatých hadů, která v tomto případě pro časovou tíseň nestačila přijít ke cti (nezbyl čas lapací smyčku namontovat). Zcela výjimečně jsem uvedený všestranný nástroj využil dokonce i jako nastavní nohy pro fotostativ — například tenkrát v podzemí foggary v Aoulefu. Podobně jako stativní nohy, i ostatní předměty v našich zavazadlech byly nuceny vykonávat mnoho neobvyklých funkcí.

Toho dne jsme na svazích „stolovky“ ulovili ještě dva další rohaté hadí rarášky, a vrátili jsme se tedy k našim přátelům „pistohrabčům“ sice utrmáceni, ale spokojenost z nás čísel na dálku. Když jsme rozvázali pytel a nechali jim nakouknout do „pekla se třemi rohatými“, uznale zamručeli a pravili, že jsme lepší — jelikož oni během celodenního odhrabávání písku se silnice ulovili jen dvě písečné rybičky a jednu menší



agamu, což nám skromně předali v plechovce. Měli jsme jedinou možnost, jak se jim za všechny laskavosti odvděčit — udělat pro ně trochu fotografické dokumentace. Byl to náš univerzální způsob, jak se s určitým zpožděním odvděčit všem saharským přátelům, bez nichž by naše cesta skončila spíše za tři než za třicet tři dny. Protože fotografování nepatří mezi obyvateli Sahary ještě mezi zavedené a rozšířené kratochvíle, má tam dobrý snímek větší význam a upomínkovou cenu než u nás.

Poslední noc přinesla poslední dvě zajímavosti. V dunách jsme k svému úžasu našli pobíhat po písku velkého gekona *Tarentola neglecta*, který na svých přísavných tlapkách měl spíš viset hlavou dolů pod nějakým skalním převisem. Kde se ukrýval přes den, zůstalo záhadou; svými lístkovými prstíky se sotva může zahrabat do písku, a kdyby zůstal přes den na povrchu, sluneční žár by ho jistě zahubil.

Pak jsme narazili na stopu té menší (asi poloviční) příbuzné rohatých zmijí, náležející k druhu *Cerastes vipera*, které jsem vděčil za seznámení s ghardajskou nemocnicí a úspěšné prodloužení pobytu o týden. Je to had, který patrně do té doby nebyl do Československa ještě přivezen. Ačkoli je to druh velmi málo známý, stojí za to upozornit, že je významnou postavou Exupéryho pohádky *Malý princ*, stejně jako saharská lištička — fenek —, o níž zde bude řeč později.

Protože ráno minulého dne byl silný vítr, byla stopa nutně čerstvá. Šli jsme po ní a zjistili jsme, že hádek stihl od soumraku (kdy se vynořuje z písečného úkrytu) „naběhat“ při slídění skoro dva kilometry. Byl to úctyhodný výkon od zvířátka, dlouhého jen asi 35 cm; nic jiného mu však zřejmě nezbyvá, chce-li se v poušti uživit. Ostatně z pozorování v teráriích vyplývá, že zmije rodu *Cerastes* loví neustále: v noci vyhledává potravu slíděním, ve dne na ni číhá zahrabána v písku — jen oči zůstávají na povrchu a sledují okolí. Přeběhne-li kolem vhodná kořist, číhající lovec vyrazí bleskurychle z písku. Co učiní, přejde-li kolem záhrabu člověk? Většinou zůstane nehybně v úkrytu, aby se neprozradila; pokud se však u ní zastavíte a zmije získá dojem, že jste ji objevili, vyrazí náhle z písku a prchá pryč. Když se pak cítí být dosti vzdálena od místa ohrožení, opět se zahrabe. Nezavrtává se přitom do písku jako pouštní hroznýšci *Eryx*, kteří do něho prostě zalezou. Zmije rodu *Cerastes* se

do písku ponoří na místě, bez podélného pohybu, pouze se zavrtí a zmizí. Na povrchu však zůstane zrádná stopa, podle níž ji při šikmém osvětlení písku snadno najdete.

Aby nám letadlo zase neuletělo, vydali jsme se k severu raději dřív. První vozidlo nás vyvezlo jen na rozcestí 30 km před Ghardaiou, kde odbočilo k východu. Křižovatka byla v plochem terénu bez úkrytu se stínem. Panovalo bezvětří a blížilo se poledne, což znamenalo, že nejméně tři hodiny nic nepojede. Nedaleko byla malá skupina křovisek; prohledali jsme je z dlouhé chvíle tak důkladně, že by nám nešel ani mraveneček, ale nenašli jsme nic. Vedro bylo nesnesitelné, a tak jsme se pokusili napodobit drobná pouštní zvířátka: vtlačili jsme se mezi křoviska do jejich nedokonalého stínu a postupně upadli do mrákot.

Už jste někdy měli nevysvětlitelný pocit, že vás někdo pozoruje nebo sleduje, ačkoli jste ho nemohli vnímat běžnými smysly? Tento nejasný, naléhavý a zneklidňující dojem, že něco je jinak, než by mělo, mě náhle přivedl do ostražitého bdělého stavu. Aniž jsem se pohnul (ležel jsem na boku), otevřel jsem pomalu a opatrně oči. Spatřil jsem dvě cizí oči, které mě nehybně pozorovaly ze vzdálenosti sotva dvaceti centimetrů. Patřily tenkému, přes metr dlouhému hadovi, jehož tělo, vpletené do křoví, nebylo vidět. Oči byly vzhledem k hlavě nepoměrně veliké, jako mají velmi rychlé štíhlovky. Chvilí jsme na sebe hleděli a já si mezitím nachystal potřebný výpad pravé ruky, který musí být bleskurychlý a přesně namířený. Pak jsem chňapl — a v ruce mi zůstalo jen několik suchých větviček. Hádek zmizel, jako by nikdy nebyl. Avšak byl jsem si jist, že se mi to nezdálo — rychle jsem vyskočil a rozhlížel se po okolí, zdali ho uvidím někde prchat. Kolem bylo mrtvo jako předtím. Vzbudil jsem Petra a obklíčili jsme křovisko — nebylo větší než asi 1,5 metru × 2 metry a vysoké sotva metr. Prohledali jsme je po centimetrech, téměř jsme ho obrátili naruby — a nic. Také kolem v písku nebyly žádné stopy prchajícího hada. Petr se právě chystal vyslovit mi nedůvěru a naposled zaharašil nohou ve větvičkách. Na protější straně něco prudce vystřelilo ven; ačkoli jsme utíkali, jak jsme nejlépe uměli, dohonili jsme ten letící bič, až když se pokusil ukrýt v dalším menším keříčku. Byla to štíhlovka *Psammophis schokari*, had, který je sice jedovatý, ale nikdy nekouše. I kdyby člověka kousl, jedovatost by se neprojevila



— je to had opistoglyfní, jeho rýhované jedové zoubky jsou příliš daleko v zadní části tlamičky jako u „kobřivky“ z Ain Sefra.

Nečekaně prudké pohyby těchto křehkých a něžných stvoření laika často zbytečně polekají. V některých asijských pouštních oblastech je dokonce rozšířena pověra, že takový had může člověka „prostřelit“ — proběhnout skrz něj, když proti němu vyrazí svým bleskurychlým pohybem. Žertovným paradoxem je, že často titíž lidé nemají naopak žádný strach z bachratých, pomalých a pohodlných zmijí, které při setkání s člověkem zvolna zalezou do úkrytu a v jejichž počínání není nic, co by vzbuzovalo obavy, v tomto případě rozhodně oprávněnější.

Naše další cesta k severu pak proběhla velmi rychle. K nejotřesnějším zážitkům zbytku cesty patřilo zejména to, že v Atlasu přšla voda, a ne písek. Také krajina vypadala velice podivně a nezvykle — měla zelenou barvu a pro samé rostliny nebylo vidět, jestli je vytvořena z písku nebo kamení, jestli je to erg, reg, serír či hamada. Místy rostly stromy tak hustě vedle sebe, že kdyby člověk mezi ně vstoupil, sotva by ještě někdy mohl najít cestu zpět. Bylo s podivem, že se v těch zvláštních krajinách pohybovalo bezstarostně tolik lidí. Nějak jsme si na to nemohli zvyknout.

## (6) Starosti se zvířátky

Po návratu z výpravy bylo nejdříve nutné umístit dovezené živočichy (bylo jich 24 druhů — přes sto exemplářů — většinou pouštní plazi), vybudovat jim v teráriích přijatelný model Sahary, zajistit vhodné mikroklima a potravu, aby se zotavili z cestovních útrap. Teprve po zabydlení a zdomácnění je možné sledovat a fotografovat různé životní projevy zvířat, která se chovají tím přirozeněji, čím lépe jim vyhovuje náhradní prostředí a podmínky.

Pro faunu vátých saharských písků bylo potřeba opatřit písek co „nejsaharštější“, což je dosti důležité a také dosti nesnadné. Saharské duny vátého písku jsou důkladně separovaný monodisperzní materiál; to znamená, že všechna zrna jsou stejně veliká, nejsou tam větší kusy, ani prach. Proto se nevážou a nedají se použít na stavby — stavební písek se na Sahaře musí opatřovat jinak. Mnoha druhům zvířat z písečných dun vadí v našich mnohem hrubších píscích jejich nejjemnější prachová složka. Například u „písečných rybek“ *Scincus scincus* se brzy začaly objevovat záněty kolem očí a i na prstech hrabavých nohou. Hrubá složka našich písků zase znemožňovala například přesné sledování funkce adaptačních orgánů pro pohyb v jemném písku, fotografování stop, které se za různých situací v písku vytvářejí, a „denaturovala“ veškeré fotografie nedokonalým náhražkovým prostředím. Hledisko fotografické, kterému jsem věnoval značnou pozornost, mě pak donutilo, abych si předepsal „výzkumný úkol, zaměřený na technologii výroby saharského písku“.

Zdánlivě by měla postačit vhodná separační metoda, například plavení, aplikovaná na naše kopané písky stavební. Výtěžky jsou však mimořádně nízké, neboť jemné složky je příliš málo. Písky říčních náplavů mají příliš bledý, šedobílý odstín, zcela nepřijatelný pro barevnou fotografii. Zkrátka je s tím svízel. Nebudu raději popisovat všechny etapy výzkumu a uvedu ve zkratce hotovou technologii, která se nejlépe osvědčila:



Vybraný stavební písek s odstínem co nejvíce do červena se mele 30 hodin v kulovém mlýně. Pak se podrobí frakčnímu plavení. Nejdříve se vyplaví odpadní prachová složka, pak se zachycují zrna, jejichž sedimentační rychlost je 2–5 mm/s. Zrna větší tvoří odpad. Výtěžek je asi 50 %, barevný odstín písku však při plavení vždy značně vybledne. Rudozlatavému odstínu písků Velkého západního ergu je možné se poněkud přiblížit vyžiháním produktu na cca 400 °C.

Když byl základ pouštního prostředí pro barevnou fotografii vyroben, stačilo už z něho jen vytvořit dunu a dozadu umístit „saharskou oblohu“. Ani obloha dostatečné velikosti se nepořizuje snadno. Na zavěšené látce se dělají záhyby a stínování. Papír se v obchodech prodává s nejrůznějšími strakatinami, i jednobarevný, ale nikdy jsem nesehnal nebeský odstín. Plastické fólie bývají lesklé, takže na nich osvětlovací zdroje tvoří světlé skvrny. Při pečlivém výběru jsou však stále ještě nejlepším východiskem z nouze.

Vhodným osvětlovacím zdrojem, zejména pro zachycení rychlých dějů, je pouze elektronické výbojkové osvětlení. Běžně prodávané přístroje jsou málo vhodné — mají jen jednu, nejvýše dvě lampy a obvykle nedostatečný výkon. Proto jsem už dříve vybudoval „na míru“ třilampový zdroj, jehož výkon se dá měnit ve stupních 100–300–500 Ws. Zejména snímky drobných objektů a detaily vyžadují mimořádně vysokou úroveň osvětlení; prodloužení výtahu objektivu při makrofotografii dlouhým „potrubím“ mezikroužků značně snižuje efektivní světelnost objektivu, který je nutno clonit co nejvíce, aby se udržela přijatelná předozadní šíře pásma ostrého zobrazení (hloubka ostroty).

Moderní fotografická technika přináší velké možnosti nejen čistě dokumentační, ale často významně přispívá k poznání a řešení problémů sotva zvládnutelných jinými cestami. Vezměme například chameleóna, živočicha všestranně zajímavého stavbou těla, nohou, i zvláštními schopnostmi — barvoměnou, nezávislým pohybem očí všemi směry ve dvou poloprostorech a způsobem lovu. Chameleón loví jazykem, který vymršťuje do vzdálenosti převyšující délku celého těla. Podle starších přírodovědeckých knih se hmyz na konec jazyka přilepí. Ze je skutečný průběh uchvácení kořisti mnohem složitější a žádné „lepidlo“ zde nepůsobí, je patrné z fotografické studie v obrazové části této knihy (obr. 27, 28).

Když byla všechna dovezená zvířátka řádně vypoortretována, předali jsme nadbytky našich úlovků různým kolegům k dalšímu pozorování, chovu a studiu. Pak následovalo období vyvolávání filmů a výroba zvětšenin pro různé účely. Konečně se naskytla příležitost odvděčit se našim přátelům v Alžírsku rozesláním balíčků fotografií a také se v klidu podívat, kde jsme to vlastně byli. Neboť jest údělem náruživého fotografa v terénu sledovat události hledáčkem svého přístroje, hlídat zaostření, měřit osvětlení, měnit ohniska, ale teprve doma pak je čas si všimnout, jaký pěkný košíček nám to nabízela tuarežská dívenka na prodej — škoda jen, že jsme si ho nemohli koupit. A tadyhleten člověk na adrarském tržišti — co to prodával za podivnou věc? Škoda, že se to na snímku nedá rozeznat. A tak dále.

Teprve když jsou všechny ty různé dílčí neodkladné práce hotové a snímky prohlédnuté, naskytá se možnost jaksi s odstupem se ohlédnout a posoudit, jaké to tedy vlastně bylo a co s tím dál. Tož, bylo to náramné, až na to, že jsme se nedostali až do nejhůře dostupného pohoří Tassíli na jihovýchodě, s jeho jedinečným bohatstvím teprve nedávno objevených skalních kreseb z „předpouštního“ období.

A co dál? Zřejmě tedy musíme ještě do Tassíli. Pokusili jsme se o to hned příští jaro.



# 17 Svědectví v Tassíli

Výprava, tentokrát už šestičlenná, se zformovala opět na půdě Sboru ochrany přírody při Společnosti Národního muzea. Zúčastnili se jí i ústřední tajemník organizace Otakar Leiský a dr. Milada Leiská, oba zároveň pracovníci Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody.

Během předběžného shromažďování znalostí zachytil Otík důležitého informátora — MUDr. M. Rozehnal z Brna —, který nás předešel a viděl ty slavné kresbičky na vlastní oči. Jeho zprávy byly málo povzbudivé: kresby jsou nezřetelné, takže je nelze fotograficky přijatelně zachytit. Nepříjemná zpráva byla nicméně ve zřejmém souladu s tou udivující okolností, že Henri Lhote (známý i u nás překladem knihy *Objevy v Tassíli*) při svých objevných a výzkumných výpravách používal místo fotografické dokumentace „hordy“ malířů, které vylákal z Montmartru do pouště. Ti, kteří saharské podmínky vydrželi, pořídili velice pracně kopie skalních kreseb, mnohem dokonalejší, než je dnešní stav originálů. Rozdíl můžete posoudit porovnáním ilustrací Lhotovy knihy s touto, která používá dokumentace fotografické. Ono se pak totiž ukázalo, že použití vhodně přizpůsobené techniky poskytuje fotografie dostatečně názorné a přitom nesporně realističtější. To však jsme zjistili až na místě. Než jsme vyjeli, zdálo se, že se bez obkreslování neobejdeme, budeme-li chtít pořídít nějaký tematický dokument o vývoji přírodního prostředí Sahary a proměnách druhové skladby zdejší zvířeny během postupujícího vysýchání, jak o tom kresby přinášejí svá svědectví. A tak se naší „hordou malířů z Montmartru“ stala výtvarnice Jana Kosmanová z Letné. Dále jsme si dopřáli přepych zdravotnického dohledu, který zajišťovala Věra Králová z hygienické stanice Prahy 5. Není třeba zvláště zdůrazňovat, že Petr Šmerák nezůstal doma; z naší loňské trojice chyběla pouze Žofie, která tou dobou studovala kdesi v Paříži jakési další, ještě obskurnější vědy — a tak se „překladačství“ museli ujmout Otík s Miladou.

Sbor ochrany přírody při Společnosti Národního muzea jako dobrovolná organizace nemohl výpravu vyslat v tom smyslu, že by ji jakkoli finančně podpořil, ať už korunově, nebo devizově. Také nemohl o realizaci výpravy rozhodnout. Mohl pouze přiložit své vyjádření k žádostem o udělení devizového příslibu v kategorii individuální turistiky. A tak jsme přiletěli do Alžírsku tentokrát desetkrát bohatší než posledně — se sto dolary na osobu. Je to pro Tassíli hodně, nebo málo? Snad to ujde, zvláště když se nám podařilo pro každého získat jednu volnou letenku na délku trasy Alžír—Djanet (s tím, že je možné ji použít i po částech na libovolné trase).

Volnou letenku jsme ušetřili pro nejhorší případ a vyrazili k jihu známým způsobem po známé cestě Alžír—Blida—Médéa—Djelfa—Laghouát—Ghardaia. Naposled jsme se všichni ještě setkali při malé exkurzi v „opičím údolí“ za Blidou ve svazích Atlasu, který se zde náhle zdvihá z přímořské nížiny.

Údolí má statut rezervace, což není ani tak podstatné jako to, že významným hospodářským faktorem velké „zájezdní hospody“ na cestě do hor se staly opice. Hospůdka má „strategickou“ polohu: leží u nejdůležitější severojižní magistrály, která tu prochází úzkým, divokým kaňonem. Během osvobozené války se zde bojovalo, budova byla značně poškozena a část okolních lesů se Francouzi snažili vypálit, aby zbavili partyzány úkrytů. Tím se lokalita stala proslulou a po skončení války byla obnově věnována péče, vycházející z vlasteneckých pohnutek. Při takové příležitosti není obtížné vzít v ochranu i přírodní zajímavost, což se navíc vyplácí: většina návštěvníků se tu přirozeně zastaví kvůli opičkám, které se prohánějí všude po okolí, ale hlavně v zahradě a na terasách restaurace, kde loudí na hostech nějaké přilepšení. Hostu, který se chce s opičkami sblížit, nezbyvá, než jim něco koupit; když pak vidí, jak jim chutná, neudrží se a nakrmí i sebe. Živnost prosperuje a opičkám nedá ublížit. Lokalita je tedy zajímavá nejen opičkami, ale i jako vzorová ukázka, jak se dá v nově vytvořených afrických státech zajišťovat ochrana fauny, i když zde ještě není vytvořeno obecné kulturní povědomí potřeby zbytky původní zvířeny chránit.

Nelze totiž začít stavět na abstraktně etických argumentech. Citlivý kulturní vztah k přírodě a živým tvorům je sice třeba vytvářet všemi prostředky, zejména u mládeže, ale výsledky osvětové činnosti se dostávají velmi zvolna. Mezitím



nejcennější složky přírody mohou podlehnout zkáze. Pohotový ochranný zásah v mladém africkém státě se nejspíš podaří podle popsaného schématu Opičích údolí:

1. Nejdříve je třeba zjistit, zdali se ohrožený přírodní objekt, který se má stát předmětem ochranné péče, nedá nějak přímo uvést do souvislosti s osvobozeným bojem, nebo jiným vlasteneckým aspektem tak, aby získal v tomto spojení sympatie.

Vzor: Francouzi vypalovali lesy a opice téměř vyhubili: pomozme obnovit lesy a zachraňme opičky!

2. Lokální patriotismus je součástí vlasteneckého citění. Vlastenectví je v zemích, které svou svobodu nedávno těžce vybojovaly, nejvýznamnějším motivem jednání, který dokáže přemáhat i staleté tradice, návyky, pověry a náboženské konvence. Učiňme tedy z předmětu ochranné péče předmět a ventil zdravého lokálního patriotismu.

Vzor: Díky Opičímu údolí je Blida známá po celém světě. V pamětní knize najdete podpisy návštěvníků ze všech světadílů. Nikde jinde v celé severní Africe by také nemohli vidět opice ve volné přírodě a přitom úplně zblízka.

3. Univerzálně přesvědčivý a působivý je důkaz ekonomické výhodnosti. Podaří-li se názorně prokázat, že ochrana přírody přináší větší užitek než ničení a devastace, je to pak už všechno mnohem snadnější.

Vzor: Většina návštěvníků se tu zastaví kvůli opičkám, pak jim koupí nějakou dobrotu; nakonec si nakoupí i pro sebe a zůstane na oběd či na večeři.

Dobře zavedené precedens pak působí svým příkladem i v širokém okolí.

Tak to byly ryze ochranné poznatky a úvahy nad zastavením v Opičím údolí. Z hlediska zoologického je třeba uvést, že jde o opice makak magot, druh, který na gibraltarské skále zasahuje svým rozšířením až do Evropy. Z hlediska našeho cestování pak bylo podstatné, že šestičlenná skupina nemůže cestovat autostopem pohromadě. A tak jsme se definitivně shledali až za 13 dní v Djanetu.

Do oázy Ghardaia vedla cesta „chronicky známými terény“ z loňska; ale od „rozcestí štíhlovky“ za Ghardaiou naše letošní trasa směřovala na východ do Ouarghly, správného střediska celého kraje Oasis, velikého jako největší evropské státy. Odtud pak zase dále přímo k jihu. Největší, zcela mimořádné

šťěstí měl Petr s Věrou, kteří za Ouarghlou „ulovili“ land rover, který jel přímo do Djanetu přes In Aménas a Ilizi (kudy jezdila jen lehká vozidla). Provoz do Djanetu však reprezentují hlavně těžká vozidla, která už v Hassi Bel-Guebbour odbočí z asfaltu k dlouhé jízdě přes Amguid zcela liduprázdnými pustinami. Ani v Amguidu nikdo nebydlí, je tam pouze pramen pitné vody.

V Hassi Bel-Guebbour nebylo nic, kromě vytrvalé písečné bouře, jediné benzínové pumpy na šesti stech kilometrech silnice a velkého stavení, jehož část sloužila jako „restaurace a jídelna“ — většinou jen pro těch šest osamělých lidí v poušti, kteří to všechno udržovali v chodu. Podobali se tak trochu osamělým strážcům majáku uprostřed pouště a měli i podobné psychologické problémy. Dva z nich, kteří zde byli již několik let, často nepromluvili za celý den ani slovo.

Naše první dotazy směřovaly pochopitelně k hustotě provozu do Djanetu. Těžko říci — odpovídali nám. Někdy tam nic neodbočí celé týdny, jindy to jezdí téměř ob den. Zaberte si tamhletu malou boudičku, je volná — a zkuste počkat. Vodou z cisterny neplývejte, vozí se sem přes dvě stě kilometrů.

Čekali jsme v Hassi čtyři dny, aniž jsme to hassi (studnu) spatřili — je asi o sedm kilometrů severněji a voda z ní je téměř nepoživatelná. Říká se jí pochmurně „Studna sedmi mrtvých“, podle skupiny poutníků, kteří kdysi zabloudili v písečné bouři a zahynuli nedaleko ní, aniž ji našli. Během čekání se mi málem přihodilo něco podobného: po utišení písečné bouře jsem si vyšel k dunám, ale vítr začal znovu sílit. Rychle jsem doběhl na asfaltovou silnici, po níž už bylo k našemu přístřešku sotva kilometr. Vítr zesílil ještě více; dohled ve výši oka se snížil na dvacet metrů, ale co horšího — viditelnost směrem dolů najednou končila čtvrt metru nad zemí. Za chvíli jsem si nebyl jist, zdali ještě šlapu silnici, přes níž se sune písek, nebo mimo ni. Nezbylo než lézt po čtyřech a kontrolovat hmatem terén v dusivém přívalu písečných spoust. Jen tak jsem nakonec obstál, udržel se na silnici a našel náš přístřešek.

Čtvrtý den přijely konečně dva kamióny, které nejely do In Aménas, jako dosud všechny ostatní, nýbrž do Djanetu. To ovšem ještě neznamenalo, že nás vezmou s sebou. Je to skoro tisíc kilometrů dlouhá, svízelná a nebezpečná cesta se stálou možností zbloudění ve zcela liduprázdných krajinách, kde je



každý odkázán sám na sebe. Vzít s sebou neznámého a nezkušeného člověka je velká odpovědnost pro vedoucího konvoje (samotné vozy na tuto trasu nesmí), který ručí za veškerou posádku, ručí za to, že neztratí cestu ani v nejhorším počasí, nedojdou mu pohonné hmoty ani zásoby vody a potraviny při případné poruše a zdržení na cestě. Prokázali jsme však, že jsme „zkušení saharáci“, kteří nebudou dělat potíže. Šéf a navigátor Abderrahman Mekki nám nabídl místo na svém vůdcovském nákladáku a představil nám svého závozníka, mrňavého Zerguina, i tříčlennou posádku velkého tahače s vlekem, který jel jako druhý. Závozník druhého kamiónu, Mohamed, byl pravým opakem Zerguina — měřil nejméně dva metry. Přesto byli právě ti dva výbornými přáteli a pro ostatní zdrojem stále veselosti.

Cesta amguidskou trasou do Djanetu nám trvala šest dní a byla z mnoha hledisek nezapomenutelná. Krajina se stále měnila a vystupující geologická stavba vyvátých úseků by jistě uvedla svou mnohotvárností v nadšení každého geologa. Na jedné otevřené plošině, kde byla jízdní trasa místy značena odhozenými barely, jsme přijeli ke zvláštní stavbě — chýši, splepené rovněž ze sudů od nafty a z hlíny. Zastavili jsme se na oběd.

„Jak se to tu jmenuje?“

„Jak chcete,“ řekl nám Abderrahman. „Nejčastěji se tomu říká Bidon Merde,“ což by bylo možno volně přeložit „kde lišky dávají dobrou noc“; na vojně se tento pojem vyjadřuje ještě výstižnější alegorií, která má blíže k doslovnému překladu uvedeného francouzského názvu. Chystali jsme se zde v klidu poobědvat, ale začal foukat vítr, potom víchra a pak už to byl přímo uragán. Rychle jsme se vrhli k choulostivějším částem svého vybavení, jednak aby něco neuletělo, jednak aby se všechno nezanesclo pískem — zejména fotopřístroje. Jedině Otík vytáhl svůj praktisix ze všech ochranných obalů, aby rozkacené živly vypoortrétoval. Přístroj to kupodivu přežil. K dovršení meteorologických efektů se spustil do písečné smrště déšť, takže na návětrné straně přístřešku a automobilů se vytvořila vrstva vlhké „omítky“. Jako vždy, když na Saharě zaprší, nastalo prudké ochlazení vlivem rychlého vypařování spadlé vody do suchého saharského vzduchu. Živly se pak utišily stejně rychle, jako se rozběsnily — a jelo se dál.

Cesta vedla tvrdou plošinou, nyní již zcela připomínající

letišť, ale táhnoucí se všemi směry až k obzoru. Přestalo být patrné, kudy se má jet, náš navigátor však kupodivu neupadl do rozpaků a prostě jel pořád dopředu. Po delší době se na obzoru, na tom místě, kam jsme mířili, cosi vynořilo nad kulatostí zemskou. Byla to osamělá prastará akácie a sloužila zřejmě jako významný maják pro orientaci. V okolí bylo patrné, že zde projíždějící konvoje často využívají stínu k polednímu odpočinku a obědu.

Nejslavnější z těchto živých majáků pouště je tenerský strom. Máte-li doma naši běžnou mapu severní Afriky, měřítko jedna k šesti milionům (naše republika by v něm byla jen o málo delší než deset centimetrů), můžete si najít v ergu Tenere, východně od pohoří Air, kolečko, označené nápisem „arbre“ čili strom. (Na mapě Evropy tohoto měřítka by se takovým kolečkem označovala města jako Ostrava či Košice.) Na jaře roku 1973 prošla o něm novinami celého světa krátká zpráva, kterou jste možná přešli. U nás měla titul: „Zemřel nejosamělejší strom na světě.“ Nejsmutnější na té zprávě bylo, že se stal obětí lidské nedbalosti a bezohlednosti. Transsaharský kamión, který couval do jeho stínu, na něj najel. Strom, vysoký jen něco přes pět metrů, čerpal svými kořeny vodu z hloubky více než desetinásobné.

Po další půlhodině jízdy jsme zahlédli v mrtvé plošině jiný nečekaný osamělý projev života: gazelu. Ačkoli sotva mohla sloužit za orientační bod jako zmíněný strom, naši řidiči ihned upravili směr přímo na ni. Dala se však okamžitě na útěk a brzy zmizela z dohledu v mělkých sníženinách terénu. Řidiči po chvíli zastavili a sešli se k jakési poradě. Pak se vyzbrojili těžkým montážním náradím a půl hodiny usilovně pracovali, až oddělili tahač od vleku. Dva pak nasedli do kabiny a odjeli do pouště. Ostatní, zmožení vedrem a námahou, zalehli do stínu vleku. Tahač byl ještě po chvíli vidět, jak křížuje krajinu na obzoru, a pak zcela zmizel z dohledu.

Delší dobu jsme ho nespatriili. Najde nás vůbec? Zbytečná starost, kterou si jejich kolegové vůbec nepřipouštěli. Když se amputovaný předek vozidla vracel, měli jinou starost: přivezli? Přivezli. V kabině měli tu gazelu, a tak jsme se vrhli pro fotoaparáty. Avšak naši dopravci, jinak vždy plni laskavé ochoty, hleděli rozmrzele a nevraživě na naše snahy o dokumentační činnost. Rychle přinesli hrnec a nad ním pak dlouhým nožem prořízli gazele hrdlo. Uštvané zvíře kleslo a ná-



doba se naplnila jeho krví. Během příprav k hostině k nám přišel „šéf konvoje“ Abderrahman a naléhavě nás žádal, abychom snímky s gazelou nikde neukazovali. Tento způsob lovu je přísně zakázán, a kdyby událost vešla ve známost, měli by z toho velké nepříjemnosti. Když pak nastaly „hody“, obdrželi jsme každý svůj díl, abychom nemohli pochybovat o své spoluvině.

Během cesty jsme viděli pohozené rohy a jiné pozůstatky vzácné pouštní zvěře několikrát; zřejmě není takové „přilepšení na cestě“, jakého jsme byli svědky, nic neobvyklého. Zákazy a ochranná opatření samy o sobě jsou málo platné.

Z mnoha případů hubení zvířeny, s nimiž jsme se na Sahaře setkali, je však tento relativně „nejmorálnější“ a nejméně odsouzeníhodný, protože jde v podstatě o lov pro účely obživy. Výživa bílkovinami je uvnitř Sahary vážným problémem a kočovné pastevectví není rozhodně ideální formou „živočišné výroby“, jako ostatně ani v jiných částech Afriky. Stáda pastevců přispívají k postupnému poškozování vegetace a tvorbě pouště tím, že setrvávají v nadměrném počtu na jednom stanovišti a stěhují se, až když nezbylo ani stéblo trávy. Některé druhy domácích zvířat (zejména kozy) při nedostatku potravy často vytrhávají rostliny i s kořeny. Kompaktní stáda rozrušují při delším pobytu na místě svými kopyty také soudržnost povrchové půdní vrstvy, což je v tropech stejně kritické, jako když vypasou a obnaží rostlinný kryt. V intenzivním oslunění půda rychle vysychá, rozprašuje se větrem, nebo ji smývají následné deště. Divoká zvířata naopak spásají porosty rovnoměrně, rychleji se stěhují z místa na místo a netvoří obvykle velké shluky jedinců na jednom místě. Konzumují rostlinnou biomasu, ale neničí ji tak, aby se nemohla obnovovat. Také efektivnost přeměny rostlinné hmoty v živočišné bílkoviny je přitom u mnoha divokých zvířat vyšší než u domácích. Proto byl v mezinárodní organizaci pro výživu a zemědělství FAO navržen pro některé oblasti postup, který v podstatě nahrazuje pastevectví regulovaným lovem volně žijící zvěře optimalizované druhové skladby. Výtěžnost živočišné bílkovinné produkce jednotkového území je takto vyšší, aniž by docházelo k devastaci, k poškozování krajiny a přírodních zdrojů, jako při dosavadních pasteveckých postupech. Uplatnění takového principu živočišné výroby je na Sahaře poněkud obtížnější než v jiných částech

Afriky, vzhledem k neobyčejně nízké úživnosti krajiny a tím i hustotě lovné zvěře. Prozatím se při omezování kočovného pastevectví snáze zajišťuje nomádům náhradní zdroj obživy rozšiřováním rekultivačních postupů lepším využíváním zdrojů vody a uplatněním pracovních příležitostí při těžbě nerostných surovin.

Pátý den našeho stále obtížnějšího cestování se objevilo nebyvalé množství zeleně: mohutné trsy travin a křovisek, místy dokonce stromy — akácie a tamaryšky. Po pravé straně se na plochem obzoru rýsovaly nízké duny ergu Admer, nalevo se zdvíhala bizarní silueta skalních hradů, tvořících souvislou kulisu, nataženou k jihu — Tassili! Však také na mapě byla tato část cesty obtažena zelenou linkou a ve vysvětlivkách stálo: route pittoresque (malebná cesta), neboli, jak jsme tomu pak říkali familiárně — pitorejsek. Hory se přibližovaly a po pěti dnech samoty jsme konečně spatřili také jiné lidi než příslušníky našeho konvoje; objevily se i roztroušené domečky a jakási pevnůstka. „Djanet?“ ptali jsme se dychtivě. „Kdepak Djanet,“ chlácholili nás naši dopravci. „Tohle je malá tuarežská oáza Zaouatallaz s opuštěnou pevnůstkou Fort Gardel. Je tu také rozcestí, a kdybyste byli jeli přes In Aménas, přijeli byste tamhle do hor.“

Do Djanetu už bylo ovšem jen 150 kilometrů, čili stál v podstatě „na dosah“. Ve skutečnosti nás však největší hrůzy cesty teprve čekaly, protože vpravo ležel písek, vlevo skalní srázy a už po dvaceti kilometrech jsme uvízli v táhlém písečném stoupání z údolí Sirsouf. Vanul žhavý vítr a při zemi se plazily pohyblivé písečné jazyky.

Vyprošťovat těžký naložený kamión, utopený v písku, není věru nic příjemného. Písek se musí před koly nejdříve úplně odhrabat, a pak se před kola založí půlmetrákové pásy „rezervní silnice“ v podobě silného perforovaného plechu, několik metrů dlouhého. Vozidlo najede na záchranné pásy a popojede až na jejich přední konec (pásů bývají tři až čtyři páry). Zadní konec „silnice“ byl při přejíždění zatlačen hluboko do písku; musí se najít, vyhrabat, přenést dopředu — a zase se popojede.

Lze si jen stěžít v pohodlí evropského klimatu představit, co obnášejí popsání cviky v saharském žáru. Snažili jsme se samozřejmě pomáhat řidičům, ale nedokázali jsme stačit jejich tempu — čapnout půl metráku, odklusat s tím dvacet



metrů bořivým písčítým svahem vzhůru, hodit to na písek, srovnat před kola a zpátky pro další pás. V pětačtyřicetistupňovém horku je vysilující námaha i zavázat si tkaničku u boty. Písečné pole bylo nekonečné a posádky vozů byly na rozdíl od nás neúnavné. Vítr přitom sílil a bičoval nás mračny písku. Uprostřed té ubíjející dřiny najednou obr Mohamed popadl mrňavého Zerguina, který těžce vlekl na zádech dřevou plechovou „silnici“, třikrát delší, než byl sám. Přitočil se k němu zády, vyhodil si ho na hřbet i s tím jeho břemenem — a už s ním i s pásem cválal kupředu a vesele se štířil jako malý nezbeda. Se zoufalým záupněním jsem se střemhlav vrhl na vůz pro svůj fotoaparát, abych to stihl. Stihl jsem to, několikrát jsem to „cvaknul“ a pak jsem klesl do písku, vysílen touto podívanou, ale šťasten, že mám „nesmrtelné dílo“. Tato radost měla do dvou týdnů drasticky vzít za své, ale o tom v té chvíli nebylo ještě nic známo.

Posledních 150 km nám trvalo celý den, který se podobal galejím. Kvečeru jsme však byli bohatě odměněni. Před námi se objevil Djanet a jeho čarovná kulisa se stále proměňovala, jak jsme projížděli zákruty údolí, kde se usadil vlevo koberec zeleně palmových hájů a zahrad, vpravo srostlé škatulky zděných stavení, šplhajících do svahů nad údolím. Shora střežila krajinu tvrz a v dáli uzavírala panoráma majestátní „djanetská homole“, mohutný skalní útvar, s vybraným kompozičním vkusem umístěný stavitelem „pitorejsků“ tassílského pohoří přesně tam, kde by ho fotograf či malíř chtěl mít. Údolí pod ní zahýbalo doleva a zelený koberec tam končil mezi zlatými dunami písku.

Vydali jsme se na poštu pro vzkazy od Petra a Věry a cestou jsme je potkali. Byli zde již deset dní a pomalu si zvykali na možnost, že nás už asi nikdy neuvidí. Zabydlili se v opuštěných garážích cizinecké legie ještě s mladým motorizovaným německým cestovatelem Eckhardem Riehmem. Měli spoustu zajímavých sběrů, neméně zajímavě umístěných; například v montážní jámě garáží poskakovali čtyři tarbíci, kteří se hned stali předmětem mé fotodokumentační náruživosti; v pracích mísách bydlili štíři a všude visely plátěné pytlíky s gekony, agamami, zmijemi, štíhlovkami a trnořepy.

Druhý den ráno jsme se vydali do místního střediska průvodcovské služby pro cesty do hor za skalními kresbami.

Eckhard se rozhodl, že půjde s námi, ačkoli už tam jednou byl — jelikož to stojí za to.

Přidělili nám starého Tuarega, jmenoval se (jak už to v Alžírsku bývá) Mohamed, jako znalce terénu a průvodce, který se bude starat, abychom nezabloudili; dále šel s námi mladý Saddik, který se staral o to, aby se nezatoulalo pět nákladních mezků, kteří nesli zásoby potravin a vody.

Vydali jsme se z Djanetu k hradbě hor tassílského zlomu a vydrápali se o 700 metrů výše průsmykem Tafalelet. Scénérie kaňonů a skalních srázů byly fantasticky divoké a malebné. Navzdory poušti se místy objevovaly kvetoucí oleandry a jiné ostrůvky zeleně. Místy se v prohlubních kaňonů objevovala kalná kalužina vody s larvami hmyzu, potápníky a jiným zajímavým bohatstvím zvířeny a květeny. Celých osm dní jsme byli odkázáni na vodu těchto pochybných zdrojů, zvaných gelty; ale vody saharských hor zřejmě nejsou semeništěm infekcí, protože výzkumné výpravy Henriho Lhota je zde popíjely dlouhé měsíce a horší Tuaregové po celý život.

Po celodenním stoupání kaňony a skalními úbočími jsme se náhle octli na vrcholu pohoří, které vůbec neodpovídá obvyklým představám o horách: směrem k východu se donehdledna prostírala úplně rovná, kamenitá pláň, klesající tímto směrem tak nepatrně, že to bylo zřejmé jen podle několika vyschlých stružek, vyhloubených zimními dešti. Za našimi zády na západě krajina končila a její pokračování pod osmisetmetrovým „schodem“ nebylo odtud vidět.

Kvečeru se na východním obzoru objevilo něco, co vypadalo jako neproniknutelný prales. Než slunce zapadlo, došli jsme až k tomu. Nebyly to stromy, ale pískovcové skalní věže Tamrítu. Poprvé jsme nocovali po způsobu tvůrců prehistorických uměleckých výtvorů pod převisy, zvanými abris. Vyhloubily je u pat skalních věží vodní přívaly, které tudy tekly před tisíci lety; dnes tu poletuje písek.

Během dalších dnů jsme pak procházeli uzounkými uličkami i širokými náměstími nepřehledných skalních bludišť a pokorně žasli nad tím, jak se náš Mohamed na těch tisících čtverečních kilometrech může vyznat, když my bychom navždy zabloudili po sto metrech. Viděli jsme nepřehledné bohatství kreseb Tamrítu, Tin Abu Teky, In Itinenu, Tin Tazariftu a Sefaru, a přece to byl jen nepatrný zlomek toho, co už bylo nalezeno. Kolik z tohoto bohatství dosud evidováno není,



ukazují každoroční nové objevy, k nimž přispěla svým nepatrným dílem i naše pozdější expedice v roce 1973.

Z hlediska možností fotografické dokumentace jsme se dočkali příjemného zklamání, že naše předběžné informace o „nefotografovatelnosti“ skalních kreseb jsou zcela neopodstatněné. Eventuálnímu nedostatku světla pod převisy je možno čelit stativem a dlouhou expozicí; zvýšení kontrastu snímku je věc dalšího vhodného zpracování materiálu. Nesprávné podání barev vlivem osvětlení odrazem od žlutého písku se dá rovněž vyrovnat při kopírování, popřípadě použít vlastního zdroje světla (blesk) už při pořizování snímku.

V čem je přírodovědecká cena tassilských kreseb? Jsou nejen svědectvím vývoje neolitických kultur a jejich úpadku, ale také dokumentem změn životních podmínek a přírodního prostředí. Je z nich možno posoudit nejen postup vysychání krajiny a mizení jednotlivých druhů zvěře, ale i odhadnout podíl člověka, který svou činností tvorbě pouště napomohl.

Tassilské kresby spadají do několika základních údobí, která se často překrývají (obr. 21). Nejstarší epocha (stáří až 10 000 let) znázorňuje lovecké výjevy a zároveň dokumentuje bohatství tehdejší fauny. Většinu charakteristických zástupců velké africké zvěře (pštrosy, žirafy, slony, antilopy, ale i zvířata vázaná na hojnost vody, jako třeba hrochy) můžeme doložit i v obdobích mnohem pozdějších, kdy už byla Sahara zalidněna pasteveckými kmeny. Z této doby pochází největší bohatství kreseb a také jejich umělecká úroveň zde zřetelně vrcholí. Na kresbách bovidiánů převažují stáda domestikovaných zvířat jako symbol hojnosti a blahobytu. Navíc přibývá kreseb introspektivních, zobrazujících různé výjevy ze života lidí, a objevují se i symbolické nákresy magické a kultovní.

Na vrcholu rozvoje pastevecké kultury, asi před 4500 lety, dochází zvolna k nástupu osudného procesu vysychání krajiny vlivem postupných klimatických změn. Tento proces trvá s malými výkyvy dodnes, poušť se šíří a totalizuje. Pro početné pastevecké osídlení začaly rychle mizet zdroje obživy. Tak jako dnes ve východní Africe a v Sahelu zřejmě i tenkrát saharská stáda, jejichž početnost přerostla úživnost pastvin, přispěla k pustošení krajiny. Po zničení vegetačního krytu následovala postupná destrukce půdního fondu rozfoukáním větry a splachem při občasných deštích. O zbývající zdroje obživy byly asi sváděny tuhé boje, při nichž „múzy mlčí“.

Umělecká úroveň kreseb upadá, pokud vůbec vznikají při celkovém úpadku hospodářském a kulturním. Po zániku stálého pasteveckého osídlení se ještě objevují mladé vrstvy kreseb migrujících skupin, cestujících na koních. Další vlna vysychání vyhubila na počátku našeho letopočtu i koně. V posledních dvou tisíciletích vyznačují zdejší situaci jen velmi primitivní kresby velblouda.

Několikrát jsme se v té pohádkově neskutečné krajině tassilské plošiny setkali i s tárotý — tassilskými cypřiši. Je jich zde registrováno posledních 130 kusů dosud živých stromů, jejichž stáří se většinou odhaduje na tisíce let; mladý stromek byl naopak zjištěn pouze jediný. Stromy podléhají stále rychleji zkáze, protože na tassilském plató začíná být živo a jiné zdroje palivového a užitkového dřeva tu prakticky nejsou. Dřevo navíc šíří oblíbenou příjemnou vůni. Rozložitá koruna prastarých jedinců bývá jen zčásti živá a zelená. Tento endemický druh, který nikde jinde na světě neroste a zde je omezen na nadmořské výšky přes 1500 m, je dosud žijícím památkem „lepších časů“ Sahary. Semena tárotů v dnešních podmínkách pokročilého vysychání nevzcházejí. Rozložitý strom s evidenčním číslem jedna stojí v Tamrítu u karavánní cesty z Djanetu do Ghátu v Libyi. Pro svůj rozsáhlý stín je od nepaměti využíván jako hotel, stáj, skladiště i věšák. Zachycen je na snímku č. 48.

Přeplnění dojmy jsme se vrátili do Djanetu, kde však nás, především mne, čekala pohroma. Co se stalo? Eckhardovo auto, do něhož jsme před odchodem uzavřeli všechny věci, bylo vykradeno. Ne zcela, a bylo zřejmé, že zloděj byl v začátku vyrušen. Pod okénkem, které vymáčkl, byl můj vak, jemuž věnoval největší pozornost. I když značná věcná škoda i odcizená finanční rezerva byla věc jistě nepříjemná, k zoufalství mě přivedlo teprve zjištění, že chybí sáček se všemi exponovanými filmy! Z celé cesty až do Djanetu nezbylo nic. Ten tam byl Mohamed, nesoucí Zerguina s pouštním pásem, všechny krajiny i výjevy z cesty, reportáž ze štvavnice na gazelu... Nebylo nakonec vykradení motivováno právě obavami před zveřejněním tohoto seriálu? Ztratily se však i jiné věci a peníze; proč se však neztratilo nic za těch deset dní, kdy zde Věra, Petr a Eckhard nechávali všechny své věci ne uzavřené v autě, ale volně rozložené — a přitom byli často od rána do večera všichni pryč? Obyvatelé oáz ani



saharští nomádi nekradou; že by snad sami „strážci zákona“ ze severu, jejichž stanice byla nedaleko? Nebo posádky projíždějících transsaharských kamiónů či přímo turisté? Příliš mnoho otázek a žádná odpověď. Co s tím? Patrně bych měl ztrátu hlásit, i když ostatní se na to tvářili apaticky a mínili, že si mnoho nepomohu, a ani neměli chuť se se mnou na policejní stanici vypravit. Prohlásil jsem, že když tedy se mnou nepůjdou, půjdu to ohlásit sám — ale ať mě Ota aspoň naučí, jak se to řekne francouzsky. Ota chvíli nepřítomně hleděl do prázdna a pak pravil: „On má vole.“ Protože nikdo z přítomných neměl potíže se štítnou žlázou, a i kdyby, nehodilo by se takové upozornění k situaci, která nastala, polekal jsem se, že ke všemu neštěstí ještě dostal Ota při zpáteční cestě úpal nebo jinou chorobu, projevující se blouznivou nepřítomností ducha. Později se vysvětlilo, že omyl byl na mé straně, neboť ten výrok byl prosloven ve francouzštině („on m'a volé“) a byl v podstatě věcnou odpovědí na můj dotaz. Mezitím se Milada s Otou konečně rozhodli, že na žandarmérii půjdou se mnou — a také šli. Získali jsme tím pouze protokolární potvrzení o provedení hlášení vykradení (jak by se to popsalo úřední češtinou). Ale měl jsem alespoň doklad pro celní kontrolu.

Svět mi zešedl a Djanet ztratil své půvaby. Zbylo jen horoko a mouchy. Apaticky jsem nasedl do letadla, které nás neslo k severu, a trochu jsem ožil, teprve když se pod námi objevil Tafalelet a skalní města Tamrítu. I vylovil jsem zbylou exaktu (druhá byla rovněž odcizena) a pokoušel se o letecké snímky saharských krajín pod námi. Bohužel se blížilo poledne, krajina ztrácela plastičnost, a tak jsem toho brzy nechal.

Vystoupili jsme v Ghardaii a do Alžíru už jsme dojeli stopem. Zde jsme odložili přebytečný materiál, zejména živé sběry, a „vypadli“ znovu do pouště — tentokrát k severozápadní saharské proláklíně šotu Melihír s oázou Biskra. Cestou jsem se zastavil v Timgadu, nejrozsáhlejší památce římské kolonizace na území Alžírsko.

Odjakživa lnu k historickým architektuám. Staré rozpukané zdivo poskytuje ideální úkryt spoustě zajímavých zvířátek, takže zde můžete najít ledacos, po čem byste v okolní krajině marně pátrali. Zrovna když jsem se chystal proniknout do podzemí dobře zachované kanalizace, přistoupili ke mně dva

hoši a nabízeli mi na prodej hrst starých římských mincí, které se tu ještě dnes hojně nacházejí. Vlídne jsem se na ně usmál a vysvětlil jsem jim, že jednak mince nehledám, jednak že bych stejně neměl dost peněz na odkoupení tak vzácné památky. Hoši se poněkud divili a vysvětlovali mi, že mi je dají levně — zřejmě usoudili, že se pokouším o smlouvání. Tak jsem se uchýlil k názorné metodě. Sáhl jsem do podzemní šachty a vytáhl gekona Tarentola mauretanica, kterých tam bylo habaděj. „Tohle neumíte hledat?“ zeptal jsem se nevinně. Hoši projevili naprosté nadšení, jak už to tak bývá. Mezi zástupy tuctových standardních turistů, zaplavujících Timgad, romanticky vzdychajících a kupujících suvenýry, jsem byl nutně osvěživým vytržením z nudného stereotypu — přímo oázou v poušti pro mládež, která dosud nepozbyla fantazie. Nechali živnost plavat a čtyři hodiny se mnou lovili a naháněli ještěrky, scinky i hady. S jejich vydatnou pomocí jsem se zmocnil zajímavě rudohnědě vybarveného hada Malpolon monspessulanus (šírohlavec ještěrčí). Hoši propadli mírnému zděšení, když viděli, jak do mne kouše, a zoufale se mě snažili přesvědčit, že by mi to mělo vadit; ale nebyli ještě ve věku zatvrzelého setrvávání v bludu, takže se za chvíli jeden po druhém osmělovali a sahali na hada. Ten nejkurážnější nakonec usoudil, že když hadí kousnutí nevádí mně, nemůže vadit ani jemu, a dovedl tuto úvahu až do důsledků, to jest nechal se také kousnout. Všichni z toho byli trochu v rozpacích, neboť si uvědomovali, že jakási tisíciletá úctyhodná tradice právě vzala za své. Stojí za zmínku, že šírohlavci jsou hadi jedovatí i kousaví, ale patří opět do té skupiny se zadními rýhovanými zuby, kteří při obranném kousnutí nezasáhnou jedovými zuby do rány a účinek jedu se tedy neprojeví.

Když jsem se měl k odchodu, přemlouvali mě, abych se šel ještě podívat tamhle k těm sloupům, že tam vloni viděli přeběhnout něco, nevím už dneska co. Když viděli, že mě už nezlákájí k dalšímu dobrodružství, napsali si mou adresu a nabídli mi svou. Nakonec, když už jsem se definitivně rozloučil, mi nasypali do kapsy všechny ty staré mince a ještě mi z dálky mávali.

Oáza Biskra leží v nejsevernějším výběžku Sahary, a přesto tu bylo stejně teplo jako v Djanetu, který leží o 1500 km jižněji. Je zde totiž nížina, přecházející až v proláklínu šotu Melihír, a od severu je chráněna mohutnou hradbou pohoří



Aures. Pro nás bylo nejzajímavější okolí přehrady Foum El-Gherza na rozhraní hor a nížiny. Našel jsem tam párek pavích zmijí *Echis carinatus*, slunících se skrytě mezi kameny. Je to velmi nebezpečně jedovatý druh. Oba manželé, když jsem je stativovým hákem vyhrábl na volnou plošinu, uspořádali nádherný koncert výstražných zvuků, popsaných už u zmije rohaté, tentokrát ještě hlasitějších a hrozivějších. Když jsem jim však nabídl pootevřený plátěný pytlík jako úkryt, přijali ho s povděkem a vyřešili tím sami příslušnou manipulaci — stačilo jen sáček zavázat. O kousek dál mi vběhl do cesty velice žertovný živočich, drobný chobotnatý hmyzožravec bércoun (*Elephantulus rozeti*), zhruba velikosti tarbika a s podobně prodlouženými skákavými nohama. Způsobem života a obživy připomíná velkého rejska. Nezapomenutelný a charakteristický je jeho chobůtek, kterým neustále kývá při chůzi nahoru a dolů, pokud ho nezastrkuje z výzkumných důvodů do různých skulin, kde by se mohl ukrývat nějaký hmyzí pamlssek.

K popukání komický pohled na bércouna lze těžko popsat slovy, ani fotografie se na to nehodí. Pouze film by mohl názorně zachytit jeho počínání, které mi připomínalo neméně prapodivnou dětskou říkanku: „Kdo to psal, ten se smál, hýbal nosem, hádej kdo jsem.“ Kdo? No přece bércoun.

Přes všechny úspěchy a mimořádnou zajímavost zejména tassilské exkurze jsem se tenkrát z Alžírsko vracel poněkud stísněn skutečností, že mě vzhledem k djanetské události cesta stála asi dvojnásobek toho, co ostatní účastníky, a přitom jsem pozbyl významnou část fotografického materiálu. Rozhodně nebyla naděje, že bych do příštího roku stihl ztrátu nahradit a opatřit prostředky na novou cestu. Přitom jsme zdaleka neměli pocit, že jsme s Alžírskem „hotovi“. Mnoho významných oblastí jsme dosud vůbec ani neviděli a naše výsledky byly přece jenom poznamenány omezeností našich prostředků a možností. Ota Leiský vzpomínal nejvíce na Tassili a mínil, že tassilská náhorní plošina nad Djanetem by neměla být ponechána napospas následkům rostoucího zájmu turistů; nejspíše by měla být vyhlášena za národní park Alžírsko a ochranná péče by neměla být jednostranně zaměřena jen na skalní kresby. Mělo by se, nemělo by se... Avšak můžeme to my nějak ovlivnit? Nezdálo se to reálné; navíc jsme měli dost práce a starostí doma a Afrika už zase byla beznadějně daleko.

((76))

## (8) Stopy v písku

Pro naše africké výboje nastala dočasně „mrtvá sezóna“, během níž jsem se jednak podílel na přípravách expedice Etiopia, jednak jsem se v roce 1969 octl na italských vulkánech s expedicí Stromboli. Sopky ve mně zanechaly hluboký dojem, takže se v dalším vyprávění o Saħare ještě vyskytnou. Na podzim roku 1969 se pak ukázalo, že expedice Etiopia, chystaná původně na jaro 1970, bude odložena nejméně o rok. V zadumání jsem otevřel zásuvku psacího stolu a vylovil několik popsaných listů s nadpisem *Stopy v písku — námět pro film o Saħare*. Námět tam odpočíval už od podzimu 1967, a ani po „odležení“ mi nepřipadal úplně špatný. Tak jsem ho ukázal ještě dr. V. J. Staňkovi a on ho dokonce pochválil. Na můj nesmělý dotaz projevil dr. Staněk ochotu zúčastnit se realizačního „tažení“ na Saħaru.

V zájmu realizace jsme předložili projekt výpravy a námět filmu ředitelství Státní banky československé a díky jeho pochopení jsme získali to nejdůležitější — zajištění devizovými prostředky. Ing. Vladimír Bartoš, dlouholetý účastník našich výzkumů krasových propastí a jeskyní i spolupamětník sopečných událostí na Stromboli a Etně, obohatil náplň chystané výpravy námětem dalšího filmu o práci našich geologů při vyhledávání uhelných ložisek v oblasti Bécharu a zajistil smluvně vše potřebné v ostravské televizi. Realizace *Stopy v písku* byla sjednána s příslušným útvarem pražské televize, který poskytl filmovou surovinu a zapůjčil i kameru.

Tím se situace poprvé zkomplikovala; alžírské velvyslanectví v Praze nám sdělilo, že s filmováním to není tak jednoduché jako s turistikou a že pro udělení víza musí mít nejdříve z Alžírsko povolení k filmování. Vzhledem k tomu, že do odjezdu zbývají dva měsíce, nemusíme si dělat starosti.

V den odjezdu víza stále ještě nebyla. S ohledem na přírodní záběry, uskutečnitelné v mnoha případech pouze na jaře, a jiné pevné termíny nebylo možné odjezd odložit. Doktor Staněk ve smyslu naší původní dohody odstoupil za této

((77))



situace od účasti a ostatní odjeli do Tuniska. Vladimír Bartoš převzal veškerý filmový materiál a kameru od Čs. televize. Výpravy se zúčastnili ještě P. Jazairiová ze zahraničního vysílání Čs. rozhlasu pro Afriku, L. Seifertová, šéfredaktorka afrikanistického časopisu *Solidarité* a etnograf Hugh Skinner. Alžírské vízum, které nebylo možné získat v Praze během dvou měsíců, udělilo alžírské vyslanectví v Tunisu na počkání.

Tak se výprava přece jen dostala do Alžíru, avšak kličkování přes Tunisko způsobilo nejen ztrátu časovou, ale i finanční. Situace byla kritická, nikoli však beznadějná.

Vzhledem k tomu, že jsme od počátku měli v úmyslu poskytnout výsledky naší filmové činnosti také Alžírsku, pokusili jsme se získat alespoň nějaké doporučující listy, které by nám usnadnily činnost v terénu. Při jednání na radnici města Alžíru, které má s Prahou družbu, jsme se nakonec nějakým nedopatřením dostali až k šéfovi kabinetu starosty města, panu Cherifu Mahioutovi.

Pan Mahiout byl nejen úředník, ale také člověk. A nebyl to obyčejný člověk, nýbrž na první pohled muž činu většího formátu. Nebyl ani tak starý, jako spíše mladý. Podrobnosti formálního rázu ho zajímaly jen okrajově, snažil se hlavně přijít na to, co nás sem přivedlo a proč to děláme. Po dlouhém rozhovoru prohlásil, že zřejmě víme, co chceme, a máme navíc „bon kuráž“. A to je důležité, protože „kdo chce, ten může“. Alžířané získali nezávislost, protože chtěli — a my jistě také natočíme náš film z téhož důvodu. Aby se nám co nejlépe podařilo, půjčí nám na čtyři týdny auto se šoférem, pohonnými hmotami a nějakými zásobami potravin. Nic za to nechce, jen ten film by podle možnosti docela rád někdy viděl. (Pan Mahiout pochází z Kabylska, kde byly osvobozovací boje velmi kruté a on sám strávil tenkrát několik let v okovech těžkého žaláře.)

Pak jsme jezdili čtyři týdny po poušti. Vladimír dokázal během tří dnů natočit záběry pro dvacetiminutový film o tom, jak dr. Topinka, náš příznivec z roku 1967, a jeho kolegové hledají a kutají na Sahare uhlí. Zbytek času jsme natáčeli *Stopy v písku*. Těžištěm filmu bylo seznámení se zajímavostmi pouštní přírody a situací některých ohrožených druhů. Z jednotlivých dílčích poznatků pak film přecházel k celkovému problému vzniku a šíření pouště i podílu člověka na tomto procesu. Končil ukázkami, jak člověk dnes může svůj

svět buď zcela zrušit, nebo zvelebit a obohatit — podle toho, kterou cestou se dá.

Po návratu do Prahy jsme ještě dotáčeli některé výjevy ze „soukromého“ života drobných saharských zvířátek na domácích saharských dunách (to už jsem měl čtvrt metrů pravého saharského písku). Ukázky poškozených a zrušených krajin do závěrečné sekvence se pak natáčely v různých částech země české, zejména na Sokolovsku.

A tak jsme měli nějaký čas doma filmový ateliér, v němž se zmijičky a písečné rybičky potápěly do písku, chameleóni kouleli očima a zpomaleně stříleli jazykem, varan zakouzl tarbika, a tak dále.

Když natáčení skončilo, musel jsem dohlížet na sestřih; zbralo to spoustu času, ale bylo to poučné. Pak měl film přijít na ozvučení, ale dlouho se nic nedělo. Mezitím Ostrava odvysílala s úspěchem Vladimírův film o práci našich geologů v oblasti Bécharu. Krátce potom jsme dostali zprávu, že se film *Stopy v písku* ozvučovat nebude, protože se ztratil. Televize podala trestní oznámení na neznámého pachatele a vyplatila nám řádně podle smlouvy asi 3000 Kčs honoráře — což byla asi desetina toho, co nás výprava stála, o práci ani nemluvě.

Tím historie „filmové expedice Stopy v písku“ definitivně skončila, neboť sestřih byl prováděn na originále a až do jeho zmizení nikdo nepořídil žádnou kopii. Nejtrapnější bylo pomyslení, že jsme navíc zklamali důvěru takových lidí, jako byl pan Mahiout z alžírské radnice, a nebyli schopni dostát svým morálním závazkům.

Jediným pozitivním výsledkem byla některá další pozorování a poznatky týkající se alžírské přírody, nemluvě o natočení filmu geologického a zážitcích s tím souvisejících. Film byl odvysílán pod názvem *Věže v písku* a zdařile zachytil drsné podmínky i romantiku práce v exotickém prostředí, ba objevily se tam i motivy přímo „kanadské“ — neboť humor je důležitým kořením života právě tam, kde hrozí u izolovaných skupin stressy, deprese a psychózy.

Natáčení tenkrát důstojně korunoval závěrečný večírek na rozloučenou s dr. Topinkou, kdy jsme měli příležitost pozorovat, jak oslavné nápoje působí při 35 °C účinněji než ve střední Evropě. Vzpomínám si, že se Vladimír najednou objevil na střeše a dělal tam cosi mezi muezzinem a meluzínou.



Pak jsme zpívali různé přírodovědecké písně, jako „Po řece Vltavě plave krokodýl“, „Hola krajtářko krásná“, „Ach scinku, scinku, doma-li jsi“, „Okolo Třeboně pasou se gekoně“ a populární Petrův saharský popěvek: „Byla sranda veliká, veliká, veliká, varan zakous tarbika, zakous tarbika . . .“

Obecenstvo, zastoupené dr. Topinkou, nás odměnilo potleskem a žádalo další přídávky. Tak přišly na řadu písně krasového podzemí a nakonec málo známá muzejní hymna entomologa dr. J. R. Winklera (zpívá se jako „Sedm let jsem u vás sloužil“, popřípadě i jinak):

*Pojďte s námi do muzea, máme novou mumii,  
čtyři velké flašiny, naloženou sépii;  
devět kusů slonoviny, starožitný kratiknot,  
od knížete pána fajfku, partituru pro fagot.  
Ulomený ocas páva, půl stoličky z mamuta,  
středověká halapartna z železa je ukuta.  
Pod skrčencem dobře skrytu mám tam flašku cognacu,  
ze zoufalství dám si občas pár velikejch pagnaců.*

Když náš velebný chorál dozněl, chopil se pan Topinka pojednou loutny, to jest kytary, a zazpíval:

*Možná že až jednou vyrostu, možná že něčím budu,  
do Afriky se vypravím, dobejvat zlatou rudu.  
Možná že ze mne nic nebude, jen tulák bez profese,  
s šelmami budu se prohánět divokým po pralese.  
Za ženu vezmu si gorilu; možná, že shodneme se —  
srdce má divoký, tak jako já; je taky bez profese.*

Rychle jsme vykutali rozhlasový reportážní magnetofon a přemlouvali jsme dr. Topinku, aby to zopakoval do mikrofonu. Několik hodin se poctivě bránil: „Já vím, vy už chcete jít spát a mě byste tu nechali samotného, vy sobci zhýčkaní. A tak to já si to nechám až na konec.“

Přísahali jsme mu na všechny známé způsoby, že ho nepustíme, jen ať zazpívá. Konečně jsme ho přesvědčili a zazpíval. Poděkovali jsme a vrávoravě jsme se zvedli, že jdeme domů.

„Abyste věděli, že jsem lepší než vy, zrádci, tak vás tam odvezu, abyste nezabloudili,“ prohlásil Zdeněk, řečený „Topas“ (jedná se stále o téhož dr. Topinku), a naložil nás do gazíku, ačkoli to bylo jen asi 300 metrů. Auto se za bohatýr-

ského zpěvu rozjelo, a teprve po chvíli jsme zjistili, že jsme na pouštní pláni a řítíme se do zcela neznámé části Sahary. Vozidlo bujaře poskakovalo kostrbatou pouští a neúnavně hlaholilo do měsíční noci.

V okamžicích náběhu na vystřízlivění jsem si sice nebyl jist, jestli nás ještě někdy někdo uzří, ale Topas těmito obavami zřejmě netrpěl a vesele kormidloval hamadou. Nakonec jsme se spíše zřítili, než sjeli do údolí růžových skal, Zdeněk zastavil, vypnul motor a povídá: „Všichni ven, ukážu vám jeskynního člověka.“ Zvědaví na ohlášený fenomén, vystoupili jsme z vozu. Zdeněk obřadně vytáhl klíček, zamkl auto a vedl nás ke skalám. A ejhle! Vskutku tam byla pěkná jeskyně. Dr. Topinka si tam našel útulný pelíšek, blaženě ulehl a pravil: „Tak tady máte toho jeskynního člověka. Jdu spát a vy se bavte, jak chcete.“ Byla to důstojná pomsta za naši zradu. Zatímco on byl vcelku teple oblečen, my jsme měli na sobě stále ještě to, v čem jsme chodili v poledne. Do rána jsme byli vymrzlí jako ptáčata, a když konečně vyšlo slunce, museli jsme se hodinu rozehřívat, než nám zase změkly klouby. Bylo to nezapomenutelné.



(9)

„Hafínek“

)

Proti Sahaře jsem se ovšem nezatvrdil, a zavinil to především Hafínek. Původně se ovšem nejmenoval Hafínek, byl to prostě mrňavý feneček, mládě, které vykopali z nory nomádi mezi oázami Ghardaia a El Goléa. Protože scénář filmu *Stopy v písku* věnoval této půvabné pouštní lištičce významnou roli, zakoupili jsme ho za 15 dinárů coby filmového herce. Fenek berberský (*Fennecus zerda*) je i v dospělosti velice krásné zvířátko, ale mláďata jsou prostě k zulíbání. Nebudou-li podniknuta včas potřebná opatření, stane se jim to brzy osudným. Již dnes málokterá fenčí rodina vyvede v blízkosti oáz a frekventovaných tras úspěšně svá mláďata. (Blízkost znamená v tomto případě 30—100 kilometrů.)

V době, kdy mláďata ještě nedokáží utéci, přicházejí nomádi s motykami. Mrňátka se octnou v pytli a po kratší či delší cestě se objevují u silnice nebo přímo v oáze. Bohaté naivní Američanky a sentimentální bělokožné Němky samozřejmě neodolají. V návalu okouzleného vytržení zakoupí zlatý kožíšek s velkýma ušima, něžným čumáčkem a korálkovými očima. O jejich způsobu života v přírodě vědí stejně málo, jako nemají tušení, co ten živočich bude páchat v domácnosti. Pokud někdo z čtenářů zatouží po fenkovi, upozorňuji, že si fenkové vyhrabávají nory ve zdech příbytku i pohovkách, v noci skáčou po stolech i nábytku, shazují věci na zem a tam si je hravě nadhazují a koulejí za neuvěřitelného rámusu. Dostanou-li se k sypkým hmotám (mouka, sůl), s velikým nadšením je rozhrabou a roznesou po celém bytě. Dostanou-li se k drátům elektrického vedení, s oblibou je rozkouskují. A tak dále. Čelit tomu tím, že se fenek na noc zavře do nějaké klece, je ovšem ohavná surovost. Nemají-li tato pohyblivá a hravá zvířátka možnost uplatnit své přirozené sklony, dojde přinejmenším k rychlému odcizení v jejich vztahu k člověku, pokud se vůbec nějaký vytvořil; ne každý, kdo si fenka pořídí, dokáže si ho ochočit, jako Exupéryho *Malý princ*. Turisté, kteří na Sahaře kupují fenky, si o těchto věcech většinou

((82))

zjednájí jasno, až když už je příliš pozdě. Odpovědnost a následky pak nese ubohé mládě, jehož osud bývá žalostný. Můj feneček na tom byl o to lépe, že jsem si byl vědom, co mě čeká, a pokud ne, byl jsem připraven vzít následky na sebe. Škoda, že totéž nelze říci o některých dalších členech této expedice i jiných výprav, kteří trvali na tom, že chtějí taky. Takže jsme měli nakonec fenky tři.

První starost, čím je budeme živit, vyřešili sami fenkové při příjezdu do Ghardaie, kde jsme si zašli na zmrzlinu. Vrhli se na ni a všecku nám ji vylízali. Od té doby jsme stravování ponechali na jejich uvážení: když jsme měli něco k jídlu, dali jsme jim ochutnat; co potom zbylo, snědli jsme sami. Pouštní zvířata nemohou být příliš vybíravá, mají-li v poušti obstát; feňátka jedla skoro všecko — mléko i maso, zeleninu i cukrovinky. Jedli i to, co nám vůbec nechutnalo — například tvrdé černé ostnité saharské brouky rodu *Pimelia*.

Cestování s fenky probíhalo celkem hladce, to znamená s obvyklými a předpokládanými obtížemi. Vážnější problém nastal teprve při návratu přes Sicílii. Já a Vladimír jsme byli totiž od předešlého roku posedlí novou vášní — náklonností k činným vulkánům; cestou jsme cítili neúprosné nutkání zkontrolovat, co je nového na Etně. Všechna zavazadla, plná hadů, štirů a jiných filmových herců jsme odložili do nádražní úschovny v Catanii. Pouze fenečky nebylo možné zabalit tak, aby nebylo patrné, co to je, a zároveň jim na tu dobu zajistit potřebnou péči. Nezbylo tedy, než je vyučit vulkanologii.

Při výstupu pustými svahy sopečného popela jsem udělal opovážlivý pokus — pustil jsem fenka volně. Vyrazil dopředu odhodlaně a s nadšením. I když si občas odskočil stranou něco prohlédnout a očichat, hned byl zase v čele skupiny a pobízel nás k větší čilosti. Protože zcela jednoznačně hodnotil členy výpravy podle jejich čipernosti, a já chtěl být v jeho očích autoritou, nezbyvalo mi, než skupinu předběhnout a supět do svahu v čele zástupu, ačkoli jsem měl nejtěžší ranec.

Ve výši 2700 m jsme došli ke sněhovým polím a bylo už značně chladno. Feneček se nad tím nepozastavil a zachoval si veselou mysl; teprve dusivé sopečné dýmy ve výši 3000 metrů ho začaly přivádět do rozpaků, a tak jsem ho vzal na rameno.

((83))



Přenocovali jsme v lávovém doupěti, vytápěném fumarolou, na úpatí stometrového vrcholového explozivního kužele, z něhož neustále vystřelovaly ohnivé gejzíry sopečných pum. Fenečkové koukali na ty události dosti rozpačitě, krčili se k sobě a oči jim rudě svítily v temnotách odrazem zářící lávy. Tak jsem se u nich stočil do klubíčka, aby se nebáli, a konečně jsem také usnul.

Ráno jsme pak zahájili definitivní ústup do Prahy. Jen při přestupování v Římě jsme museli čekat několik hodin na jiný vlak. Feneček se při toulání po nočním Římě proslavil jako náruživý lovec švábů, kterým dal přednost před všemi ostatními pamlsky.

Když se u nás doma rozhlédl a všechno si očuchal, rozhodl se, že bude bydlet na kanapi, a dekorativně se tam uložil ke spaní. Nechat takové zvířátko přes den vyspat, je na pováženou: čím lépe se vyspí ve dne, tím více řádí v noci, a vypadalo to, že si mě přizpůsobí a předělá na nočního živočicha, který přes den mžouravě podřimuje. Abych tomu čelil, snažil jsem se ho za dne unavit nejrůznějším způsobem, například tím, že jsem ho bral všude s sebou. Tím se dostávám k mnoha pozoruhodným pozorováním, která jsem měl možnost učinit. Týkají se chování veřejnosti při setkání s nekonvenčním úkazem.

Základním rysem tohoto chování je tendence ke shromažďování, způsobená zvědavostí. Ačkoli bezprostřední příčinou shromažďování je zde živočich, mohou na něm zájemci ukájet přímo pouze svou zvědavost zrakovou a hmatovou. Zvědavý člověk má však obvykle těžiště své aktivity v oblasti konverzační. Tudíž obětí situace je hlavně živočichův průvodce.

Existuje ovšem nepočtená kategorie lidí, kteří mě k ničemu nepotřebovali. Jako například skupina samostatně přemýšlející mládeže, která se usnesla na tom, že je to tranzistorový pidipes, nejspíše z Tuzexu. Moje stanovisko je vůbec nezajímalo. Jindy nás potkala rodinka s kočárkem. Zatímco tatínek pravil k choti: „Podívej, jakou mají velkou lasici,“ vztyčilo se v kočárku nemluvně a pravilo: „Hafí,“ čímž se mnohem dokonaleji přiblížilo pravdě. Fenek je totiž šelma psovitá, lasice nikoli. Není pochyby, že jen v mládeži, nezatížené předsudky, je naděje národa. Od té doby říkáme fenkovi Hafínek.

Škoda, že jsem se nevěnoval registraci a nemám úplný sou-

pis zvířat, za která byl Hafča považován. Z obvyčejnějších druhů si vzpomínám na fretku, kunu, norníka, zajíce, čuvače, koloucha, veverku, vydru, mimochodníka, klokana, dinga; nejčastěji je to ovšem liška, což je také relativně nejsprávnější. Někdy je dokonce vysloveno podezření, že to vypadá skoro jako fenek.

Zajímavé bylo setkání se skupinou profesionálních a zřejmě příliš úzce specializovaných přírodovědců ze zahraničí. Jeden z nich mínil, že je to zřejmě oposum, kdežto druhý soudil, že takhle nějak vypadají damani.

Setkal jsem se ojedinele i s názory přímo neuvěřitelnými — že je to kaloň, želva, „žanetka“, mravkolev, a pak ještě něco, co jsem zapomněl, vím jen, že to bylo náramné. Pokud jde o toho mravkolva, utěšuji se nadějí, že ten popleta měl snad na mysli spíše mravenečníka.

Vzpomínám si také, jak mě kdysi zaskočil jistý bodrý občan nečekanou otázkou. Přiblížil se vrávoravým krokem, který jako by svědčil o mírné gravitační bouři či zemětřesení, a upřel na mne poněkud upřímné, poněkud též vodové oči. „Co to máte za myši?“ — zeptal se. Řekl jsem chlácholivě: „To jsou úplně obvyčejný myši.“ Nic lepšího mě zrovna nenapadlo, on se s tím však spokojil, řka: „Tak, tak.“ Pak se vzdálil.

Byl to zřejmě případ alkoholické duplikace. Tentýž dotaz formulovaný v jednotném čísle řešívám konverzací dvou základních typů takto:

1. typ: „To je myška?“ — „Nikoli, nýbrž liška.“
2. typ: „To je myš?“ — „Nikoli, nýbrž liš.“

Ačkoli se považuji za nadprůměrně snášenlivého, jen s námahou vždy potlačuji záchvat zuřivosti, který se o mne pokouší při otázce, která zní: „Co je to za ráci?“ Nemohu si pomoci, prostě jsem na to alergický. Jednou jsem byl vystaven zvláště tvrdé zkoušce. Jeli jsme v tramvaji. Přistoupila paní se synem a obklíčili mě se vtíravým výrazem ve tváři. Nejdříve mě oslovil nadržlý výrostek, řka: (viz výše, věta o ráci, je mi odporné to i jen opakovat). Táhni k čertu, nejapný otrapo, pomyslel jsem si. „Toto není ráce, to je zvíře,“ odpověděl jsem. „A co je to teda za zvíře?“ zeptala se nakvašeně dotyčná dáma, příslušející k tomu vyvrheli s ráci. „To je za zvíře fenek,“ odpověděl jsem pomstychtivě celou větou. Moje sdělení ji očividně neuspokojilo, neboť se nasupila



a pravila hněvivě: „Jo, ale fenek čeho?“ Chvíli mi trvalo, než jsem pochopil ta podivná slova. Myslela, že fenek je mužský rod od fena, takže její otázka znamenala něco jako „... od čeho je to sameček“. Prohlásil jsem trochu rozpustile, že je to fenka od fenka, s nadějí, že už nebude možné dál pokračovat. Bylo. Další otázka zněla: „A to ste chytil?“ — „Ne, obdržel,“ přiznal jsem pravdivě; ke své škodě, neboť na její tváři se objevil vítězný úšklebek. „Nojó, to je jasný,“ pravila opovržlivě, spíše k divákům, sledujícím výjev, než ke mně. „Von sám neví, co to vlastně je, akorát dovede dělat chytrýho.“ Přistoupili další cestující, mezi nimi svěží dívčina. „Jejej, to je krásnej fenek, odkud ho máte?“ V očích cestujících jsem se stal z vyřízené veličiny opět člověkem, o němž je nutno ještě znovu uvažovat. Pojal jsem k dívce vděčné sympatie a půjčil jsem jí fenka na hraní. Mou vracející se duševní rovnováhu narušil pouze pán, který se ozval s dotazem: „A to chováte jako psa, nebo jako kočku?“ Odpověděl jsem, jak jsem nejlépe uměl. „Chovám ho jako fenka, což považuji za jediné správné. Jak se chová pes nebo kočka, nemám ostatně vůbec ponětí, nikdy jsem to nezkoušel, a ani se o to nezajímám; zabývám se jinak pouze pěstováním drobných domácích jedovatých hadů.“ Opět mě přestali brát vážně, ačkoli samozřejmě neprávem. Neměl jsem se přiznávat. Všichni mě definitivně zavrhli, jen ta dívčina s fenkem se vesele zahihňala.

Zkrátka, začátky byly těžké, ale po čase jsem se v tom naučil chodit s rutinou, založenou na poznatku, že s pravdomluvnou poctivostí se nikam nedojde. Ostatně, posuďte sami tento názorný příklad:

Potkalo nás individuum a zeptalo se přímočaře velitelským hlasem: „Co je to!“ — „Fenek.“ — „Co?!“ — „Fenek.“ — „Jak?!“ — „Fenek.“ — „Pedek???“ — „Ne. Fenek. František, Emil, Norbert, Emil, Karel. Fenek.“ — „Fenek? Co je to za blbost? Helejte, mluvte se mnou česky, vy chytráku, a moc se tady nevytahujte. Vy si asi myslíte, že když znáte nějaký cizí slovíčko, tak ste něco víc než já, semizdá. Tak se koukejte vymáčkout, jak vám zobák narost, nebo vám pomůžu a tej vaší mrše taky!“ „Česky jsem vám to už řekl, latinsky se fenek jmenuje *Fennecus zerda*,“ sdělil jsem mu vlídně, avšak bez pokory. Snad pod dojmem blížícího se hloučku lidí nedošlo k další eskalaci napjaté situace a individuum odtáhlo s gestem „... ech, co se s nimi budu špinit...“

„Copak je to, tohleto,“ zazněl první dotaz z hloučku, který mě vzápětí obklopil. Rozhodl jsem se, že budu hledat vhodnou metodu, jak obstát bez větší škody proti soustavným náporům přesily. A tak jsem pravil: „To je pivoň.“ Hlouček vydal vděčné zamručení, v němž se proplétalo šepotání: „Cože to říkal? — pivoň — aha, pivoň... To už jsem někde slyšela, to žije myslím v Austrálii — ... — ale uši to má jako netopýr; na mě to dělá dojem, že to musí být ještě s něčím křížený...“ — atd. My (já a fenek) jsme už do debaty vtahování nebyli a mohli jsme pokračovat. Ejhle úspěch.

Nejdokonaleji šetří čas a nervy metoda přitakávací. Modelový rozhovor zní asi takto: „Co to máte, to je mladá liška?“ — „Ano, to je mladá liška.“ Tím je to většinou vyřízeno k naprosté spokojenosti obou stran. Jen zřídka se vyvíjí rozhovor dále, například takto: „Ale liška přeci nemá tak velké uši! Tohle vypadá spíš jako fenek!“ — „Ano, to je skutečně fenek.“ — „Tak proč říkáte liška, já to hned poznal, takhle přece naše liška vůbec nevypadá, i hlavu má jinou, a ocas taky!!!“ — „Ale to je v pořádku, fenek je přece saharská pouštní liška.“ — „Pak tohle ale není žádné mládě!“ — „Je to mládě, i když už téměř vzrostlé, jak jste správně poznal. Víte, já když řeknu lidem rovnou, že je to fenek, tak jsou s tím potíže, protože málokdo ten název zná. Říkám tedy raději, že je to liška, a mám pokoj.“ — „To se vám nedivím, prosím vás, lidi nerozeznají rejska od pejska! Že se s nimi bavíte. Tak ať vám to v zimě nenastydne, mnoho zdaru!“ — a loučíme se co spřízněné duše, právě se zcela prolnuvší.

Pro úplnost musím uvést skvělý systém obrany proti zdrcujícimu a ničivému zájmu veřejnosti, který se vyznačuje kromobyčejnou průrazností i v nejtěžších podmínkách. Škoda jen, že to není pro takové holubičí povahy, jako jsem já. Jak to bylo: ošetřovatel zoologické zahrady měl přenést někam na druhý konec do jiného pavilónu luskouna nebo něco takového. Jakmile vstoupil na pěšinku, ozvalo se: — jé, hele!... a zástup se srazil v neproniknutelnou hradbu těl, vztahující chtivé ruce. Situace mi připadala zcela neprůstředná, sám bych asi bezradně couvl. Ne tak odhodlaný ošetřovatel. S luskounem v náručí upřel zrak kupředu na fiktivní cíl, který jako by viděl zřetelně skrze val návštěvníků. Vykročil, a celou cestu drtil mezi zuby polohlasně stále tutéž ponurou kletbu, v níž bylo možné z větší blízkosti rozeznat slova: „Vlez mi na



hrb, vlez mi na hrb, vlez mi . . .“ Dav strnul, mírně konsternován, a ztichl ve snaze zachytit slova, která tiše splývala z jeho rtů. Pak couvl a rozpadl se na dvě půle, mezi nimiž ošetřovatel se zvířetem prošli bez potíží.

Pro srovnání uvádím, že hlasité a naléhavé volání: „Uvolněte laskavě průchod, netlačte se prosím!“ — které jsem viděl jiného člověka aplikovat v podobné situaci, je naprosto neúčinné. Naopak upozorní ještě další jedince.

Když jsem o fenkovi uveřejnil článek v časopise *Svět v obrazech*, pronikl do našich zážitků další svérázný prvek. Vypadá asi takhle: „Helejte, pani, vidíte to zvíře? O tom jsme přece jednou četly — v čem to bylo, myslím že ve Vlastě — taky obrázek tam byl — počkejte, co to psali, že to je . . . myslím, že čunčila . . . ano, teď si vzpomínám úplně přesně, je to čunčila. Že je to, pane, čunčila?“ — „Ano, paní, to je čunčila.“

Nakonec se stejně ukázalo, že není v mých silách Hafínka natrvalo předělat na denní zvíře, zejména proto, že jsem ho nemohl brát s sebou do zaměstnání. Následkem toho byl většinou celý den sám a vyspával; v noci pak vyváděl psí kusy — vlastně fenčí kusy. V činžáku to není jen tak; dostal jsem i anonymní dopis těchto slov: „Dejte tu potvoru na noc někam pryč, celou noc škrábe.“ Jednou na svou noční podnikavou zvědavost nepříjemně doplatil. Podařilo se mu otevřít terárium se zmijí rohatou a ta vyběhla ven. Když viděl, co vyvedl, snažil se to zřejmě zase dostat do původního stavu, ale zmije ho kousla do spodní čelisti a zalezla pod ledničku. Když jsme se ráno probudili a vstoupili do kuchyně, bylo všude plno krve. Zmijičku jsme snadno našli a dali ji zpátky; ta byla v pořádku — ale Hafínek vypadal na umření. Hubičku měl oteklou a stále mu z ní odkapávala krev. Nemohl jíst, ani pít a smutně posedával v rohu. Protože vypadal stále hůře, odhodlali jsme se k polednímu po několika konzultacích s doc. dr. F. Kornalíkem, vedoucím laboratoře hadích jedů Ústavu patologické fyziologie UK, že mu píchne jednu ampuli Behringova polyvalentního séra pro severní Afriku. Ale proti tomuto úmyslu se začal bránit s takovou vitalitou, že jsme injekční stříkačku se sérem ještě uložili do ledničky. Už jsme ji nepoužili, protože odpoledne přestal krváčet a k večeru se mu podařilo vypít trochu mléka. Za několik dnů otok ustoupil. Zdá se, že fenkové jsou proti jedu saharských

zmijí dosti odolní, i když ne zcela imunní; není však jasné, zdali je i v přírodě napadají. Když jsme však ukázali na Saahře mladému fenkovi mrtvou zmiji, okamžitě se na ni vrhl jako na pochoutku.

Hafínkův noční život se tedy téměř úplně míjel s naším denním a Hafínek byl mezi námi vlastně opuštěný. Tak jsem usoudil, že bych mu měl asi ještě přivést nějakou fenčí holku.



# (10) Povážlivé sdělení o krokodýlech )

V únoru 1971 mi volal dr. Čihař z Národního muzea a pozval mě tam na schůzku početné skupiny lidí, většinou přírodovědců, která by chtěla jet do Alžírsko, ale nemají představy, jak to tam vypadá. Vilém Bischof jim doporučil, aby se obrátili na mne, a naznačil, že bych se patrně dal zlákat k účasti. Nejpozoruhodnější bylo, že se mělo vyjet už za dva až tři měsíce, což byl na naše poměry termín „šibeniční“. Ale bylo to zcela v souladu s tím, že význačným členem skupiny byl entomolog dr. Augustin Hoffer, místopředseda Československé společnosti entomologické, o němž praví lidové entomologické pořekadlo „kde je Hofr, tam je fofr“, nebo spisovně „kde je Hoffer, tam je foffer“.

Zmíněný slogan vyjadřuje metaforicky proslulou výkonnost a obětavost i nekompromisní bojovnost vědce, který i ve svých šedesáti čtyřech letech dokázal v terénu zahanbit mladíky. Svě dvě pracovní cesty do Alžírsko v dalších letech uskutečnil zcela na vlastní náklady, což je mu také ke cti.

Ačkoli se to zdá nemožné, podařilo se během tří měsíců absolvovat vše, čeho je na úřadech zapotřebí k vycestování. Mnoho z původních členů však „foffer“ nevydrželo a přibyli jen dva. Dr. Hoffer a preparátor Jan Horák tvořili entomologickou skupinu, P. Jazairiová a V. Vodička skupinu filmovou. Měl jsem totiž ideu, jak spojit příjemné s užitečným a navíc nějak odčinit to, co jsme zůstali Alžírsku dlužni v souvislosti se ztraceným filmem. Nabídli jsme tedy spolupráci alžírské televizi s předpokladem, že se tím získá podpora i pro skupinu entomologickou. Myšlenka vyšla jen zčásti v tom směru, že alžírská televize po několikadenním jednání překladatelky P. Jazairiové přijala návrh natočit film o zajímavostech Alžírsko, vycházející tematicky ze *Stop v písku*, ale zbavený přírodovědecké a ochrannářské náplně. Na akci byl přidělen jeden terénní vůz typu Land Rover, šofér a produkční. Pro entomologickou skupinu nevyplýnuly z tohoto výsledku prakticky žádné výhody.

Dlouho jsem váhal, ke které skupině se za této situace přidat. Entomologové se chtěli věnovat Atlasu, který jsem zatím znal velmi málo. Nakonec jsem však přece jenom vyjel s filmovým „štábem“, i když se neměla natáčet žádná náročnější přírodní studie. Byla to však lákavá příležitost proniknout znovu do hor jižní Sahary — Hoggaru a zejména Tassíli. Kromě toho jsem při té příležitosti sehnal Hařínkovi slíbenou „fenčí holku“. Navíc jsem jako spoluautor námětu filmu do této skupiny jaksí „příslušel“, zatímco moje entomologická erudice... ale o tom později.

Když nějaké místo navštívíte několikrát za sebou, začnete je vidět už ne jako statický snímek, ale spíše jako děj. Můžete sledovat, jak děj probíhá, a odhadovat, kam směřuje vývoj.

Z hlediska poklesků proti základním principům ochrany přírody mě upoutala záležitost suvenýrových vycpaných pouštních zvířat, které se prodávají v každé větší oáze. Jsou to hlavně trnorepové a varani, kteří padají za oběť anachronickému nevkusu turistů. A je to hlavně oáza nejlepších obchodníků — Ghardaia, kde obchod se suvenýry produkoval tohoto „zboží“ skličující množství.

Varan pustinný (*Varanus griseus*) je největší pouštní plaz, mohutný dravec, který se může uživit jen tak, že stále migruje. Je rozšířen jen v některých velmi teplých částech Sahary a všude je vzácný, i když s ohledem na jeho rozměry a denní aktivitu není příliš obtížné ho najít a v písčných oblastech vystopovat. Patří k nejteplomilnějším druhům; zastihli jsme ho jednou při slunění za letního saharského poledne na asfaltové silnici, jejíž černý povrch ho zřejmě přilákal tím, že byl žhavější než písek.

Už dříve jsem se pokoušel posoudit četnost a míru ohrožení varanů a trnorepů v ghardajské oblasti podle prodejních cen vycpanin. Vycpaní varani byli průměrně dvacetkrát dražší než trnorepové *Uromastix acanthinurus*. Když jsem jednal o odkoupení živých zvířat, ukázalo se, že u trnorepa reprezentuje práce s vycpáváním přes polovinu prodejní ceny, zatímco u varana je to pochopitelně zanedbatelná položka, protože pracnost je zhruba stejná. Snadnost odchytu živých jedinců v přírodě vychází z těchto cenových relací, tedy v poměru asi jedna ku padesáti.

Trnorep je polyfágní, převážně však býložravý; má obvykle trvalé stanoviště a nevzdaluje se příliš od bezpečného



úkrytu, kde bývá často nedobytný. Varani při svém toulání terénem se naopak nemají kam schovat, setkají-li se s člověkem — jsou tedy nepoměrně snáze „lovitelní“. Přihlédneme-li k této okolnosti, vychází početnost populace varanů na vychytávaném území kolem Ghardaie nejméně stokrát menší než populace trnorepů. Skutečnost však bude pro varany patrně ještě méně příznivá. Zatímco poměrně hojné a levné trnorepy se zřejmě nevyplácí dopravovat do oázy z větších vzdáleností, u varanů je situace značně odlišná a uvedené výpočty se vztahují k nepoměrně většímu území než v případě trnorepů. Při vysoké ceně varanů se nomádům vyplatí podnikat i daleké cesty a shromažďované varany dopravovat na veliké vzdálenosti. Pohled na zvířata, která jsou přinášena v pytlích po několikátýdenním či ještě delším trmácení v pouštích, je žalostný. Varani mívají obvykle hrubou nití či provázkem sešitou tlamu (ne svázanou, sešitou!) a vykloubené nohy svázané nad hřbetem, aby nemohli z pytle uniknout.

Z uvedených početních odhadů vyplývá, že rozvoj obchodu s preparáty ohrožuje vážným způsobem existenci varanů na obrovském území střední alžírské Sahary. V roce 1968 jsem odhadoval, že by mohli být během deseti let v ghardajské oblasti zcela vyhubeni. Proto jsem v roce 1971 spěchal ke známým suvenýrovým krámkům, ale nikde jsem vycpaného varana neviděl; v prodeji byli jen trnorepové. Na moje dotazy odpovídali všichni obchodníci stejně: varani nejsou, nomádi už nemohou žádné najít. Vývoj šel tedy rychleji než moje pesimistické prognózy.

Kdo je vinen? Vždycky jsem obdivoval schopnost nomádů přežít svůj vlastní způsob života a těžko jim lze zazlívát, že používají všech možností a prostředků, které jim k tomu dávají naději. Ghardajští obchodníci? Ghardaia, město v poušti, by okamžitě zčásti vymřelo, kdyby obyvatelé nebyli tak zdatní obchodníci, podnikatelé a organizátoři; navíc pomáhají žít okolním nomádům, svým dodavatelům. Jejich vina je v tom, že nedokázali organizačně zajistit míru „využívání přírodní suroviny“. Připustili ke škodě své i nomádů (o přírodě nemluvě), že nebylo ponecháno reprodukční minimum. Největší díl viny ovšem nenesou nomádi ani obchodníci. Kdyby nebylo tlaku poptávky a zhoubné mánie turistů přispívat k ničení přírodní rarity (a ještě to nevkusně demonstrovat ve svém příbytku vystavováním zakoupené vycpaniny), obchodníci by

nemuseli ubíjet a vycpávat zvířata, kterým předtím nomádi svázali nohy za zády a zašili tlamy (někdy se také místo sešívání používá většího počtu spínacích špendlíků).

Rozčilovat se a spílat viníkům však ještě není aktivní příspěvek k ochraně ohroženého druhu. Abychom se mohli počítat mezi ochranáře, musili bychom najít řešení situace. Ani to bohužel není ještě konec cesty. Všechno to začíná mít smysl teprve tehdy, když se nalezené řešení podaří prosadit a realizovat.

Jak se tu dá navrhnout řešení? Nabízejí se tři směry působení a ovlivňování: buď znemožnit a zakázat nomádům odchyt, nebo potlačit obchod, či přesvědčovat turisty, aby nekupovali.

Je problematické brát obživu obyvatelům pouště. Kromě toho nařízení a zákazy jsou málo účinné nástroje při ochraně fauny a činí z ochrany přírody instituci nepopulární až nenáviděnou.

Je obtížné působit přímo na turisty, přicházející z celého světa. Pokud si kulturní vztah k přírodě a pocit odpovědnosti nepřivezli s sebou, na hranicích jim ho do celního prohlášení nepřipíšou.

Nedá se tedy dělat vůbec nic? Názory se mohou různit, ten můj vypadá asi takhle:

Nahraďme vycpaniny něčím vhodnějším. Čím? Především dobrými obrazovými publikacemi o přírodě; budou-li dobré snímky zajímavostí pouštní zvířeny doplněny ještě výchovným textem o potřebě jejich ochrany, může se tím snížit tlak poptávky ze strany turistů. Toto řešení by jistě akceptoval pan Boual Youcef Ben Sliman, ghardajský obchodník se suvenýry, pokud obchod s tiskovinami půjde stejně dobře jako s vycpaninami (prozatím se žádná knížka tohoto druhu, ba ani dobré pohlednice se saharskými zvířaty v oázách neseženou). Co však s nomády?

Vzhledem k tomu, že kočovné pastevectví napomáhá postupu a totalizaci pouště, uplatňují se již v Alžírsku všemožné snahy nacházet pro nomády jiné zdroje obživy. Myslím, že by mnoho lidí mohlo najít uplatnění při vybudování další náhrady „vycpaninového průmyslu“ — malé zoologické zahrady s živými ukázkami pouštní zvířeny, kde by měl turista možnost si zvířata vyfotografovat ve volném, přístupném výběhu vlastním fotoaparátem, nebo si snímky zakoupit. Jistě by se



setkala s velkým zájmem eventuální možnost dát se vyfotografovat například s krotkým varanem či trnorepem v náruči.

Odchyt varanů by měl dostat vyšší organizační základnu a odborný dohled, aby opět nepřerostl únosnou míru, dokud se obchod vycpaninami něstane konečně přežitkem.

Jak jsem již uvedl, najít řešení není všechno. Ale jak vyplývá z další části této knihy, přešel jsem v pozdějších letech i k pokusům o jeho prosazování.

Vzhledem k časové tísní a také k obtížné přístupnosti nebylo možné při pobytu filmové skupiny v Tassíli navštívit velké kaňony s reliktními vodami na východě masívu. Musel jsem se spokojit alespoň s exkurzí za prehistorickými kresbami do významné oblasti Žabbáren, kterou jsem si v roce 1968 už nemohl dovolit pro její přílišnou odlehlost. Po sestupu z výšky 1800 m strmým srázem průsmyku Arum se stala věc zdánlivě malicherná, avšak s osudovými následky. Uvedu ji pro výstrahu všem, kteří se pletou do věcí, jež se vymykají jejich kompetenci.

Bylo žhavé červnové poledne, když jsem zmožen vedrem klesl do stínu osamělé akácie na úpatí průsmyku. Ale nebyl jsem tu sám. Vedle mne seděl zvláštní pestrý brouček, vyzdobený státními barvami c. k. rakousko-uherské monarchie. Nikdy jsem takového neviděl; i usoudil jsem, že by možná potěšil kolegu Horáka — a tak jsem ho vzal s sebou.

V Praze koloval brouček z ruky do ruky a skončil u jednoho sebevědomého „znalce“, který s odvoláním na vyjádření specialistů určil, že je to Pachnoda savigni, která přísluší do vlhkých tropů Guinejského zálivu a na Sahaře v žádném případě žít nemůže. Tudíž jsem broučka na Sahaře najít nemohl, nýbrž jsem si ho předem opatřil a přivezl ho tam, abych mohl předstírat ke své slávě jedinečný nález. O rok později, kdy jsem si již mezi seriózní přírodovědce sotva mohl troufat přijít (neboť zvěst o nejnepřímém podvrhu vešla v nejširší známost), odjela do Tassíli skupina našich entomologů s dr. Hofferem a přivezla těch Pachnod savigni celý mandel. A tak se zase odvažují objevovat na veřejnosti — ale broučky už ne sbírám. Nebo když, tak takového nějakého obyčejného, kterého každý zná, který nikoho nezajímá a hlavně nikdo nepochybuje o jeho existenci.

Pachnoda savigni zřejmě patří rovněž mezi ty četné pozůstatky fauny a flóry afrických savan, které zasahovaly v ne-

dávším vlhkém období mnohem dále na sever než dnes. V dnešní době se s těmito relikty — mizejícími zbytky bývalého života saharské pouště — setkáváme nejčastěji v nepatrných enklávách, kde voda dosud nevymizela. Většinu vlhkých oblastí a pramenů však už celá tisíciletí intenzivně využívá a obdělává člověk. V uměle vytvořených společenstvech užitkových rostlin v oázách je ovšem rozmanitost původní flóry a fauny značně omezena stejně jako nežádoucí plevel. Přesto se však uchovaly — zejména v horských oblastech a zvláště v Tassíli — tu a tam nepatrné ostrůvky málo porušeného přírodního prostředí v okolí náhodného výskytu vody, která se z nějakého důvodu nestala základem trvalého lidského osídlení. Zde se pak nečekaně setkáváme právě s těmito druhy, které jsou pro saharské pouště zcela „nesmyslné“, a vzorkovnice se plní spoustou „nejapných vědeckých podvrhů“.

Největším nesmyslem tohoto druhu, který přinesl posměch cestovatelům minulého století, byly zprávy (přejímané od Tuaregů) o existenci krokodýlů uprostřed Sahary v Tassíli. Teprve v roce 1876 se cestovatel Ervin von Bary dostal do pověstného „údolí krokodýlů“, ve francouzských mapách nazývaného Mihero (nyní se používá původního tuarežského názvu Imihrou). Přesvědčil se na vlastní oči o tom, že zde krokodýlové žijí (a to dokonce dosti hojně) v nevysýchajících říčních tůních, které se táhnou kaňonem celé desítky kilometrů. Krátce po svém návratu do Ghátu zemřel von Bary patrně na následky cestovních útrap (podle jiného výkladu byl otráven). Tassilská oblast pak zůstala ještě několik desetiletí pro Evropany saharským „pólem nedostupnosti“, ale na přelomu století sem začínají pronikat francouzské vojenské posádky. Krátce po tom zprávy o výskytu krokodýlů končí, dříve než se na místo dostali přírodovědci. Zbyla jen kůže dvoumetrového zvířete, uložená dnes v Oceánografickém institutu v Alžíru. V literatuře se uvádí jako „poslední saharský krokodýl“ úlovek poručíka Beauvala z roku 1924, zastřelený v Ihérriru (horní Imihrou). V djanetských archívech, převzatých po francouzské správě, se však nalézá údaj o zastřelení krokodýla ještě v roce 1956! Kolik je vlastně těch „posledních krokodýlů“ a nezbyl ještě někde nějaký živý dodnes? Abych mohl odhadnout alespoň pravděpodobnost takové možnosti, musel bych nahlédnout do oblastí velkých kaňonů na výcho-



teprve ve chvíli, kdy sem pronikl první předvoj civilizace — vojenské posádky. Vzali jsme tedy z vozu zásoby na dva dny a výbavu pro průzkum. Imidihi Vantiti nás pak vedl štěrkovou skalní plošinou, prostírající se k jihovýchodu; šli jsme dvě hodiny terénem jen nepatrně zvlněným a zcela bez života. Nic nenasvědčovalo tomu, že by to tak nemělo být stále.

Pak se na plošině objevila jizva, která ji roztínala napříč. Byl to kaňon Imihrou, asi sto metrů hluboký a několik set metrů široký. Jeho skalní srázy byly tak strmé, že byl problém najít místo, kde by se dalo sestoupit. Dole byl úplně jiný svět: na plochem dně kaňonu byla hojnost vody i vegetace. Jednotlivé tůně (gelty), táhnoucí se v řadě řečištěm, byly však už jen vzpomínkou na řeku, která tu i v současnosti občas ještě v zimním období dešťů, zachycených horami, proteče do suchých nížin.

Sestup jsme na radu Vantitiho odložili na ráno. Dole je veliké množství bodavého hmyzu, který se přes den na slunci neobjevuje (není vyloučeno, že se tu vyskytuje i malárie). Noc na plochem skalním terénu byla velmi chladná, takže nikdo nezaspal toužebně očekávané svítání — všichni se už dávno probouzeli zkřehlí zimou a zoufale se těšili na ochromující polední vedro. Ocitne-li se člověk v holé poušti beze stínu za poledne, připadá mu jako absolutní blaho, k němuž upíná své touhy, onen noční kostižerný chlad. Saharská poušť má tedy mimo jiné i tu přednost, že je stále na co se těšit. Po sestoupení na dno kaňonu jsme se rozdělili do tří skupin: jedné stacionární, která se věnovala výlovu tůní, a dvou pohyblivých průzkumných, postupujících kaňonem vzhůru a dolů.

Stav vody v geltách byl hluboko pod průměrem; z některých zbývaly jen nepatrné kalužinky mezi kamennými balvany, přesto tu byly i tůně stometrové délky. Hloubka přesahovala jen zcela výjimečně dva metry. Břehy byly někdy skalnaté, jindy písčité, hustě zarostlé rákosinami, v nichž jsme se občas vzájemně ztráceli. Voda ve většině gelt byla kalná; místy však vyrážely čiré prameny, našli jsme i silně mineralizovaný bublající uhličitoželezitý vývěr — vítané doplnění skrovných zásob pitné vody. I v nejmenších vysýchajících kalužinách bylo nesmyslné množství ryb — některou stačilo jen vytáhnout za hřbetní ploutev, vyčnívající nad hladinou. Výlovy větších tůní byly naopak někdy dosti obtížné — velké

podemleté balvany na dně i ve březích znemožňovaly úspěšné použití sítí a čeřenu. Ze čtyř druhů ryb, zjištěných ve výloveh „stacionární“ skupiny, byla nejpozoruhodnější *Tilapia nilotica*, běžně rozšířená v povodí Nilu a Nigeru, dříve však zřejmě součást ichtyofauny celého území Sahary.

Bohatství ryb bylo už samo o sobě nepřímým důkazem velkého množství drobnějších forem vodního života, který rybám slouží za potravu. Nápadní byli velcí potápníci i dravé larvy vázek. Orientačním průzkumem byly zjištěny nejméně dva druhy žab a běžné druhy drobných suchozemských obratlovců; mimořádné bylo bohatství ptactva. Kromě několika druhů zpěvných ptáků jsme viděli i velké ptáky brodivé (tři druhy) a dva druhy dravců.

Všechno to bohatství života bylo soustředěno v úzkém pruhu „mikrosvěta“ kaňonu. Byl to jiný svět než okolní poušť a za svou relativně nerušenou existenci vděčil zřejmě i obtížné přístupnosti. Ale stačilo by vybudovat jednu lepší přístupovou cestu — a kaňon se může stát na krátkou dobu rájem lovců. Na vyhubení větších druhů ptáků by stačil záťah několika vytrvalých střelců. Na otrávení vod, zvolna prosakujících písčinami na dně kaňonu od tůně k tůni, by stačilo poměrně nepatrné množství odpadních látek, které odplavují řeky v zalidněnějších částech zeměkoule od všech lidských sídel.

Nesetkali jsme se se žádnými stopami ani pozůstatky po krokodýlech, kteří tu donedávna žili. Ale zdálo se, že by se zde menší počet těchto zvířat mohl uživit i dnes. Z tohoto hlediska by tedy také nebyl zásadně nemožný pokus o obnovení jejich výskytu vysazením. Vědecká cena původní populace, která již mohla být zdejšími podmínkám přizpůsobena, se ovšem nijak nahradit nedá.

Mimo pozorování a sběry přírodovědecké jsme při našem dvoudenním pobytu v Imihrou zaznamenali i nález, jehož význam jsme původně nedocenili. Byla to série prehistorických skalních kreseb, na něž je Tassili tak bohatá; kresby byly ukryty pod převisy okrajových srázů kaňonu. Pořídili jsme několik ukázkových snímků nejvýraznějších částí zdejší „obrazárny“. Zajímavé byly dvě kresby žiraf, provedené naprosto odlišným stylem: primitivnější schematická čárová kresba byla zřejmě starší památkou loveckého období, zatímco mladší, plošná, s propracovaným vzorem charakteristických skvrn na těle a krku žirafy, odpovídala svým provede-



dě pohoří — ale ta zůstala i tentokrát za hranicemi mých možností. Nezodpovězené otázky mi však nedopřávaly klidu.

Povážlivá příhoda, která se udála při návratu filmové skupiny z Tassíli v In Aménasu, pak významně ovlivnila další vývoj saharských akcí Sboru ochrany přírody, který se v té době reorganizoval na samostatný Tis — Svaz pro ochranu přírody a krajiny.

V době, kdy jsme čekali na letadlo, kterým jsme měli odletět zpět do Alžíru, nás přijal ve své klimatizované rezidenci pan starosta. Sotva jsem vstoupil do místnosti, už jsem spěchal zpátky do auta pro fotoaparát a blesk. V rohu místnosti stála hlava jakési ohromné antilopy s dlouhými rohy, pro mne tehdy neznámého druhu. S dovolením pana starosty jsem pořídil několik snímků, podle nichž později určil dr. Petr Verner, že je to největší severoafrická antilopa Addax nasomaculatus. Poslední nepočtená stáda tohoto vymírajícího druhu se podle současných dostupných zpráv pohybují v severním Čadu a Nigeru. Ač je tam přísně chráněna, je jí to platné asi stejně jako zde v Alžírsku, kde se zřejmě dosud také někdy objevuje. Zvíře, jehož trofej jsem fotografoval, bylo zastřeleno v okolí In Aménasu.

Pan starosta nám ukazoval snímky skalních kreseb, které objevil při svých cestách do málo navštěvovaných končin Tassíli. Vypadal, že se vyzná, a tak jsem mu položil svou oblíbenou otázku, co soudí o krokodýlech v Ihériru. „Tam už žádný není, posledního zastřelili v roce 1924 Francouzi,“ sdělil mi zasvěceně. „Ale viděl jsem je v jiné části Tassíli, v geltě Akzel (gelta je místní název pro výskyt povrchové vody) mezi Fort Gardem a Djanetem. Kdy to bylo? V roce 1967, hledal jsem tam prehistorické kresby, ale nic jsem nenašel.“

V letadle z In Aménasu do Alžíru jsem měl o čem přemýšlet. Informace by zněla velmi nepravděpodobně, kdyby to nebylo zrovna v Tassíli; vždyť největší část fantastického bohatství zdejších prehistorických kreseb byla nalezena teprve po druhé světové válce! Zároveň bylo zřejmé, že po objevení výskytu krokodýlů může následovat rychlé zničení, jakmile vejde taková věc v širší známost: s vycpaným krokodýlem by se jistě udělal ještě lepší obchod, než se dařil kvetoucím živnostem s vycpanými varany. Krokodýlí kůže by byla také skvělou dekorací každé lepší úřadovny či soukromé rezidence. Světová elita lovců by rovněž jistě nelitovala námahy,

((96))



16. Zvláštní pohyb  
a stopa pouštní  
zmije Cerastes  
(str. 51)



17. Soliphuga  
z Tamanrassetu  
(str. 40)





18. Cesta  
k tassilskému zlomu  
(str. 71)

19. Etologická studie  
lovu štíhlovky  
*Psammophis*  
*schokari*,  
uskutečněná  
v plexiateliéru  
(str. 133). Křehkého  
gekona had  
usmrcuje pouze  
jedem, zatímco na  
dalším snímku ...



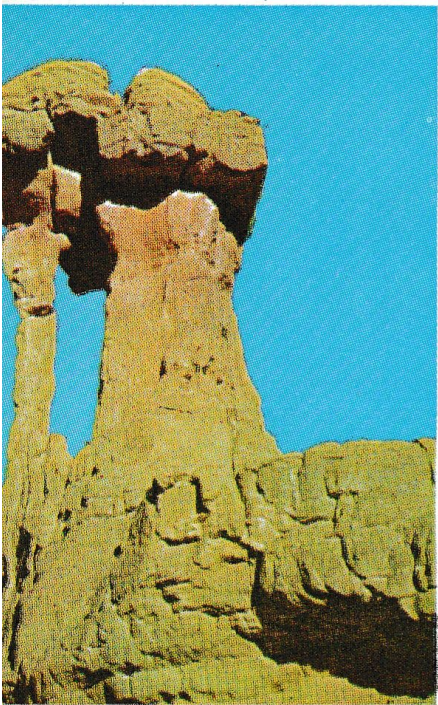
20. ... chování téhož  
hada vypadá docela  
jinak při lovu  
*Acanthodactyla*,  
který se úporně  
brání. Toho pevně  
ovine tělem a patrně  
ho tím udusí dříve,  
než dojde k ochrnutí  
ještěřa účinkem jedu

21. Pod některými  
převisy se bohatství  
kreseb z různých  
období překrývá  
a vytváří  
nepřehlednou zmiř  
projevů  
prehistorického  
umění. Snímek je ze  
Sefaru (str. 71)



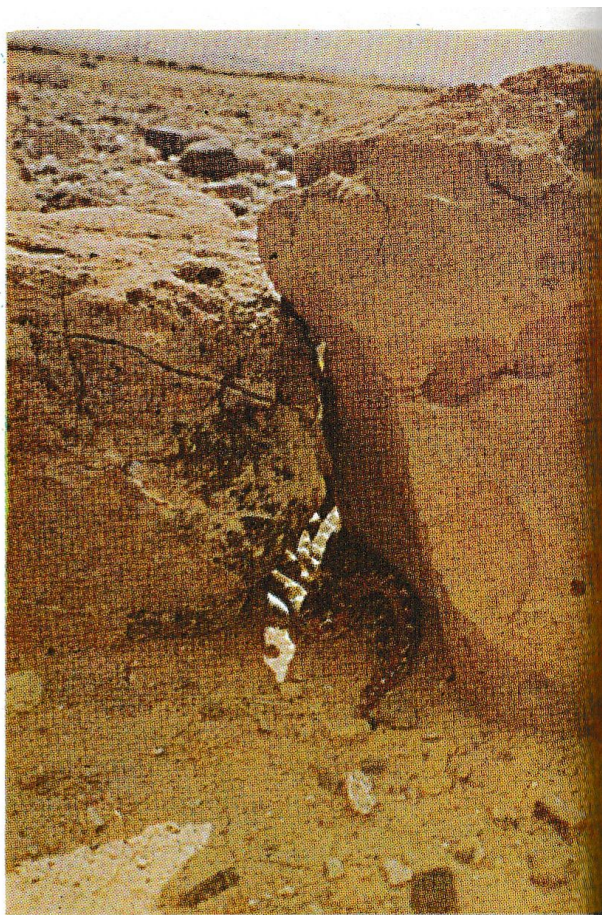


22. Dvojitá skalní věž ve skalním městě Tan Zumaitak Národního parku Tassíli



23. Jak jsem našel párek zmijí pávích (str. 76)

24. Pávi manželé v domácím teráriu



25. Natáčení rytin v Zousfaná u Taghítu pro televizní film *Stopy v písku* (str. 79)

26. Trochu ošemetná složka tassilské fauny jsou štíři. Ti velcí patří k rodu *Androchtonus*. K ránu někdy mají tendenci vyhledávat teplý úkryt například ve spacím pytli

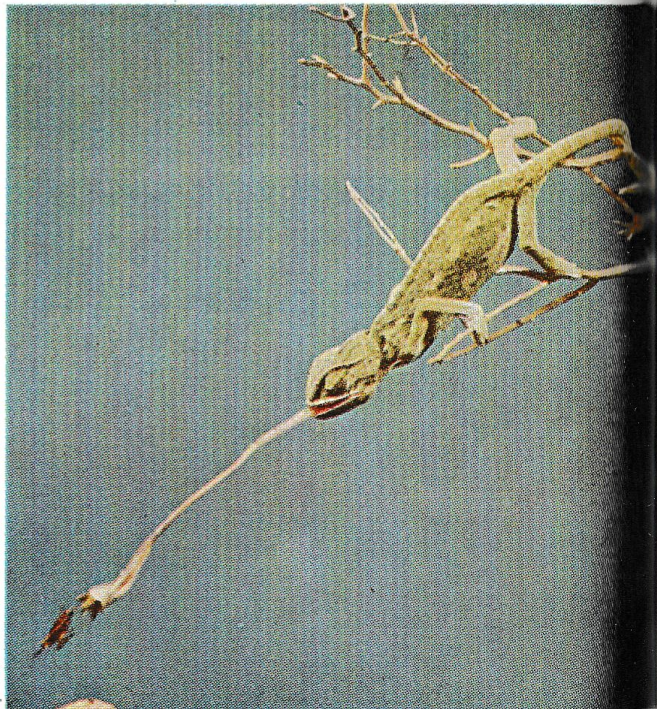
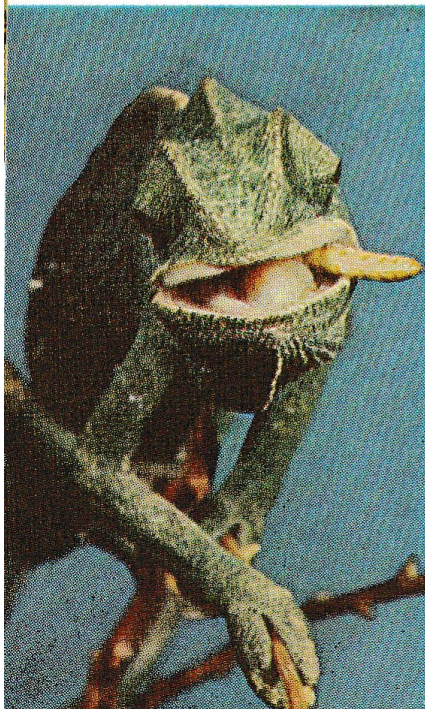




27. Fotostudie  
lovícího  
chameleóna. První  
 fáze (str. 61)

28. Vzácný  
dokument,  
zachycující ulovení  
dvou cvrčků „jednou  
ranou“

29. Cvrček je sice  
lepší, ale z výrazu  
chameleónovy tváře  
lze soudit, že i larva  
moučného červa je  
náramná dobrota



30. Hafínek cestou  
z Tunisu do Palerma  
(str. 82)

31. Hafínek krade  
mrkvičku

→  
32. Teprve když malí  
výzkumníkové  
povyrostli, strpěl  
Hafínek i nějaké to  
fotografování

→  
33. Nevkusné  
vycpaniny varanů  
a trnorpů na  
ghardaiském tržišti  
(str. 91)







neboť čím vzácnější zvíře, tím cennější trofej. Bohužel by se s úlovkem asi dal udělat dobrý obchod i v některém muzeu. Výprava, kterou bychom zorganizovali, by měla především zajistit uchování populace, pokud ji zjistí. Vzhledem k tomu, že nemáme žádnou výkonnou moc a naše působení je jednorázové a chvilkové, mohla by dobře míněná průzkumná ochránářská výprava přispět ke zkáze tím, že by na výskyt nepřímo upozornila (přínejmenším prostřednictvím místních průvodců, bez nichž by se patrně nemohla obejít ve zdejších skalních bludištích). Kdyby se ovšem výskyt krokodýlů podařilo ověřit a prokázat, bylo by možné mobilizovat pro jejich uchování i mezinárodní ochránářské instituce a usilovat hlavně o vhodný zákrok ze strany kompetentních správních orgánů alžírských. Navíc by to byl mimořádně významný argument pro ideu vyhlášení národního parku v Tassíli. Jenže — nezbytný průzkum by znamenal větší a nákladnější akci než všechny dosavadní, což znamená především dlouhé vyčerpávající úsilí mnoha lidí v etapě příprav a velkou investici, které sice není co litovat, když se všechno podaří; ale co v případě, že už v Tassíli žádný krokodýl nežije? Pro vědu je podstatné vyřešení problému, bez ohledu na to, zdali je výsledek pozitivní, nebo negativní. Ale z hlediska ochrany přírody, o které mi šlo především, by výprava vyzněla naprázdno, kdyby se informace o skrytém výskytu nepotvrdila.

Když letadlo s jižní filmovou skupinou přistálo v Alžíru, nebylo po entomologické sekci Hoffer-Horák ani stopy; byli dosud kdesi v terénu. Letadlo do Prahy nám letělo za čtyři dny, a tak jsem se vydal je hledat. I když to byla idea v podstatě nesmyslná, vypátral jsem je už druhý den v pralesích masívu Djurdjura. Překvapilo je to ještě o něco více než mne. Dr. Hoffer byl k nepoznání. Z blahobytného jednašedesátiletého pána se stal o patnáct kilo lehčí, štíhlý, leč zarostlý lesní muž výrazu zdivočelého, ale na výsost spokojeného. Už nyní bylo zřejmé, že výsledky cesty budou mimořádně cenné a úspěšné a že zase jeden člověk nedá pokoj, dokud se nedostane zpátky do Alžírsku. Jeho práce v základním výzkumu entomofágů jen zdánlivě měla s ochranou přírody málo společného. Výsledky výzkumů v jeho oboru jsou prvním předpokladem pro studie aplikací biologického a integrovaného boje jako přirozeného prostředku proti škodlivým druhům hmyzu nasazením jejich biologických nepřátel. Prosazování



těchto postupů proti kalamitám škůdců hospodářských plodin je významným úkolem ochrany přírody a životního prostředí. Zamoření zeměkoule jedovatými chemickými prostředky, určenými původně škůdcům, už dosáhlo takových rozměrů, že je možné například sledovat růst koncentrace DDT v tělech antarktických tučňáků; lidská těla jsou na tom samozřejmě podstatně hůře.

Dr. Hoffer tedy znamenal významnou posilu potenciálního ochranářského týmu, připraveného řešit africkou problematiku. Období průzkumných exkurzí přineslo přehled základních potřebných informací. Pokud nemáme ustrnout na úrovni úspěšných improvizací, autostopu a nekoordinované individuální iniciativy, musíme především dát svému snažení programovou a organizační základnu. A tak se na poradách „rady moudrých“ postupně vytvořila první verze projektu, nazvaného „Návrh spolupráce na ochraně a využití alžírské přírody“, elaborát, který Tis — Svaz pro ochranu přírody a krajiny — předal koncem roku 1971 diplomatickou cestou alžírské vládě. Nabízeli jsme zde jednak využití našich materiálů pro kulturně osvětovou ochranářskou činnost (publikace, výstavy atd.), dále jsme navrhovali konkrétní výzkumné a ochranářské akce (situační studie vzácných a ohrožených druhů, vypracování návrhů ochranných opatření) a jiné. Samozřejmě zde nechyběla ani nabídka entomologického výzkumu, jehož výsledky a část zpracovaných sběrů by byly předány Alžírsku.

Významnou součástí tehdejšího elaborátu bylo upozornění na možnost a vhodnost vyhlášení národního parku v Tassíli a nabídka naší spolupráce při projekční a dokumentační přípravě. K tomu byla připojena zmínka o potřebě vyjasnění osudu tassilských krokodýlů a nezbytné ochranné péči v případě, kdyby se prokázalo, že ještě existují.

Zpočátku se ovšem nedělo vůbec nic. Spis, předaný Alžírsku prostřednictvím velvyslanectví, se ocitl mimo dosah a jeho další osudy mimo náš vliv i dohled. Navíc jsem ztratil na určitou dobu možnost věnovat pozornost saharským záležitostem vzhledem k přípravám jiné akce, jejíž vývoj byl tak pozoruhodný, že se o ní v krátkosti zmíním.

Pod dojmem vulkanologické výpravy členů krasové sekce „Stromboli 1969“ (známé z televizního filmu *Čekání na výbuch*, který byl při ní natočen) se zrodila myšlenka větší za-

hraniční akce podobného zaměření. A tak se v mém skrovném příbytku sešlo v září roku 1969 devět lidí, kteří založili expedici Virunga za činnými vulkány Niragongo a Namlagira v tomto středoafričtém pohoří. Po delších přípravných pracích jsme zjistili, že za současného politického stavu v Africe a našich možnostech je to cíl nedosažitelný. Proto byl program přepracován na Tibesti — nejvyšší saharské pohoří s obrovskými kalderami vulkánů Emi Koussi, Pic Toussidé a dalších. Tibesti leží na severu republiky Čad. Přípravy se rozvíjely velmi slibně a mezitím byla zorganizována cvičná terénní akce expedice Virunga—Tibesti v Jugoslávii — výzkum kaňonu Mrtvica v Durmitoru. Cvičná akce, dobře zabezpečená a projednaná s černohorským Zavodem za zaštitu prirode, byla poněkud narušena tím, že Státní banka přidělila devizové prostředky pouze dvěma účastníkům. Ti pak vyjeli každý v jinou dobu, a ani jeden z nich kaňon Mrtvica nespatriil. Zároveň v té době vypukla v republice Čad vzpoura Tibuů, obyvatelů Tibesti, a vznikla z toho vleklá občanská válka. Tibesti je následkem toho uzavřenou a nepřístupnou oblastí dodnes. Všechno tedy úspěšně směřovalo k tomu, aby expedice Virunga—Tibesti—Mrtvica, které se nepodařilo proniknout ani do Jugoslávie, zase v pořádku zanikla. Kdosi však přišel ze zoufalství na podivný nápad, abychom tedy jeli alespoň do Ekvádoru, kde je nejvyšší činný vulkán světa Cotopaxi. A tak jsme tam v roce 1972 odletěli jako „Expedice Cotopaxi“, z níž byla pro mne nejzajímavější závěrečná exkurze na ostrovy Galapágy. Uvedené události mě přirozeně zbavily na delší dobu možnosti pracovat intenzivně na saharském projektu.

Chystat výpravu není žádné potěšení. Znamená to tisíce hodin práce, která sama o sobě je nejotravnější administrativníčinou. Navíc není nikdy až do odjezdu jisté, jestli to vůbec k něčemu bude. Proto je tolik lidí, kteří by rádi s nějakou výpravou vyjeli, a tak málo těch, kteří skutečně vyjedou. Nejtěžší jsou začátky, kdy se akce dostává z polohy čiré iluze do podoby slibně rozpracovaného projektu.

Protože na „Návrh spolupráce...“ s Alžírskem se neobjevoval ani po delší době žádný ohlas, rozhodl jsem se připravit urychleně alespoň průzkum situace tassilských krokodýlů; pokud ještě nebylo pozdě, byl určitě nejvyšší čas jednat, to jest vypravit dobře vybavenou průzkumnou expedici.



Jenže plán měl několik háčeků, o kterých jsem se už zmiňoval, navíc přibyly praktické starosti ekonomické. Ochranařská výprava může být snadno rentabilní, když se ochrana zkoumaných přírodních unikátů nebere příliš vážně a spíše se s nimi udělá dobrý obchod. Brzy jsem měl dokonce možnost zaznamenat, že o „krokodýlí problém“ projevuje zcela samostatně činný zájem jistý komerční zoolog, odhodlaný k výnosnějšímu postupu, než byly plány naše. (O jeho svérázných metodách jednání byla již zmínka v souvislosti s broukem Pachnoda savigni.) Za těchto okolností bylo nutno přesnou polohu předpokládaného výskytu a některé další okolnosti udržovat v tajnosti, což zase ztěžovalo přípravu. Opatrnost také vyžadovala spolupráci s lidmi zcela spolehlivými. Proto expedici připravovalo zpočátku jen její pozdější tříčlenné „ochranařské jádro“, v němž kromě ústředního tajemníka Leiského byla ještě Radomíra Wolfová z mladé generace Tis, která se obětavě ujala expediční administrativy, zatímco já jsem si „bezstarostně“ vyletěl do Ekvádoru.

Během pobytu v Ekvádoru mi přišlo několik dopisů, z nichž bylo patrné, že přípravy na Saharu pokračují sice pomalu, ale zato špatně — jak už to ze začátku bývá zvykem. Takže bylo vidět, že je v Praze všecko v pořádku. Já jsem zase při závěrečném pobytu v Darwinově stanici a exkurzích po Národním parku Galápagos získal mnoho cenných metodických poznatků, užitečných i pro projekty saharské.

Na přelomu roku 1972/73 se koncepce výpravy už začala vyjasňovat a zároveň nabývat zdání reálnosti, které samozřejmě ještě několikrát zaniklo, aby se znovu obnovilo. Uskutečnily se i dvě cvičné výpravy. Jedna na tůni Poltruba v Polabí, která je studijním objektem přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Měla především instruktivní charakter; docent dr. Ota Oliva nás obětavě zacvičoval pro výlovy saharských tůní.

Ta druhá měla výzkumně ochranařský charakter a týkala se podobného problému, který jsme chtěli řešit na Sahaře. Předmětem výzkumu byla situace českého výskytu užovky Eskulapovy (nověji a nepříliš vhodně nazývané užovka stromová).

Málokdo viděl toho zajímavého hada ve skutečnosti, všichni ale známe tradiční znak lékařů — Eskulapovu hůl s hadem. Bůžek Aeskulap byl patronem ranhojičů starého Říma a byl

zpodobňován jako stařec s holí, kolem níž se vine jeho uctívávaný průvodce — Eskulapův had. Považuje se za pravděpodobné, že to byl konkrétní druh *Elaphe longissima*, vysazovaný také například při zakládání lázní a léčebných zařízení. O jeho pozoruhodném výskytu v Čechách bylo zjištěno, že vznikl patrně rovněž vysazením, a to v minulém století. (Důvodem této užovky je jižní Evropa a severní hranice rozšíření zasahuje u nás pouze jižní a východní Slovensko.)

Když se kolem roku 1957 sestavoval návrh na soupis chráněných druhů volně žijících živočichů v českých zemích, pochybovalo se o existenci této elegantní užovky u nás, ale podařilo se mi v poslední chvíli prokázat, že zmíněná populace dosud nezanikla, a tak ji v příslušné vyhlášce najdete dokonce mezi druhy, na něž se vztahují zvýšená ochranná opatření. (Vyhláška č. 80 ministerstva školství a kultury ze dne 13. 7. 1965, o ochraně volně žijících živočichů.) Jaká vlastně ochranná opatření jsou nezbytná, aby se výskyt tohoto vzácného druhu na malém území udržel? To nebylo nikomu jasné. Bylo pouze známo, že krajina sama o sobě nemá tak teplé klima, aby se zde Eskulapovy užovky mohly úspěšně rozmnožovat, neboť jejich vajíčka jsou choulostivá, líhnou se značně dlouho a potřebují přitom teplé vlhké mikroklima. Přijde-li předčasně zima, zárodky zahynou. Jsou snad v oblasti výskytu teplé prameny či jiná místní teplotní anomálie, kde se vajíčka líhnou bez potíží už celé století? Pak by mohla i nepatrná úprava terénu v místě takové líhny celou populaci odsoudit k zániku.

Náš rychlý cvičný průzkum, zaměřený především na možné formy ohrožení a z toho vyplývající potřebná ochranná opatření, naznačené problémy vyjasnil. Trvání výskytu bylo potvrzeno nálezem vzrostlé samičky, dlouhé přes 155 cm. Z poptávacího průzkumu u místních obyvatel vyplynulo, že užovku Eskulapovu dobře znají a nejen nepronásledují, ale chrání na základě představy (v podstatě správné), že vytlačuje ze svého teritoria jedovaté zmiže a vychytává myši úspěšněji než kočka. Užovky zde žijí tak trochu jako staroslovanský „had hospodářček“ — sídlí často přímo ve zdivu stavení a přezimují obvykle ve chlévech nebo hnojištích, v jejichž vlhkém teple se také spolehlivě líhnou vajíčka.

Stručný výsledek cvičného průzkumu zněl: Bezprostřední nebezpečí populaci nehrozí, osvětovou činností (zejména na



školách) by se měly podporovat existující sympatie lidí. Udržení výskytu je zřejmě do značné míry vázáno na tradiční formy drobného zemědělství. Protože území výskytu je malé, populace nepočtená a had je pro svou ušlechtilou eleganci oblíben mezi teraristy, je důležité, aby místo výskytu nevešlo v širší známost — hrozí odchytů pro účely chovu a výměny za exoty. Proto asi není vhodné ani pomýšlet na vyhlášení chráněného naleziště, neboť i to je určitá forma zveřejnění, jehož důsledky jsou pak opačné než záměr.

V té době měla výprava už šest členů, ale počet ještě dále rostl až ke konečnému „zaokrouhlenému“ číslu deset. Proč tolik? Tentokrát bylo důležité mít vlastní dopravní prostředek a zvolna se rýsovala možnost zapůjčení vozidla Tatra 148 VNM. Bylo zřejmé, že malý počet lidí neshromáždí potřebné finanční prostředky na úhradu nájmu za vůz a pohonné hmoty. Další důvod byl v nejistotě výsledku hlavního cíle, totiž vyjasnit problém existence krokodýlů. Z tohoto hlediska bylo zřejmě vhodné pojmout do programu další obory výzkumu, mající vztah k posledním zbytkům saharských vod a všem dochovaným pozůstatkům života „předpouštního“ období, který se v těchto vodách a jejich okolí udržel. A tak se ve výpravě objevil ichtyolog Vlastislav Škořepa, prom. ped. (později nazývaný v terénu Tuaregy „monsieur sardineur“), a hydrobiolog doc. dr. Otakar Štěrba z Palackého univerzity v Olomouci. Starosti se získáním vozidla a jeho obhospodařováním na cestě připadly „starému saharáku“ inž. Vladimíru Bartošovi. Jemu pomáhal pracovník ostravského muzea Petr Pavlík, až se stal dalším řádným členem týmu. V sestavě expedice se objevil i geolog a horský vůdce Gustav Ginzel, účastník několika dřívějších výzkumů speleologických a vulkanologických expedicí Tis „Stromboli 69“ i „Cotopaxi 72“ — všestranně platný a užitečný člen (mluvící sedmi jazyky). Profesionální publicistiku reprezentoval další účastník „Cotopaxi“, redaktor a horolezec Blahoslav Braun. Desátým a posledním členem se stal František Sláma, prom. ped., z Liberce.

Část materiálu a finančních prostředků se podařilo zajistit smlouvami s výrobními a jinými podniky za různé propagační služby a testace výrobků v saharských podmínkách. Přímo podporu poskytla pouze nadace J. M. Z. Hlávkových ve výši 15 000 Kčs.

Termín expedice byl stanoven tentokrát na konec léta a začátek podzimu. Tou dobou je stav vody stálých tassilských gelt nejnižší a jejich život je nejpřístupnější pozorování a výzkumu. Zároveň to bylo výhodné pro čtyři účastníky, kteří měli volno v době školních prázdnin.

Jak se odjezd blížil, hromadily se nové překážky. Šlo zejména o nesnáze související s uvolněním některých členů ze zaměstnání a působení nově vydaných předpisů, týkajících se expedičních cest do zahraničí. Poslední ránu nám těsně před odjezdem zasadilo alžírské velvyslanectví. Sdělilo, že vzhledem k plánované konferenci neangažovaných zemí v Alžírě se vydávání vstupních víz na neurčito zastavuje (předtím jsme byli ujišťováni, že se chystaná opatření nebudou týkat naší expedice, již dávno předem ohlášené a projednané).

Většina členů už nemohla odkládat svou obtížně získanou mimořádnou dovolenou. Vozidlo, na němž byly vykonány nezbytné úpravy, mělo být za dva měsíce vráceno. Za jeho odstavení bychom platili neúnosné nájemné sumy. Bylo tedy rozhodnuto postupovat jako v roce 1970: výprava si opatřila pobytová víza pro Tunisko a odjela s nadějí, že alžírské vízum získá cestou, nebo v Tunisku nejpozději po skončení konference. Kdyby ho nezískala vůbec, přejde na náhradní program na území Tuniska.

Vyjeli jsme rozhodnutí, že se nedáme, že „kdo chce, ten může“ — a bylo nás osm; Leiský a Braun přiletí za námi do Alžírě, podaří-li se získat víza. Museli jsme složitě objíždět přes švýcarské Alpy Rakousko, kde bylo karanténní uzavření hranic kvůli slintavce; konečně jsme byli v Itálii. Na Sicílii jsme provedli malou zkoušku jízdnic vlastností tatry v těžkém terénu a pak na strmém svahu Etny. Vyjeli jsme až do výšky 3100 m a strávili noc u ohňostrojů kráteru, který v mezidobí od naší poslední návštěvy zavalil lávovým proudem „nezničitelnou“ vulkanologickou observatoř a horní úsek lanovky.

„Tak se mi zdá, že ta Afrika sestává převážně ze samých beden,“ pronesl chmurně Gustav Ginzel, když jsme i s vozidlem trčeli už třetí den ve skladišti tuniského přístavu kvůli nějaké celní malichernosti. Ale ani po vyproštění z beden se neotevřela možnost pokračovat dále v cestě. Vízum do Alžírsky jsme nedostali a nepomohla ani intervence našeho zastupitelského úřadu. Uzavření hranic postihlo dokonce i mnoho



účastníků alžírského veletrhu, který se konal ve stejné době jako konference.

Znáte tu starou saharskou anekdotu o Francouzce, která se opatrně plížila k Tuaregovi na velbloudu, aby si ho vyfotografovala? Když už chtěla stisknout spoušť, obrátil se náhle přímo na ni a pronesl ryzí „sorbonštinou“: — Madam, na vašem místě bych si nasadil oranžový filtr, jinak vám písek splyne s oblohou.

Je to příběh čistě spekulativní. Fotografování Tuaregů je dodnes problém, neboť vtíravé pokusy cizinců ostře odmítají. Naše pátá výprava však obdržela materiál a podporu od mnoha podniků, které za to žádaly zejména efektní reklamní a propagační snímky.

Během zdržení v Tunisku, zatím co se každý bavil, jak uměl, pokusil jsem se vyřídit zmíněné expediční závazky.

A tak jsem také oblékl jednoho člena výpravy do tuarežského kroje zakoupeného na předešlé výpravě. Naši mecenáši byli nadšeni zdařilými snímky.

V Tunisku jsme uvízli na celých patnáct dní a vykonali mnoho marných pokusů na všech hraničních přechodech. Mimoto jsme shromáždili bohaté všestranné přírodovědecké sběry z různých částí Tuniska. Poněkud ošemetný byl pokus o průjezd čtyřicet kilometrů širokým zúžením největšího afrického solného jezera Šot el Djerid mezi Tozeurem a Kebili. Je zde projetá cesta, ve střední části většinou vedená na neudržovaném zvýšeném náspu. Část cesty vede přímo po solné kůře šotu. Na začátku je umístěna značka „zákaz vjezdu všech vozidel“ — místní úřady se tím zříkají jakékoli odpovědnosti... Kdyby nebyl konec léta velmi suchého roku, byl by náš pokus o průjezd těžkou Tatrou 148 asi skončil proložením kůry nad zrádným bezedným močálem.

Solná poušť šotu nebyla jedinou pozoruhodností naší povázhlivé exkurze. Když se expediční vozidlo přiblížilo k úrovni plochého dna pánve, náš dohled se náhle snížil asi na půl kilometru a vše, co bylo za tím, zmizelo. Pouze násep cesty stoupal jakoby v prázdnotě k obloze ještě dalších několik set metrů, kde se rozplynul do ztracena. Bylo to nádherně vyvinuté přízemní vzdušné zrcadlení, známé jako „fata morgana“, které pokrývalo celý obzor před námi. Ač je to úkaz velice efektní a působivý, málokdy se setkáváme s jeho názorným vyobrazením. Jedinečná příležitost zachytit účinky „faty“ na-

stala ve chvíli, kdy se z prázdnoty před námi vynořil osobní vůz a kolem něho posádka, která si vyšla rozhlédnout se po začátku souvislé solné kůry šotu. Vůz byl jakoby vyzdvižen nad zem a okolní postavy se zdánlivě pohybovaly po zrcadle. Obraz se rychle měnil s výškou pozorovatele: ze střechy naší tatry bylo vidět podstatně více a dále než při sestupu nízko k zemi, kdy se nižší předměty, vyčnívající ze „zrcadla“, poněkud zvedly do výšky a pak zmizely.

Snímky jsou použity v obrazové publikaci *Stopy v písku — Traces sur le sable*, vydané v ČTK Pressfoto.

Hlubší pochopení „faty“ vyžaduje znalosti optiky, mechaniky tekutin a termiky. Jev se vytváří v pouštních plošinách nejčastěji v dopoledních hodinách, kdy vzduch je po nočním ochlazení mnohem studenější než terén, který se rychle rozehřívá slunečním zářením. V těsné blízkosti terénu vzniká nestabilní teplejší a řídkší vrstva vzduchu. Na rozhraní s vrchním chladným vzduchem nastává totální reflex, takže místo terénu vidíme odraz oblohy; při omezeném rozsahu zrcadlení vzniká dojem jezírka. U nás je možné pozorovat „minifatu“ v létě nad rozpáleným asfaltem silnic jako klamné kalužiny, které při přiblížení mizí.

Patnáctý den, při návštěvě konzulátu v Gafse, jsme se konečně dověděli, že je uzavření hranic odvoláno, a dokonce jsme byli vyřízeni jako první z deprimující hromady žádostí, které se mezitím nakupily. Vyrázili jsme na usilovný přesun do Alžíru, kde nás srdečně přivítal náš tradiční příznivec pan Mahiout a krajané architekti, pracující v technickém oddělení radnice — mezi nimi inž. Václav Jansta, kterého jsem kdysi vídal u blatenských rybníků — ale to mu tenkrát bylo asi šest roků. Teď měřil skoro dva metry a vzal nás všechny na byt.

Pan Mahiout nás vybavil doporučujícími dopisy, které pro nás znamenaly mimo jiné bezplatné zajištění pohonných hmot na celou cestu Alžírskem. Patronace alžírské radnice byla vyznačena i nápísem na našich blatnících. Konečně jsme tedy vyrazili na místo určení — k jihu, do Tassili.



# (II) Jak jsem nenašel krokodýla

Cestou do Tassíli jsem se věnoval neradostným časovým kalkulacím. Původně se počítalo s osmadvaceti dny „čistého času“ pro terénní výzkumy v různých částech cílového pohorí. Bylo to spíše méně, než vyžadoval plánovaný program činnosti. Nyní z toho (vzhledem ke zdržení v Tunisku) zbyla sotva polovina. Určité nesnáze některých členů v zaměstnání vedly přitom ke snaze výpravu spíše zkrátit než prodloužit, čímž by cesta k jihu ztratila vůbec smysl. Psychosociologická situace ve výpravě byla tedy už nyní dosti neutěšená.

Navzdory obrovské rozloze Sahary (od doby první výpravy každou chvíli s potěšením zjišťuji, že „moje stopy v písku vítr dosud nezavál“) v nejnečekanějších okamžicích najednou potkám někoho, kdo si mě pamatuje z dřívějšího a hlásí se ke mně jako k dobrému příteli. Hrozné na tom je naopak to, že si často nejsem schopen uvědomit, odkud vlastně znám toho člověka, který projevuje takovou radost nad opětným shledáním. Nejvýznamnější náhoda tohoto druhu nás čekala v oáze Ghardaia. Pan Omar Affou, známost z In Salahu, ročník 1967, mě potkal, poznal, pozval celou výpravu do svého domu a litoval, že tak spěcháme. Když nás pohostil a vyzvěděl naše plány, napsal pro radnici v Illizi jakýsi dopis arabským písmem. Poděkovali jsme, popojeli nějakých těch 1000 km do Illizi a předložili list, o jehož obsahu jsme neměli nejmenší potuchy.

„Pan Vantiti je náš nejlepší znalec terénu. Sice ho tady potřebujeme, ale když si pan Affou myslí, že by měl jet s vámi, tak ho zavoláme a domluvíme se,“ pravili páni radní. A tak jsme s ním vyrazili do nejtěžšího terénního úseku. Už první den bylo rozhodnuto, že to není žádný „guide“ (průvodce), nýbrž imidihi (tuarežsky „přítel“). Jemu také vděčíme za efektivní výsledky první průzkumné etapy, uskutečněné v reálně zkráceném čase.

V polovině cesty mezi Illizi a Zaouatallazem jsme odbočili z cesty k jihovýchodu. Jeli jsme mírně klesající plošinou, le-

movanou zleva souvislou hradbou hor, a směřovali k proslulému kaňonu Mihero (Imihrou), kde cestovatel Erwin von Bary v roce 1876 jako první Evropan potvrdil neuvěřitelné zprávy o krokodýlech uprostřed Sahary. Naše tatra se statečně probíjela cestou spíše naznačenou než vybudovanou v kamenité pláni. Pro tyto terény je to výborný vůz. Pro písčité pouště by však zřejmě byla užitečná ještě možnost měnit tlak v pneumatikách, protože jsme uvízli i tam, kde lehčí terénní vozy typu Land Rover projely bez obtíží. Naštěstí jsme měli s sebou mohutné pouštní pásy z perforovaného plechu, které jsem kdysi projektoval pro expedici Etiopia a které vyrobila v roce 1969 vysočanská ČKD.

Pod pojmem „pohoří Tassíli“ si nelze představovat něco jako Krkonoše nebo Tatry. Rozloha plošného tassilského masívu je obrovská — pásmo je dlouhé asi 500 km a 50 až 150 km široké. Jeho jihovýchodní část má podobu šikmo vyzdvižené ploché tabule, na jihozápadě ohraničené obrovským strmým zlomem; k severovýchodu se tabule velice mírně svažuje a je rozbrázděna mohutnými kaňony bývalých velkých řek, jimiž se ještě dnes občas valí povodňové přívaly, když v zimním období zaprší důkladněji (obr. 39). Písčité pouště podhůří však vodu rychle „vypijí“.

Cestou jsme dvakrát potkali početné skupiny gazel druhu *Gazella dorcas* a měli jsme možnost je pozorovat z relativně nevelké vzdálenosti. Za ten jediný den jsem jich viděl více než během všech předešlých výprav. Byl to první náznak, že se blížíme k něčemu mimořádnému, a zároveň důkaz, že jsme mimo dopravní i lovecké trasy.

Vlevo od silnice začínal zase jeden z těch minikaňonů, které se zde tvořily v plošině a rychle se prohlubovaly směrem k jihovýchodu. Vantiti dal pokyn zastavit a vzápětí se z ohybu kaňonku vynořily tuarežské ženy. (Docent Otakar Štěrba zanesl později lokalitu do svých poznámek jako „okresní město u tří bab.“) Za nimi opatrně vykukovala skupinka dětí; muži byli se svými stády kdesi mimo dohled. Prostřednictvím Vantitiho jsme uskutečnili „poptávací průzkum“ na téma „rušaf“ (tuarežsky krokodýl). Ženy vrtěly hlavami. Tady už je dlouho nikdo neviděl. Mladší lidé už dnes ani nevědí, jak takové zvíře vypadá.

Přesto nás samozřejmě zajímalo přírodní prostředí, v němž krokodýlové na Sahaře žili celá tisíciletí a zanikli



ním spíše vyspělým kresbám následující éry pastevecké. Pozornost Otakara Štěrby upoutaly kresby podivných oválných útvarů, připomínajících podle jeho mínění medúzy. Ono se sice nesluší odporovat panu docentovi, ale snažili jsme se mu ohleduplně naznačit, že to je přece blbina. O to víc jsme se později podivili, když v geltě Imidrar našel ty „blbiny“ živé — plavaly tam celé stovky drobných sladkovodních medúz Limnocnida.

Pro časovou tíseň jsme mohli uskutečnit jen zběžný průzkum kaňonu, který se svou horní částí Ihérir měří přes 70 km. Vrátili jsme se tedy na cestu Illizi—Djanet a pokračovali dále do Zaouatallaz. Zde jsme při rozhovorech s místními obyvateli narazili na další povážlivou informaci pana Brahima Ben Bahouse, který údajně viděl kdysi krokodýla ve skupině nevysýchajících gelt kaňonu Imidrar. Protože to bylo nedaleko cesty, která spojuje Zaouatallaz s Djanetem, pojali jsme do programu i ověření této zprávy a pana Brahima přijali jako průvodce. Naše tatra po odbočení z pisty uvízla brzy v písku, takže jsme se ke geltě dostali až po čtyřhodinovém pochodu. Byly to přesněji řečeno tři gelt, těsně na sebe navazující a značně rozdílného charakteru. První byla menší, kalná tůň o rozměrech 4 × 5 metrů, hluboká něco přes metr. Byly v ní ryby rodu *Barbus* a již zmíněné medúzy. Za první tůň se svírala úzká skalní soutěska se stěnami téměř svislými. Dno soutěsky bylo vyplněno vysokou, obtížně prostupnou džunglí stromů, křovin a rákosí. Po dalších dvaceti metrech jsme se ocitli v močále — dál to nešlo.

Díky výrazné vodorovné vrstevnatosti skal se podařilo proniknout do soutěsky stěnou. Slunce sem svítilo sotva dvě hodiny denně a voda byla nápadně studená: 18 °C. Gelta byla hluboká cca dva metry, široká pět metrů a dlouhá přes padesát metrů. I zde byly ryby a hojnost medúz. Na druhý konec však nebylo možné přelézt ani skalní stěnou — muselo se to doplavat. O dalších třicet metrů dále nad skalním prahem byla třetí gelta, asi 10 × 15 metrů, hluboká přes pět metrů, s úplně čistou vodou, nejméně o pět stupňů teplejší než voda v zaplavené soutěsce (teploměr se mezitím rozbil). Nebyla tu vidět žádná ryba, ale několik obrovských pulců, jaké mají u nás žáby rodu *Pelobates* (blatnice). Vladimír, který pronikl kaňonem (zde již rozšířeným) ještě několik set metrů výše, objevil dvě další drobné gelt.

Přes to, že byl zdejší vodní život tak pozoruhodný, rozměry nádrží sotva mohly připouštět přítomnost krokodýlů, kteří by se zde v izolaci udrželi celá tisíciletí — a to i za předpokladu, že v méně suchém období je rozsah zaplavených částí kaňonu mnohonásobně větší. Bylo zde poměrně málo ryb a ještě méně žab. Velké vodní ptactvo, hojné v Imihrou, zde chybělo. Uživnost celého systému nebyla postačující ani pro jednoho vzrostlého krokodýla.

Po příjezdu do Djanetu jsme se ohlásili na radnici a informovali o svých záměrech. Úřadující tajemník se zadumal a doporučil nám, abychom se seznámili s panem Kerzabim, který je zrovna přítomen. Je to ředitel zdejšího Národního parku Tassili.

Byl to okamžik „radostného zděšení“. Vyhlášení tassilského národního parku jsme doporučovali už v elaborátu předaném alžírské vládě diplomatickou cestou koncem roku 1971. Výzkumy, které jsme právě konali, směřovaly hlavně ke shromažďování dalších konkrétních argumentů pro podporu tohoto návrhu — který už mezitím byl, jak jsme se právě dověděli, formálně realizován v roce 1972. Nově jmenovaný ředitel sice území parku ještě ani neviděl, a momentálně se marně snažil získat v Djanetu místnost pro úřadovnu správy parku, ale sám dělal velmi sympatický dojem člověka na svém místě, který má ke svému poslání neformální vztah. Ihned nám nabídl pomoc v mezích svých skrovných možností a zajímal se o naši činnost. Při zmínce o kresbách, které jsme fotografovali v Imihrou, zvláště zpozorněl; evidenci a lokalizaci prehistorických kreseb byla již věnována značná péče a v Imihrou žádné kresby dosud hlášeny nemá. Přislíbili jsme mu fotografickou a topografickou dokumentaci, ale zároveň jsme ho upozornili, že význam přírodního bohatství kaňonu (i bez krokodýlů) rozhodně převyšuje nález další skupiny kreseb a že by kaňon, který leží daleko mimo území vyhlášeného národního parku, měl být vyhlášen za samostatnou přírodní rezervaci. Dr. Kerzabi v zásadě souhlasil a požádal nás o zaslání dokumentace a zdůvodnění, aby se mohl pokusit návrh předložit a prosazovat. Zároveň nás upozornil, že s nadřízenými orgány není snadné ani rychlé jednání. Vyhlášením parku považují záležitost za vyřízenou a sledují v podstatě pouze zájem chránit a propagovat zdejší skalní kresby a podporovat rozvíjení turistiky. On sám, ačkoli není přírodovědec,



chce rozvíjet péči o další hodnoty území a shromažďovat podklady pro možnost rozšíření parku a vyhlášení dalších samostatných chráněných území. Považuje například za významné poslání parku zajistit záchranu vymírajících tassilských cypřišů a přímo se na nás obrátil se žádostí o spolupráci v této záležitosti. Ujistil nás, že si váží naší nezištné iniciativy a rád by s námi trvale spolupracoval; měl už příležitost zjistit, že není snadné získat kvalifikované odborníky, kteří by byli ochotni cestovat pěšky desítky kilometrů pouští, živit se tuarežskou stravou a pít vodu z horských kalužin. Klimatizované výzkumné stanice s evropskou kuchyní ještě dlouho nebude mít vybudované.

Bylo zřejmé, že měl tassilský národní park dvojí štěstí: nejenže vznikl, ale také, že je v dobrých rukou. V zemích vznikajících z bývalých kolonií není příroda obvykle chápána jako jedna z kulturních hodnot, nýbrž jako bezcenná „spotřební surovina“. Během osvobozovacích válek, kdy i lidský život má cenu pouze kulky, ani v dalším období palčivých hospodářských a jiných problémů, vyžadujících okamžité, byť i nouzové řešení, nemohou být podmínky pro tak zdánlivě abstraktní pojem, jako je „ochrana přírody“. V konsolidovaných rozvojových zemích sice byly vytvořeny významné národní parky a rezervace, ale v první fázi obvykle po intervencích zvenčí a na základě ověření výnosnosti komerčně turistické koncepce. Stává se, že komerční hledisko pak zůstane natrvalo hlediskem jediným; správa parku je hodnocena a odměňována podle toho, jaký je bezprostřední peněžní výsledek. Pro příklady ostatně nemusíme chodit až do Afriky; v národním parku jadranského ostrova Mljet byl po jeho vyhlášení skutečně rozsáhlý devastační zásah do krajiny a přírodních podmínek proto, aby do vnitřního systému lagun mohly veplouvat jachty „lepších“ turistů. Poslední zbytky středomořských tuleňů na Jadranu, které na pobřeží ostrova žily dříve, díky dobře prosperujícímu parku definitivně zanikly: alespoň má správa parku o starost méně.

Dr. Kerzabi nám také opatřil průvodce a velbloudí karavana pro průzkum záhadné lokality Akzel, k níž se vztahovala informace o výskytu krokodýlů, pozorovaném v roce 1967. Ležela v oblasti předhoří, které nebylo navštěvováno ani v novější době, kdy se vyšší části náhorní plošiny staly „rejdištěm“ archeologů.

S průvodcem bylo dojednáno, že vyjedeme s tatrou po cestě k průsmyku Asakao jak to nejdále půjde a pak budeme pokračovat s velbloudy. Tak se také stalo a naše karavana zvolna stoupala vzhůru bludištěm kaňonu. Pomalý postup byl způsoben dvěma okolnostmi: zvířata byla vzhledem k mimořádně suchému roku podvyživena, takže jsme se na nich vezli jen místy na rovných schůdných terénech; jinak nesla pouze zavazadla. Také velbloudáři byli podvyživení, a to vzhledem k ramadánu. Jakožto věřící muslimové celý měsíc během dne nejedli ani nepili až do západu slunce — a navíc se ještě museli dívat na to, jak se jejich zákazníci při každém odpočinku posilňují alespoň vodou.

Jakýmsi nedopatřením při domlouvání programu cesty se stalo, že jsme se kvečeru ocitli pod průsmykem Asakao, ačkoli ke geltě Akzel jsme měli cestou uhnout na západ. Následkem toho se pochod do Akzelu protáhl na tři dny.

Konečně jsme byli na místě. Mé obavy z následků prozrazení dosud neznámého výskytu krokodýlů prostřednictvím místních průvodců a složitě vymyšlená protiopatření byla zcela zbytečná. Lokalita dávala ještě menší možnost existence byť i jediného krokodýla než například gelty v Imidraru. Stav vodní nádrže, přehrazené skalním stupněm, nebyl zřejmě udržován stálým prosakováním vody a za podmínek mimořádného sucha, které jsme zde zastihli, byla v několika-metrovém zbytku gelty největší hloubka jen něco přes půl metru. Není vyloučeno, že v ještě sušších létech tato gelta vysychá úplně. Nebyly v ní ani ryby, jen hojnost vodních řas a drobné organismy — pastva pro našeho hydrobiologa. O tom, že se tu však při deštích valí slušný vodní příval, svědčila šestimetrová jáma, vyhloubená v písčité vrstvě pod skalním prahem; po vymizení toku se v ní jistě značně dlouho udržuje jezírko; nyní však byla vyschlá až na dno.

Po dalších dvou dnech karavanního pochodu, které jsem vyplnil převážně proklínáním nezodpovědného informátora, jsme se dostali zpět k naší tatře, střežené Františkem Slámou. Tam jsem se zvolna uklidnil úvahou, že každá špatnost může být k něčemu dobrá. I bez akzelských krokodýlů má naše výprava velmi bohaté a všestranně cenné výsledky. Navíc jsme zjistili, že tassilský národní park už existuje a má o naše výsledky vážný zájem. Materiál, shromážděný výpravou, nezapadne v prachu muzejních depozitářů, nýbrž poslouží sprá-



vě Národního parku v Tassíli při prosazování ochranných opatření. Dohodou s ředitelem parku se otevřely pro další leta perspektivy podstatně účinnější spolupráce než kdykoli předtím. To všechno by nebylo, kdyby nezodpovědný informátor nepodráždil mou fantazii zprávou o krokodýlech v Akzelu.

V Djanetu jsme ještě udělali krátkou zastávku, abychom doplnili zásoby, a Petr Pavlík se vydal na poštu poslat stopadesátý osmý milostný dopis své Jiřince. Cestou ho kdosi chytil za šos a položil mu českou otázku „... tak kde vlastně jste?“ Byl to Ota Leiský, který měl za námi přiletět s redaktorem Braunem do Alžiru. Když jsme je nenašli ani po příjezdu do Djanetu, přestali jsme zcela počítat s tím, že je ještě uvidíme. Ale kde je Bláža Braun? Cestou dostal standardní severoafrickou chorobu, jejíž účinky byly názorně popsány při vyličení mé první návštěvy v Adraru roku 1967. Z letadla byl vytažen téměř v bezvědomí a Ota ho jen s velkou námahou zachránil před odvečením do cholerového oddělení nemocnice v Djanetu. Proč přijeli tak pozdě? Dělali, co mohli, ale úřady ne. Úřad je mocnější než člověk, a tak byli rádi, že to stihli aspoň takhle.

Radost ze shledání pak brzy vystřídal vážné problémy. Část členů propadala stále větší nervozitě, související s vyhlídkami na opožděný návrat do zaměstnání, a jejich tendence byla jednoznačná — nejkratší cestou co nejrychlejší návrat domů, bez ohledu na zbývající část programu. Druhý díl výpravy byl naopak toho názoru, že je škoda kvůli zdržení v Tunisku činnost v Tassíli nedokončit aspoň ve zkratce. Návštívili jsme dosud oázu a kaňon Ihérir, který je horním „tokem“ Imihrou, a krokodýlové patrně vydrželi déle než ve vlastním Imihrou, jehož široký kaňon je snáze prostupný. Do oázy je nyní vybudována silniční odbočka, takže by tam tatra mohla dojet. Když Henri Lhote skončil v roce 1957 svou objevnou expedici za kresbami na plošinu nad Djanetem, vyslal do Ihériru malou průzkumnou skupinku, aby se podívala po krokodýlech. Skupina při první letmé prohlídce nic nenašla (což není podstatné) a také místní obyvatelé jim sdělili, že krokodýlové tam už nejsou od roku 1924 (což je podstatnější, ale mohli z nějakého důvodu záměrně skutečnou situaci zatajit — podle záznamů v djanetském archívu zde měl být zastřelen krokodýl ještě v roce 1956, čili rok

předtím! Jak to, že se o tom nic nedověděli?). Náš průzkum osudu krokodýlů v Tassíli by každopádně zůstal neúplný, kdybychom Ihérir pominuli.

Nejnešťastnějšími členy výpravy byli ti nejčerstvěji došli. Vyhlídka, že po veškeré námaze a útrapách nákladné cesty do Tassíli získali možnost vlézt do přeplněného nákladáku a ujíždět co nejrychleji k domovu, je těžko mohla nadchnout. Dohodli jsme se, že se dohodneme cestou, a vyrazili z Djanetu do Zaouatallazu.

Při zastavení v Zaouatallazu nás upozornil náš imidranský průvodce Brahim Ben Bahous, že je zde právě přítomen starý lovec Salem Shibani, který zná nejlépe osud ihérirských krokodýlů, neboť tam také jednoho ulovil. Požádal jsem Brahimma, aby nás s ním seznámil a pomohl nám s domluvou, neboť pan Shibani uměl francouzsky ještě podstatně méně než my a hovořil jen „temahakem“ (tuarežsky). Zatím jsem nachystal vše nezbytné pro zvukový záznam, aby bylo možné případně nejasné části rozhovoru podrobit dodatečnému výzkumu za pomoci kvalifikovaného filologa.

Sdělení Salema Shibaniho bylo pozoruhodnější, než jsme předpokládali. Po špatných zkušenostech s jinými informátory měl rozhovor spíše ráz výslechu, při němž se nedůvěřiví členové expedice dotazovali na podrobnosti, které bych si nepamatoval už možná za týden, natož po desetiletích, které uplynuly od ověřovaných událostí. Ve výpovědi hrdého, velebného, ale i trpělivého starce však nakonec nebyl nalezen žádný zřetelný rozpor. Dokonce nakreslil na kus papíru, jak to zvíře vypadá, a pokusil se reprodukovat zvuky, které vydával umírající krokodýl.

Salem Shibani byl v té době 73 roků star, měl však vzdor tomu plno síly; rozhodně byl nejzasvěcenějším znalcem kraje i pamětníkem jeho historie mezi zdejšími Tuaregy — jak ostatně potvrzovali místní obyvatelé. Jeho příběh se týká padesátých let, přesnější určení roku vyznělo nejistě. Pravděpodobně se k tomuto příběhu vztahuje také zmíněný záznam v djanetském archívu o zastřelení posledního ihérirského krokodýla v roce 1956.

Tehdejší velitel francouzské vojenské správy tassilské oblasti ve Fort Charlet (Djanet) požádal Shibaniho, aby zjistil, jestli je v Ihériru ještě nějaký krokodýl; když nějakého najde, aby ho střelil a přinesl mu staženou kůži. Shibani za-



střelil u velké ihéirské gelty zvíře asi dvoumetrové, stáhl kůži a zakopané kosti označil stejně jako lidský hrob. Staženou kůži naložil na velblouda a dovezl do Djanetu.

Na dotazy týkající se způsobu života krokodýlů sdělil, že v chladném období se slunili na břehu, v létě byli většinou ve vodě a bylo vidět jen hlavu. Často cestovali po souši mezi jednotlivými geltami.

Velký zájem jsme věnovali otázce, proč krokodýli v tomto století tak rychle vyhynuli (za Shibaniho dětství nebyli ještě vzácností), když se předtím udrželi celá tisíciletí navzdory zhoršeným podmínkám, nepatrnému území a nedostatku potravy. Asi už se nikdy nedovíme něco přesného o biologii a ekologii zaniklé populace, která patřila k druhu *Crocodylus niloticus*, ale mohla vlivem působení změny životního prostředí na nepočetnou izolovanou skupinu vytvořit odchylnou formu. Podle všech dochovaných zpráv zde dospělí krokodýlové nepřesahovali délku 2 metry, což je jen polovina délky, do které dorůstají nilští krokodýlové jinde. Nejsou však zmínky ani o menších exemplářích. Vzhledem k omezeným zdrojům potravy vládl zřejmě krutý boj i uvnitř populace a mláďata byla dospělými patrně ničena, dokud se pro některé náhodou neuvolnilo teritorium úmrtím dospělého kusu.

Na naše dotazy o vztahu Tuaregů ke krokodýlům Shibani prohlásil, že ihéirští ani jiní obyvatelé krokodýly nepronásledovali, nýbrž se jim vyhýbali. Dokonce se vyjadřoval odmítavě i k dotazům na lovecké výpravy Francouzů. Část členů výpravy na základě toho přijala představu, že krokodýlové vyhynuli přirozenou cestou (omezením pod úroveň biologického minima, nebo degenerací) vlivem stále se zhoršujících životních podmínek a zmenšování existenčního prostoru. O stavu vod, zarybnění a ostatních zdrojích potravy krokodýlů se však naopak Shibani vyjádřil, že se během jeho života nic nezměnilo — úbytek není v tak krátkém časovém úseku patrný.

Přesnější evidenci krokodýlů, které Francouzi zastřelili (kromě těch několika kusů, citovaných v literatuře a doložených v muzeích a sbírkách), bude již sotva možno pořídit a posoudit, jestli toto množství mohlo být pro osud populace rozhodující; patrně se k tomu nemůže odpovědně vyjádřit ani Shibani. Proti představě o přirozeném zániku zmenšené populace stojí hlavně to, že zde tato populace přežívala celá

tisíciletí a zanikla současně s nástupem civilizace se střelnou zbraní. Příslušný koeficient pravděpodobnosti náhodné synchronizace těchto dvou dějů je řádově asi jedna setina.

Nejspíše je možno přijmout kombinaci obou příčin. Krokodýlové zde zřejmě žili v podmínkách blížících se kritickým, takže byli potenciálně „na vymření“, a vstupující civilizace mohla celkem nepatrným zásahem rozhodnout, zdali přispěje jejich uchování nebo zničení. Střelci zde předešli ochranáře o více než půl století. Záchrana by byla patrně ještě možná před druhou světovou válkou. Později zřejmě už jen s pomocným vysazením dalších kusů odjinud.

Poslední část rozhovoru jsme zaměřili na názory S. Shibaniho o možnosti existence nějakého dalšího „zapomenutého“ krokodýla na území Tassíli. Při naší zmínce o geltě Imidrar, kde nám své pozorování výskytu hlásil překládající průvodce Brahim Ben Bahous, bez ohledu na jeho přítomnost Shibani kategoricky popřel takovou možnost. Trval na tom, že krokodýl, kterého zastřelil na žádost francouzského velitele v geltě Ihéir, byl poslední.

Celý zvukový záznam rozhovoru trvá asi hodinu, ale jeho ostatní části měly většinou zmíněný kontrolní charakter. Další krátká debata mezi členy expedice už byla na jiné téma — kam pojedeme dál. Expediční „spěchavci“ prosadili, že se na Ihéir už nepojede; odpůrci překotného návratu si tedy alespoň vybojovali prodlouženou exkurzní trasu podle původního plánu — přes Hoggar a střední Saharu. A tak jsme se v Zaouatallazu rozloučili nejen s původcem záhuby posledního ihéirského krokodýla, ale i s Tassíli a tassilskými Tuaregy vůbec.

Cestou přes Hoggar jsme ještě uskutečnili výlov gelty Tazait a naši horolezci Otakar Štěrba a Gustav Ginzl podnikli bleskový výstup na nejkrásnější horu Illamane (aman znamená v temaháku „voda“; Illamane prý znamená „pán vod“). Další cesta z Tamanrassetu na sever se pak už podobala spíše závodu s časovou tísni. V In-Eckeru jsme tentokrát neuvízli jako v roce 1967, naopak jsme byli jako hosté vedoucího stále výzkumné geologické základny na noc luxusně ubytováni v klimatizovaných skládacích pouštních domečcích. Vedoucí základny byl všestranný člověk s vyvinutým zájmem o přírodu a s duší ochranáře. Znal dobře historii tassilských krokodýlů i nejasnosti kolem jejich současného osudu a upří-



mně litoval, že náš průzkum vyzněl tak beznadějně. Sám se v mezích svých možností pokouší o ochranu místní fauny. Konstatoval, že nejdůležitější v tomto směru je výchova a vzdělávání místních obyvatel.

„Zařídil jsem, aby jeden vzdálený hydrovrt byl upraven jako napajedlo pro divokou zvěř. Za nějakou dobu jsem měl příležitost se tam zase podívat, a víte, co jsem tam našel? Číhající lovce. Tak jsem zorganizoval jiný zákrok na ochranu fauny — totiž zrušení toho napajedla. Kdybych nemusel dělat ředitele SONAREMu, zkusil bych dělat to, co vy, ale jinak: jezdil bych mezi lidmi, dělal bych pojízdnou školu, kino a dům osvěty. Ale snad i to, co skutečně děláme, přírodě nepřímo pomůže — když se lidé užíví při využívání nerostného bohatství, nebude pro ně pronásledování vymírající zvěře životní nutností. Pak už nezbývá než se postarat, aby se lov nestal surovou zábavou ve volném čase.“

Ačkoli jsme do In-Eckeru přijeli už potmě s jedinou myšlenkou na spánek, byli bychom si povídali málem do rána. Pozoruhodné na tom bylo hlavně to, že ten rozhovor o ochraně přírody byl poučný spíše pro nás ochránáře než pro našeho hostitele. Ale to je právě dobře. Alžírskou přírodu nakonec nezachrání občasní chvilkoví návštěvníci, ale jedině Alžířané sami, bude-li přibývat takových lidí, jako byl náš hostitel v in-eckerském SONAREMu.

# (12 . . . a co dále?)

Vzestupná tendence a úroveň naší vytrvalé činnosti v Alžírsku nezůstala bez povšimnutí a ohlasů. Zmíním se o negativních, jejichž vliv a účinky jsou v praxi mnohdy významnější než ty pozitivní, i když je jich více. Přejdu projevy pouhé zlomyslné závisti lidí, kteří vycházejí z představy, že saharská expedice je zajímavý exotický piknik, který nám někdo zajistil a zaplatil — a my jsme si užívali. Tito lidé žijí v šťastné nevědomosti o tom, jak expedice vzniká a probíhá, a já jim tu nevědomost někdy beznadějně závidím. Významnější jsou námitky, které mají nějaké hlubší myšlenkové jádro. Nejčastější je tato: „Proč se náš Svaz pro ochranu přírody a krajiny nestará o naši přírodu a maří síly a prostředky pro jakési pochybné cesty po světě?“ Tato otázka stojí za vyjasnění.

Za prvé není samozřejmě pravda, že se Tis o naši přírodu nestaral — stačí se seznámit s jeho programem a činností. Z prostředků nebyla na zahraniční akce nikdy uvolněna ani koruna. Výpravy do Alžírsku byly konány v rámci řádné i nep placené mimořádné dovolené na vlastní útraty účastníků, kteří z hlediska úřadů byli „turisté“. Za této situace je sotva někdo oprávněn jim vytýkat, že místo blahobytného lenošení na pláži se plahočili po poušti. Poslední výprava, která svou nákladností převyšovala soukromé možnosti, byla vybavena hlavně na základě spolupráce s výrobními podniky, a ta zdaleka není zadarmo. Pokusy o sjednávání smluvních podmínek jsou vyčerpávající zátěží a odvádějí členy výprav od příprav odborných, na které tak zbývá o to méně času ke škodě sledovaného cíle. Stejně tak i v terénu je pak třeba na úkor plánované odborné činnosti provádět testace, pracně aranžovat scény pro reklamní snímky a podobně. Při časové tísní naší poslední výpravy to nebyla zanedbatelná nesnáze; přesto jsme závazky se ctí splnili.

Podobného druhu je otázka: „Co je vám do Sahary?“ Připomíná filozofii pana Povondry z Čapkovy *Války s mloky*. V obecnějším znění to znamená: „Co je nám do světa, jen



když my máme své jisté.“ Nic nemáme jisté. Příroda a životní prostředí nejsou vázány státními hranicemi. Máme k dispozici jedinou zeměkouli a všichni jsme odpovědní za to, co z ní uděláme, a nejen to. Také za to sami poneseme následky, každý jednotlivě, i jako celek. Máme jen jedno ovzduší a jeden světový oceán, které dosti bezstarostně plníme odpadem své produktivity a zamořujeme jedovatými látkami. S půdou, rostlinstvem a zvířenou je to podobné. Nepoznali jsme dosud tak dokonale složité vztahy biologické rovnováhy a směry vývoje, abychom mohli odpovědně stanovit budoucí nepřímé následky vyhubení kteréhokoli druhu. Druhy dnes zdánlivě bezvýznamné mohou hrát v budoucnu důležitou úlohu v řízení koloběhu živé hmoty a látkové výměny. Biologický druh zatím nedovedeme vytvořit, ani napodobit, a nejsme tedy oprávněni ničit to, co se obtížně vytvořilo během miliardy let vývoje jako nejvzácnější a nejsložitější úkaz ve vesmíru. Měli bychom se tedy ze všech sil snažit uchovat genetický fond života pro naše vyspělejší potomstvo.

Při lavinovitém rozvoji dnešní civilizace je nejvíce ohrožena příroda mladých rozvojových zemí, které se zbavily koloniální správy, ale jsou tím náhle postaveny před naléhavé problémy, s jejichž řešením nemají zkušenosti. Sem patří i využívání přírodních zdrojů, ochrana přírody a životního prostředí, jejichž optimální řízení vyžaduje vysokou odbornost. Je samozřejmou povinností vyspělých kulturních zemí přijít na pomoc a zabránit zbytečnému poškození kterékoli části světového fondu přírodních hodnot.

Zrychlený vývoj zemí „třetího světa“ se naštěstí uplatňuje i ve vzdělání a kultuře. Vědomí potřeby ochrany přírody se však v konsolidovaných rozvojových zemích vytváří rychleji než způsobilost řešit problémy vlastními silami. Proto tyto země pomoc a spolupráci v tomto oboru stále více požadují a oceňují vyspělé země podle jejich ochoty podílet se na řešení ochrannářských problémů.

Československo se sice počítá mezi vyspělé státy se starou tradicí kultury i vzdělanosti, ale na poli mezinárodní spolupráce při záchraně ohrožených přírodních hodnot nebo vymírajících druhů zaostáváme. Nejsilněji jsem tuto skutečnost pocítil při studijním pobytu v proslulé Darwinově stanici Národního parku Galápagos. Na záchraně přírody ostrovů, které daly lidstvu evoluční teorii, se podílely různou měrou vy-

spělé země z různých kontinentů — s naprostou neúčastí Československa.

Tam, kde zameškáme svou příležitost (a bylo jich už hodně), se pohotově uplatňují jiné, většinou západní státy a získávají si snadno a levně zásluhy a prestiž. V Alžírsku jsme postupně vytvořili možnost pokusit se o nápravu, dokonce se snad můžeme odvážit říci, že jsme již i cosi vykonali. Máme se s tím spokojit, nebo pokračovat?

S tím souvisí další námitka, která se vztahuje obecně k expedicím a soukromé iniciativě. O expedicích se soudí, že jsou z hlediska vědy přežitkem, který stále více ztrácí své oprávnění. Měly svůj smysl při pronikání do zcela neznámých částí světa a jejich orientačním průzkumu. Dnes je svět již tak dalece poznán, že se při krátkodobém pobytu v kterémkoli území účastníci expedice nejvýš dovědí jen malou část toho, co už bylo zjištěno dříve, přivezou poznatky kusé a neúplné. Skutečným přínosem může být jen dlouhodobá soustavná a cílevědomá činnost výzkumné stanice, vybudované ve studovaném území.

Vraťme se však z obecných poloh k mezinárodní spolupráci na ochraně přírody rozvojových zemí. I když jsou některé zákroky navrhovány, projektovány a financovány mezinárodními organizacemi (například zmíněná Darwinova stanice na ostrovech Galápagos je dílem organizace UNESCO), je osud mnoha ohrožených přírodních hodnot stále ještě závislý především na neúnavné iniciativě jednotlivců, kterým v podstatě „do toho nic není“. Dr. Grzimkovi a jemu podobným vděčíme za to, že ještě existuje velká africká zvěř — nosorožci, žirafy, sloni, gorily — a má naději na přežití v národních parcích, jejichž prosazení si vyžádalo nepředstavitelné úsilí a osobní oběti iniciativních jednotlivců.

V podmínkách našeho státu je situace o to obtížnější, že nemáme možnost opatřit potřebné prostředky pro prosazování ochrannářských záměrů například tvůrčí činností (přírodní filmy apod.) a i činnost publicistická v tomto oboru neuhradí ani nejnútnejší náklady, o vykonané práci ani nemluvě. Čím je projekt náročnější, tím je pro účastníky méně ekonomicky únosný. Následkem toho pak není vždy možné obsadit expedici nejlepšími odborníky — nýbrž spíše těmi, kteří si mohou dovolit zchudnout. Takový postup pak přiměřeně ovlivní výsledky.



A samotná spolupráce Svazu pro ochranu přírody a krajiny s Alžírskem? Během roku 1974 přišlo od správy Národního parku Tassíli poděkování za zasloupanou dokumentaci a příslib, že naše návrhy vyhlášení dalších rezervací budou prosazovány u nadřízených složek alžírské vlády. Také jsme byli požádáni o uskutečnění dalších konkrétních terénních akcí na pomoc přírodě parku.

Mimoto se náš komplexní návrh na ochranu a využití alžírské přírody po delším „uležení“ stal součástí československo-alžírské dohody o kulturní spolupráci. Na jaře roku 1975 měla být podle této dohody vyslána výprava, jejíž lepší zajištění právní i finanční mělo umožnit mnohem efektivnější práci. V jejím programu byla záchrana tassilských cypřišů školkováním a vysazováním na vybraných místech (v okolí gelt) národního parku i mimo jeho území, vypracování zpřístupňovací studie, která by vytyčila turistické trasy a vymezila nerušené „zóny ticha“, dokončení entomologického a hydrobiologického výzkumu jako podkladu pro indikaci míry a změn porušenosti přírodního prostředí, dále činnost dokumentační a osvětová (výstavy) i projekty dalších chráněných území.

Z našich „expedicí“ se tedy zvolna měl stát opakovaný pracovní pobyt na výzkumné stanici Národního parku Tassíli, která bude mezitím vytvořena. Leckterý specialista, který zde bude pracovat, se už ani nedoví, že na počátku toho všeho byla trochu bláznivá cesta trojice „individuálních turistů“, kteří na základě pozvání z Francie přijeli do Afriky s deseti dolary v kapse a okouzlení pouští se 33 dny toulali autostopem alžírskou Saharou.

## (13) Dobrá věc se podařila

Od projektování expedice uplyne často mnoho let, než se uskuteční, nebo se zhroutí, a podobně je tomu i s knížkou o expedici. Od sepsání rukopisu této saharské kroniky v roce 1974 to trvalo tři roky, než se definitivně rozhodlo o jejím vydání. Mezitím se události kolem naší spolupráce s Alžírskem nezastavily — spíše naopak. A tak nezbyvá, než dodatečně nastavit ukončený rukopis ještě další kapitolou, pojednávající o skutečnostech významnějších a podstatnějších než všechny předcházející části této knížky dohromady. Avšak nepředbíhejme.

Náš „Návrh spolupráce na ochraně a využití alžírské přírody“ se stal předmětem jednání o programu československo-alžírské kulturní spolupráce a do prováděcího plánu dohody bylo zařazeno vyslání osmičlenné výpravy na jaře 1975. Další podrobnosti měly být upřesněny jednáním s přijímající stranou.

„Návrh spolupráce...“ předkládal rozsáhlý souhrn činností, které by podle našich poznatků bylo potřebné v Alžírsku rozvíjet a které by mohli vybraní členové naší dobrovolné ochranné organizace uskutečnit. Sloužil k tomu, aby alžírská strana měla možnost volby takových akcí, které považuje za nejprospěšnější, jejichž výsledky může efektivně využít ku prospěchu přírody. Uváděli jsme, že je možné podle potřeby uvažovat i o dalších činnostech, které v návrhu nejsou výslovně nabízeny. Rovněž jsme zdůraznili, že souhlasíme s účastí alžírských kolegů a vítáme možnost přímé terénní spolupráce.

Pak přišlo vyjádření přijímající organizace — Úřadu národního parku Tassíli — ze dne čtvrtého dubna 1974. Pan ředitel Kerzabi v něm uvedl nejvýznamnější akce, které by si přál uskutečnit a mezi něž patří:

- ochrana prehistorických kreseb a rytin,
- ochrana rostlin s možností zřízení školky (což se týkalo, i když to zde nebylo jmenovitě uvedeno, tassilských cypřišů),



- ochrana živočichů, možnosti zvýšení početních stavů ohrožených druhů,
- osvětové akce pořádané zejména formou výstav, filmů a tiskovin.

První bod (kresby a rytiny) mě uvedl do rozpaků. Byla to vlastně první příležitost pokusit se o pracovní ochranářskou expedici do zahraničí; nic takového se totiž do té doby v našem státě neuskutečnilo. Dosavadní „ochranářské“ výpravy byly v nejlepším případě studijními exkurzemi, ochrana přírody byla cílem spíše proklamativním nebo příležitostným.

Ochrana skalních kreseb a rytin, uváděná mezi požadavky na prvním místě, není záležitostí ochrany přírody, nýbrž památkové péče. Památková péče je v Alžírsku rozhodně lépe zavedena než ochrana přírody; kdybychom zapracovali v tomto oboru, každý by chápal, k čemu je to dobré; mohli bychom předem počítat s podporou a oceněním naší snahy na všech úrovních, včetně institucí, které rozhodnou o tom, zdali a za jakých podmínek se naše akce budou uskutečňovat. Sehnat památkáře-konzervátory, ochotné vyrazit na Saharu, by nemusel být velký problém, ale . . .

Ale pro uskutečnění reprezentativního programu zaměřeného na ochranu přírody by bylo potřeba spíše více lidí než osm a více času než tři měsíce, jak už bylo pro chystanou šestou expedici stanoveno. Jestliže přibereme památkovou péči, pak jedině za cenu ochuzení ochrany přírody. V terénu pak budou mít památkáři nejspíše prioritní pozici, ostatní dostanou vozidlo, průvodce nebo jiné nedostatkové prostředky jen tehdy, když na ně zbude.

Zatvrdil jsem se a ochranu skalních kreseb jsem odmítl. Aťsi mě nikdo nemá rád, ale Alžírsko si v tomto oboru snadno poradí i bez nás. To, co potřebuje, a dosud si to ani náležitě neuvědomuje, je ochrana přírody. Když se nám podaří třeba jen na tu potřebu upozornit a vzbudit zájem, nebude naše snaha marná — neboť „kdo chce, ten může“, a budou-li chtít ochránit přírodu, jistě to nakonec dokážou stejně dobře, jako si dovedli vybojovat svobodu nebo jako už dovedou chránit kulturní památky.

Místo ochrany skalních kreseb jsem naopak nabídl pokračování entomologického výzkumu; dosavadní práce dr. Hoffera přinesla mimořádně bohaté výsledky v oboru systematického výzkumu entomofauny, a bylo by tedy jistě škoda

nepokračovat. Nešlo jen o těch šedesát nových druhů a tři nové rody, které přineslo zpracování sběrů jeho dvou dosavadních cest do Alžírsko. Z hlediska ochrany přírody bylo podstatné, že výzkum dr. Hoffera byl přednostně zaměřen na entomofágy, dravé druhy, které jsou významnou nadějí ochrany přírody i životního prostředí člověka, stále více zamořovaného jedovatými chemickými prostředky proti hospodářsky škodlivým druhům hmyzu. Aby bylo možné zavádět biologické nebo kombinované způsoby integrovaného boje proti škůdcům, musíme mít nejdříve co nejuplnější přehled o všech použitelných hmyzích dravcích, aby bylo z čeho vybírat při volbě nejúčinněji použitelného biologického nepřitele proti každému typu škůdce.

Organizační přípravy šesté výpravy byly jen zdánlivě zcela jednoduchou záležitostí. Sice nebylo životní nezbytností shánět peníze na cestu, různá povolení, přísliby, víza a podobně. Vždyť přece budeme prostě vysláni. Hned zkraje jsme zjistili, že všechna ta jednoduchost je jen klamná, a postupně bylo čím dál tím hůře. Několikrát jsme stáli před úplným zánikem a jen zázrakem se pak akce znovu vzkřísila k další naději. Krátce: bylo to sice úplně jiné, ale snad ještě obtížnější než před tím. Mezi nejmenší nesnáze patřilo zkoumání našeho projektu po stránce odborné; komise prezidia ČSAV pro komplexní výzkum rozvojových zemí mě předvolala, abych program obhájil a zodpověděl dotazy. Trvalo to skoro dvě hodiny, ale nakonec nebyla shledána žádná závada nebo pochybnost a koncepce byla hodnocena příznivě. Vzápětí se však zdržela korespondence mezi naší a alžírskou stranou; na ministerstvu kultury ČSR vznikl dojem, že alžírská strana ztratila zájem. Expediční korespondence s Úřadem Národního parku Tassíli byla z tohoto hlediska bezvýznamná, pro realizaci měl platnost pouze diplomatický styk — čili o našem osudu se rozhodovalo kdesi zcela mimo dosah našich možností působení.

Navíc jsme si způsobili úplnou pohromu výstavou. Výstava fotografií o alžírské přírodě a potřebě její ochrany, kterou jsme podle dohody s panem Mahioutem připravili k instalaci na radnici hlavního města, by se mohla před odjezdem ukázat i naší veřejnosti v Praze, řekli jsme si a navrhli to na příslušných místech. Zanedlouho jsme s hrůzou zjistili toto:

- je rozhodnuto, že výstava se má instalovat v Náprstko-



vě muzeu; veškeré práce s tím spojené však musíme zajistit sami;

— úroveň výstavy bude přezkoumána a podle výsledku rozhodnuto, zdali bude povoleno její přenesení do Alžíru;

— nebude-li výstava instalována pro veřejnost, nebude posuzována, a tedy ani schválena; jako taková nemůže být vyvezena;

— podle úrovně výstavy bude posuzována i výprava; v případě nezdaru s výstavou nebude odjezd expedice povolen;

— Národní muzeum, jemuž Náprstkovo muzeum podléhá, instalaci naší výstavy zakázalo; ostatní podmínky zůstaly v platnosti.

Případ s výstavou, v podstatě neřešitelný, uvádím jen jako malou ukázkou z mnoha nesnází, jaké bylo nutno neustále překonávat. Některé jsme zvládli jen částečně. Nejasná a opožděná vyjádření z Alžírska způsobila, že se jarní termín uskutečnění výpravy stával stále méně reálným; to nebylo zdaleka bezvýznamné. V jiné roční době je efektivnost většiny činností, zaměřených na živou přírodu, značně snížena a výsledky pak neodpovídají vynaložené námaze; v našem případě se to týkalo zejména plánovaného entomologického výzkumu dr. Hoffera.

Nejasné stanovisko alžírské strany se pak projevilo dokonce i tím, že velvyslanectví ALDR v Praze váhalo s udělením vstupního víza. To už byl konec léta a našich nadějí. Drama vstoupilo do posledního dějství, protože platnost dvouletého období prováděcího plánu kulturní dohody, kde byla naše akce zařazena, za několik měsíců končila.

„Boj ztracen byl a na útěku řady,“ praví básník o něčem zřejmě velmi podobném naší tehdejší situaci. I já jsem si začal rychle zajišťovat výjezdní doložku do Jugoslávie (neboť už na začátku roku jsem prozíravě zažádal o devizový příslib pro soukromou cestu tímto směrem) a na začátku září už bylo vše připraveno, abych desátého vyrazil do Záhřebu. Tam už na mne čekal inž. Draganović z chorvatského ústavu ochrany přírody, abychom spolu podnikli situační průzkum ohrožených druhů a prostředí nadměrně turisty využívaných oblastí ostrovního národního parku Mljet. Všechno bylo skvěle přichystáno a výjezdní doložku do Jugoslávie už jsem měl „v kapse“, a přece se to zkazilo: druhého září přišla od alžírského ministerstva informací a kultury nóta, která sice

neřešila beze zbytku všechny pochybnosti, ale způsobila mimo jiné, že alžírské velvyslanectví v Praze změnilo své stanovisko a okamžitě udělilo požadovaná víza pro tříměsíční pobyt účastníků. Těch už bylo tou dobou ne osm, nýbrž jen šest — a navíc i některá jména nesouhlasila s původním seznamem členů; některé se nepodařilo uvolnit ze zaměstnání, jiné ano, ale pouze pro plánované jarní období, nikoli „na neurčito“. Nejkatastrofálnější byla situace s botanickým programem, zaměřeným na výzkum možností záchrany vymírajících endemických tassilských cypřišů vhodnou kultivační metodou. Původně měl tuto činnost řídit dr. Marcel Rejmánek, pak dr. Čvančara, konečně dr. Václav Petříček, botanik Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody. Jeho přislíbené uvolnění pro naši akci bylo zrušeno v červenci a všechny mé snahy a intervence během srpna vyzněly naprázdno. Protože však šlo o významný ochrannářský problém, přednostně požadovaný také alžírskou stranou, považoval jsem za velmi důležité se jím zabývat z důvodů principiálních i prestižních zároveň. V „hodině dvanácté“ proto cypřiškovou záležitost převzal Petr Šmerák, promováný pedagog. Jelikož se předpokládala nezávislá a oddělená činnost jednotlivých specializovaných skupin expedice, považoval jsem z bezpečnostních důvodů za významné, aby nikdo nepracoval v terénu sám; a tak do výpravy byla zařazena i jeho novomanželka Lidmila.

Zkrátka, situace byla všestranně spleťtá a nepřehledná; to, co uvádím, jsou jen namátkové ukázkou. Velvyslanectví sice udělilo víza, vysílající ministerstvo však stále váhalo a já pokračoval v přípravách na cestu do Jugoslávie. Ale na odpovědném místě seděl rozhodný „muž činu“, který se nelekl odpovědnosti za rázné řešení ošemetné situace, a předložil mi tuto nabídku: jeden či dva členové budou vysláni předem, aby zjistili, zdali jsou na místě našeho působení zajištěny nezbytné podmínky pro plánovanou činnost. Jestliže tato první skupina pošle z Alžírska příznivou zprávu, budou ostatní vypraveni dalším letadlem za týden.

Tak zanikla má skvěle připravená cesta do Jugoslávie; rychle jsem napsal omluvný dopis do Záhřebu a dne osmého září odletěl do Alžíru. Cestou letadlem jsem si bezstarostně fotografoval zajímavé meteorologické úkazy pod námi s pocitem, že nesnáze a problémy jsou za námi. Byli jsme oficiál-



ně ohlášení, a budeme tedy očekáváni; soupis obsahu našich zavazadel si vyžádalo už půl roku předem alžírské velvyslanectví v Praze, abychom neměli nejmenší potíže.

Přistáváme. Na letišti je zcela mimořádný nával. Trvá to přes hodinu, než se vůbec protlačíme do odbavovací haly, a tam pak ještě déle. Marně se snažím vypátrat na druhé straně barikády dr. Kerzabiho. Konečně jsme u odbavovacího stolu a s námi nepřehledná hromada beden s výstavou i ranců s vybavením na tři měsíce do pouště. Celník užasl, naše zvláštní pasy na něho neúčinnily žádný dojem, přivolal svého nadřízeného a ten všecko zabavil. Ocitli jsme se před branou letiště jako sirotci, které nikdo nechce a nezná. Autobusy k městu zatím všechny odjely, místo nich se blížila bouře. Za chvíli bude po pracovní době, a jestli okamžitě něco nevymyslím, pro dnešek skončí jakákoli možnost zajímat se o nápravu.

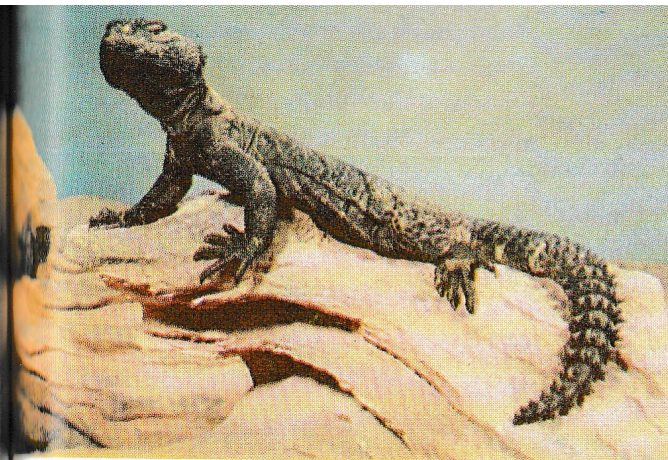
Naše činnost v Alžírsku začala před osmi lety autostopem; u něho jsme nyní také skončili. Auto, ulovené u letiště, jelo k radnici, a tak jsme začali návštěvu u našeho přítele inž. Václava Janstý. Zde jsme telefonicky navázali spojení s ředitelem Kerzabim a ten se velice podivil. Má prý hlášeno od řidiče Saída (kterého poslal na letiště s vozem), že nikdo nepřiletěl. Ani jsem se příliš nedivil, že pan Saíd v tom návalu nepoznal lidi, které nikdy v životě neviděl; ostatně odjel dříve, než jsme se vůbec dostali do odbavovací haly na dohled. Nyní pro nás přijel na radnici, ale intervence na letišti ve věci zabavených zavazadel bylo nutno pro pokročilou denní dobu odložit na zítřek.

Nicméně to nevypadalo, že by vzniklé nesnáze měly původ ve zlém úmyslu (naopak jsem byl ujištěn, že Úřad Národního parku Tassíli je připraven všestranně zabezpečit činnost na Sahaře), a tak jsem odeslal do Prahy zprávu, na kterou čekali zbývající čtyři členové — totiž, že je všecko v pořádku a zbytek výpravy může přiletět příští linkou.

Skutečně se do té doby podařilo „pořádek“ zajistit alespoň v tom směru, že ostatní byli na letišti řádně očekáváni ředitelem parku osobně, hladce vybaveni a odvezeni připraveným vozem. Trochu jsem jim záviděl, neboť jsem celý týden jezdil denně na letiště, než se podařilo na kauci získat zavazadla z celnice jen o den dříve, než přiletěla druhá skupina.

Od té chvíle organizační potíže sice neskončily, ale nebu-

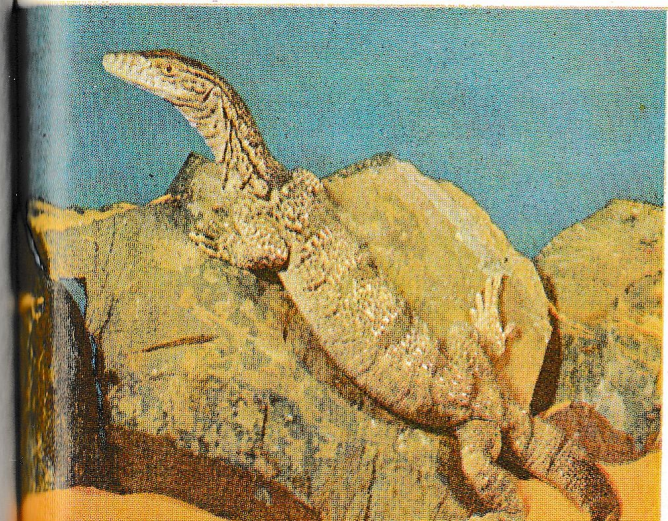
(((128)))



34. Trnorepové z Tassíli bývají zcela černí



35. Varan s ulovenou bodlinatou myší (str. 91)



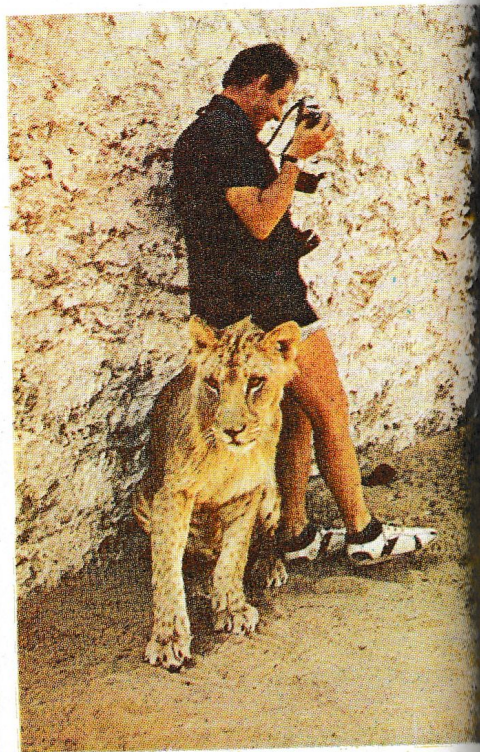
36. Varan pustinný, majestátní dravec, ohrožený výrobou suvenýrových vycpanin pro nezodpovědné turisty, kteří vybíjení financují (str. 92)



37. Krasec rodu  
Julodis, kterého  
jsme našli na akácii  
ve východním  
Hoggaru



38. Ačkoli jsem  
Vladimíra ujistil, že  
berberští lvi jsou už  
dávno vystříleni,  
stále se snažil  
nějakého vypátrat  
a vyfotografovat.  
Tozeur, 1973  
(str. 104)

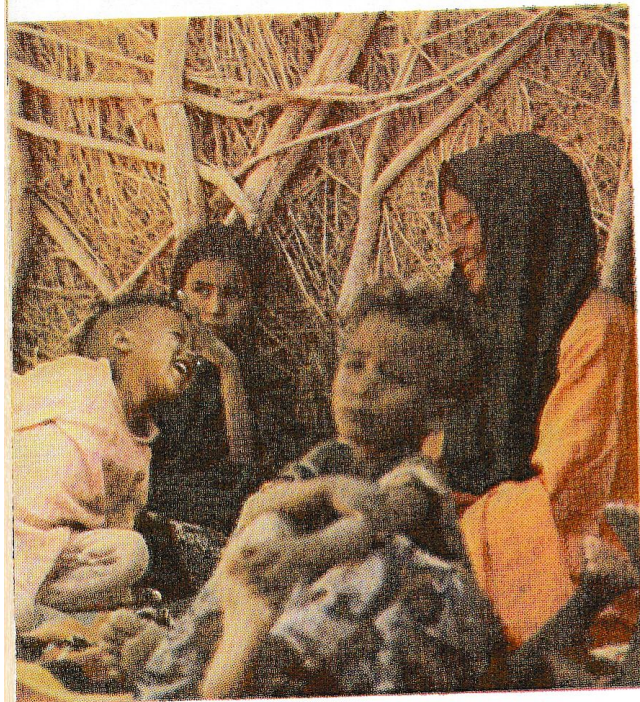
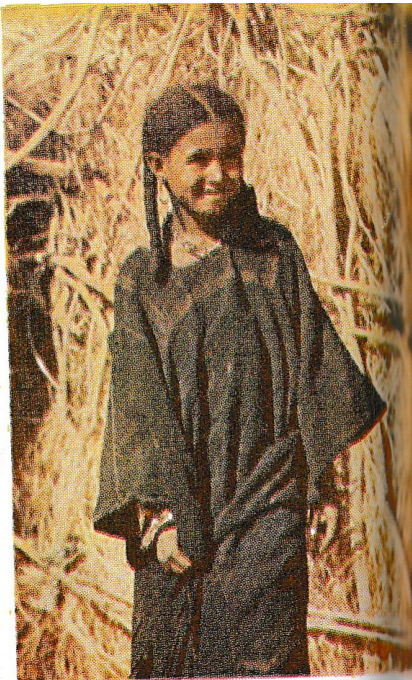
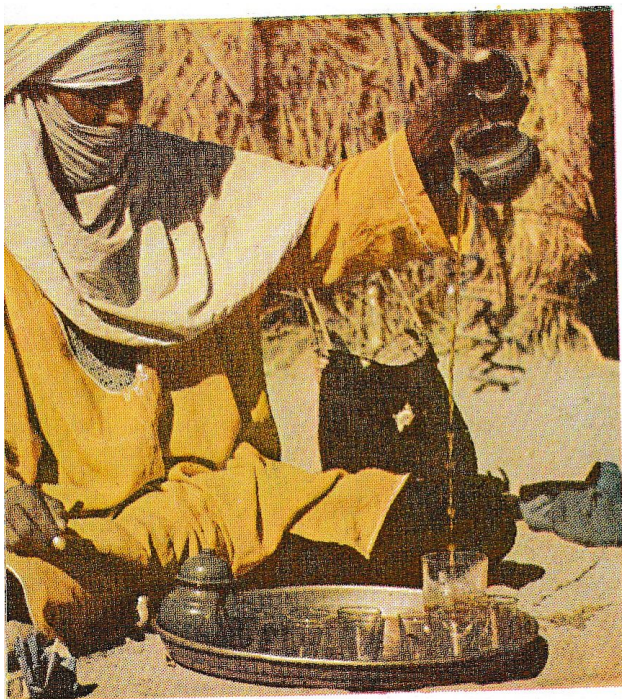


40. Tatra se těžce  
brodí pískem v údolí  
Sirsouf (str. 107)



39. Největší pohroma, která se na Sahaře  
vyskytuje jen vzácně, je déšť. Hliněné  
domky se rozmočí... a na hlavní silnici  
v Tassíli se objeví takovéto mezery





41. Průvodce Brahim Ben Bahous nás pozval do svého obydlí a obřadně připravuje lahodný saharský čaj (str. 115)

42. Dcera pana Bahouse. Říkali jsme jí Bahousenka

43. Bahousova manželka a děti, řečené Bahousata

44. Ještě než slunce zapadlo, stihl jsem změřit hloubku gelty „posledního krokodýla“ v Ihérir (str. 135)

45. Vedoucí kameraman alžírského státního filmu se svým asistentem při natáčení kreseb pod převisem v Tin Tazariftu (str. 129)







46. Benoušek natáčí život v zeleném travertinovém jezírku v Azarifu (str. 138)

47. Kameraman si na chvíli odskočil a tuarežské holčičky využily příležitosti, aby mu v rychlosti natočily několik „světových šťouchů“

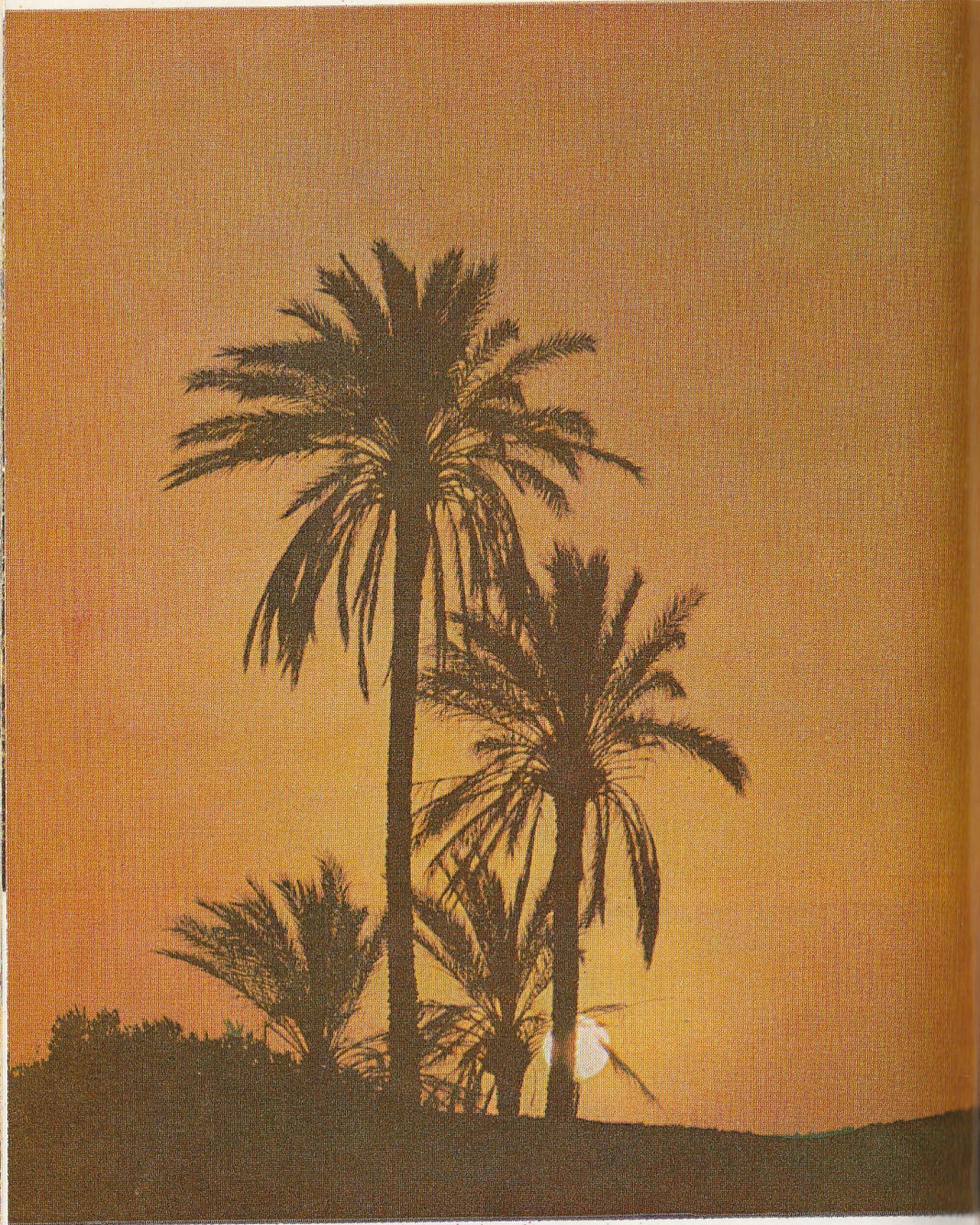


48. „Hotel Tarot“ — endemický tassilský cypřiš s číslem jedna v Tamrítu (str. 73, 1976)



49. Spor o teritorium u gelty Ifri. Vlevo dr. Hoffer (str. 130)





deme se jimi zabývat. Jednak jsem jim už věnoval dostatek místa, jednak to nejspíš stejně nikoho nezajímá; především však proto, že se konečně začalo dít také něco jiného, mnohem podstatnějšího.

Ještě před odjezdem z hlavního města k jihu došlo k jednání o filmu *Stopy v písku*. Starý námět z roku 1970, ústřední motiv činnosti třetí expedice, se stal základem spolupráce tentokrát s alžírským státním filmem, jehož vedoucí kameraman Ben Mokhtar Rabia sice nad tematikou tak odlehlou váhal, ale pak se dal přesvědčit, že „do toho půjde“ a že spácháme něco, co v Alžírsku ještě nebylo; tentokrát na velký (35 mm) formát a barevně na eastmancolor (*Stopy* z roku 1970 byly na 16 mm „černobíl“).

Podle této dohody nebyla dokumentační skupina expedice dvoučlenná, nýbrž čtyřčlenná (kameraman se přidal i s asistentem) a kromě plánované činnosti fotografické se také natáčel film.

Expediční základnou byla úřadovna správy Národního parku Tassili, odkud jsme vyráželi na jednotlivé terénní akce někdy jednodenní, jindy delší než deset dnů — takže se členové skupin leckdy neviděli týden i více. Byl to pravý opak výpravy předešlé a bylo to tak rozhodně lepší. Tenkrát při pobytu v naší těsné pojízdné základně byla různost zájmů neustále zdrojem nespokojenosti. Jestliže si ichtyolog vynutil zastavení u nějaké jinak nezajímavé kaluže a dlouhé hodiny tam máčel své sítě, ostatní neměli co dělat a nejen že se nudili, ale hlavně si představovali, kam už jsme mohli za tu dobu dojet, co se dalo všechno stihnout; zase do cíle dnešní etapy docestujeme až za tmy, kdy už se podle stop nedá najít vhodné místo pro nastražení pastiček živolovek na drobné hlodavce... takovými a podobnými úvahami se užírali ostatní, zatím co jeden pracoval. Ale kdybychom u té vody nezařadili, zase by se zatvrdil ichtyolog. Co bylo tenkrát neřešitelné, tentokrát odpadlo. Každý si šel za svým, nikoho nezdržoval a nikomu nepřekážel.

(Malá odbočka od minulosti do budoucnosti: sběry ryb, unikátní svým původem i početností, které přivezl „monsieur sardineur“ Skořepa v roce 1973, byly v dalších letech zpracovány na přírodovědecké fakultě Karlovy univerzity pod odborným vedením doc. dr. Otakara Olivy a vedly k základnímu systematickému přehodnocení saharské ichtyofauny.



V tisku jsou připraveny k publikaci už dvě práce: V. Skořepa, *On Sahara barbel Barbus deserti* a K. K. Tandon, *Redescription of Barbus biscarensis*.)

Vstupní sekvence námětu filmu *Stopy v písku* se jmenovala „voda — základ života“. Jako nápad se to každému líbilo, ale nikdo neměl představu, jak to u Djanetu názorně vyjádřit obrazem. Skvělou ideu předložil teprve doktor Hoffer — doporučil naší pozornosti geltu Ifri, své oblíbené loviště už od roku 1972, kdy zde sbíral hmyz se svým kolegou Dvořákem.

Gelta u vesničky Ifri leží v širokém, plochém údolí asi deset kilometrů pod oázou Djanet. Má tvar nepatrně prohnutý a značně protáhlý: šířka je asi deset metrů, délka skoro desetinásobná. Na severní straně vybíhá od gelty do vzdálenosti několika set metrů pás vysokého rákosí a tamaryškových houštin, které se táhnou i podél gelty, zejména na jejím východním břehu; zde bylo oblíbené a štedré loviště dr. Hoffera. Asi dvě stě metrů dále na jih bylo údolí zčásti zataraseno skalnatým strmým pahorkem; na ten jsme se vydali nejdříve. Když jsme vyšplhali s kamerou na vrchol, měli jsme pod sebou jako na dlani hledaný obraz „voda — základ života“. Kolem jezírka se prostíral zelený koberec bujné vegetace. Ale ne daleko. Za hranicí podzemní vody, vystupující v okolí gelty blízko k povrchu, se obraz ostře změnil v naprostý opak: rozpálený písek, vlnící se v dunách až ke hřebenům holých skal, rozpukaných žárem dne a chladem noci, surově obroušených písečnými bouřemi do bizarní podoby nějakého jiného, zemi nepodobného kosmického tělesa.

Z té dálky mohl vstupní záběr filmu ukázat pouze kontrast mrtvé pustiny a nahromadění rostlinstva v okolí gelty. Aby bylo možné demonstrovat vztah života k vodě i na úrovni živočichů, vrátili jsme se k tůni poříditi záběry žab vrhajících se houfně do vody při každém vyrušení, drobného ptactva poletujícího nad hladinou i pestrých váček, usedajících kolem nás na rákosiny. Při vyhledávání dalšího stanoviště pro záběr se v tamaryškovém houští před námi náhle vznesl pták na místní poměry neuvěřitelně ohromný, přeletěl geltu a zmizel ve skalách nad jejím západním břehem. Byla to volavka popelavá, *Ardea cinerea*. Hrome, tu tak dostat do záběru! Co tu vlastně všechno žije na tom nepatrném kousku „vodního posehnání“ v poušti? To by se asi dalo zjistit nejspíš časně ráno,

než tady začnou honit svá hubená stáda pastevci z blízké osady Ifri; také my bychom musili mít nějaký úkryt, abychom ptáky nerušili.

Úkryt? To nebyl neřešitelný problém — stavebního materiálu je tu habaděj na dosah ruky. Vrhli jsme se do rákosí a za dvě hodiny byl hotov. Nebyla to nijak umná stavba, ale svému účelu posloužila. Měla dvě „střílny“, aby se dalo současně filmovat i fotografovat.

Druhý den jsme vyrazili, nezvykle časně, zastavili s autem už půl kilometru od pozorovatelný a kryti rákosím se proplížili až do úkrytu. Tam jsme zalehli ke svým přístrojům a čekali.

Místo opony se nad obzor zdvihlo slunce a ozářilo skály nad geltou. Odrazem od nich se vyjasnila temná zákoutí houštin na východním břehu. Rákosí se nepatrně pohnulo a první představitel hlavních rolí vstoupil na scénu; ale nebyl to vůbec ten, kterého jsme čekali. K našemu překvapení stanul na břehu mladý kvakoš noční (*Nycticorax nycticorax*) — další zástupce zdejšího velkého vodního ptactva. Pátravě se zahleděl do vody a znehybněl; pak rychlým výpadem vyrazil, vylovil a pohltit úlovek, který jsme ani nestačili rozeznat. Vzápětí se v těsné blízkosti našeho úkrytu objevil drobný, nesmírně čilý ptačí skřítek — jespák malý (*Calidris minuta*), pobíhal po břehu a dlouhým zobáčkem vytahoval z bahna drobné laskominy. Kamera tiše předla a požírala jednu cívkou filmu za druhou.

„Voalá, Ben, regardé parlá!“ — zašeptal jsem co nejtišeji a zároveň nejdůrazněji kameramanovi do ucha. V jižní polovině gelty se konečně ukázala nejmajestátnější postava první scény filmu — naše včerejší známá volavka popelavá. Téměř současně a těsně u ní (jen asi o tři metry blíže) se vynořil z tamaryšků oslík, aby se napil. Volavka se po něm pátravě ohlédla, ale když zjistila, že s ním není člověk, zůstala klidně na místě (před lidmi se ukrývala nebo odlétávala už při vzdálenosti víc než dvacetinásobné). Zatím co Ben rychle zaměřoval kameru novým směrem, vynořily se za ohbím gelty dvě kachny *Anas Strepera* a vpluly do záběru. Nad nimi poletovala celá hejna drobného ptactva. Prostě — začátek filmu se skvěle vydařil a stihli jsme to právě včas. Krátce potom se začali trousit pastevci a bylo po parádě. Velcí ptáci zmizeli jako stín a těch drobných zbylo jen pár sirotků. Že to od nich



nebyla přehnaná opatrnost, nám o něco později předvedli kluci s prakem.

Kdybych tu nebyl při východu slunce, sotva bych uvěřil, jaké bohatství ptactva se tu skrývá. Nedalo by se tu učinit něco víc než jen ten úvod k filmu? Toho dne odpoledne se se mnou dal do řeči jeden turista z Dánska a ptal se, jestli nevím o nějaké jiné místní zajímavosti, než jsou ty prehistorické kresby. Hovořil mrzutě o místních průvodcích a jejich jednostranném výcviku: dovedou lidi vodit jen od jedné kresby ke druhé, on už jich zhlédl stovky a po dalších netouží; určitě je tu i spousta jiných pozoruhodností, které cizinec objeví ovšem jen náhodou, když setřese ty průvodce a ztratí se exkurzní skupině. „Víte co? Pojdte s námi zítra ráno k vodě,“ nabídl jsem mu. Šel, zalezl do rákosového úkrytu, vyplácal dva barevné filmy na to, co tu viděl, nechal si pak ještě v okolních písčinách předvést, jak se dá podle stop najít zmi- je rohatá — a byl zcela nadšen. Měl pak chuť chodit s námi denně.

Spokojenost byla i na mé straně: použil jsem ho totiž jako „pokusný vzorek“ turistů a on mi zcela potvrdil mé předpoklady, na nichž jsem pak vybudoval koncepci projektu zřízení „chráněného naleziště Ifri“. O co šlo? Pomoci životu v tomto bohatém refugiu, místním obyvatelům a vlastně i turistům. Zbavit ptáčí svět gelty ohrožování a vyrušování; vybudovat dokonalejší pozorovatelnu s krytým přístupem a nabídnout rostoucí invazi turistů kromě obligátních kresbiček také ukázkou života na ostrůvku vody v poušti. Obyvatelé z Ifri by mohli získat vydatný zdroj příjmů jako průvodci a strážci území prodejem tradičního čajového občerstvení a pohlednic se snímky ptactva na geltě; časem by se mohla zřídit půjčovna dalekohledů i fotoaparátů s teleobjektivem a prodej filmů. V zájmu prosperujícího obchodu by se obyvatelé automaticky snažili, aby ptáků bylo na geltě co nejvíce a aby ptáci byli co nejméně plaší. Podstata myšlenky byla stejná jako princip rozkvětu hospůdky v údolí „opičí potok“ nad Blidou, kde začínala svou pouť naše druhá výprava. Dobrý vzor se snadno stává příkladem nabízejícím se k napodobení i jinde, a tak by z prvního ukázkového chráněného naleziště místní fauny mohly mít později prospěch i jiné lokality.

Realizačně nejnáročnější část filmu měla ukázat typické zástupce saharské zvířeny, jejich přizpůsobení se extrémním

podmínkám pouště, charakteristické životní projevy i ohrožení některých druhů činností člověka a postupem civilizace. Živočichové nejsou jako skála či rostlina, u které stačí vystavět stativ a namířit kameru. Živočich nečeká a nemá snahu se řídit scénářem. Zvířátka je nutno nejen najít, ale i ulovit, potom alespoň částečně přivyknout na přítomnost lidí a různé manipulace. Pro vlastní natáčení nám pak bylo neocenitelnou pomůckou několik desek z plexiskla, zaražených do písku — jakési improvizované terárium a zároveň ateliér, v němž jsme z písku, kamenů a keříčků modelovali příslušná prostředí. Do takto vytvořené a plexisklem proti útěku zabezpečené kulisy jsme vložili jednoho nebo více živočichů a přemlouvali je, aby předvedli hrabání úkrytu, lov, svlékání pokožky a tak dále... Kromě „suchého“ jsme měli ještě „vodní ateliér“ — kyvetu ve tvaru trojbokého hranolu, na jehož dolním „ostří“ byl upevněn závit k namontování na stativ.

Jen občas jsem měl možnost sledovat také činnost dalších skupin. Na největším pracovním stole v budově správy Národního parku Tassili byla rozložena klíčidla se semínky tassilských cypřišů, odebraných mezitím na území parku o šest set metrů výše. Zároveň zde probíhal i pokus se zakořeňováním řízků. Kdykoli někdo z nás vstoupil do místnosti, hrnul se nedočkavě okukovat semínka: vystrčí kořínek, nebo nevystrčí? Bylo to rozčilující; trvalo to už přes měsíc a stále nic. Až jednou, přesněji řečeno, čtyřicátý čtvrtý den, vyklíčilo první semínko a pak se začala přidávat další. Naklíčené semenáčky pak byly přeneseny do malé improvizované „miniškolky“ na dvoře správy parku, chráněné rákosovými stěnami před přímým sluncem a plastikovými fóliemi před vysycháním. První krok k záchraně tassilských cypřišů se tedy podařil.

Rok 1975 patřil mezi suché i podle saharských měřítek, neboť nezapršelo ani ve vyšších horských polohách. A protože takových let bylo už několik za sebou, objevovaly se nejruznější nepříznivé důsledky. Exkurze na území Národního parku Tassili musely být omezeny a některé trasy vypuštěny z programu, protože na celém území zůstal jediný stálý zdroj vody — sefarská gelta v hluboké skalní rozsedlině. Ostatní vody vyschly a jen někde se v místech dřívějších gelt dala získat voda vykopáním jámy a zdlouhavým vyčkáváním na pomalu prosakující vláhu. I naše část programu, týkající se přímo území parku, byla touto situací ochuzena.



Nedostatek vody se ovšem projevoval (v kombinaci s dalšími vlivy) i mnohem závažnějšími důsledky. Dr. Hoffer uskutečnil porovnání rozsahu a situace tamaryškových porostů v údolí od oázy Djanet až ke geltě Ifri a konstatoval, že na většině území je zničena polovina vegetace, kterou zde zastihl na jaře roku 1972, čili před pouhými třemi a půl roky. Zkázu způsobila hlavně nadměrná pastva a používání dřeva v domácích ohništích. Stále rostoucí nápor na porosty několikrát převyšil přirozené přírůstky, klesající navíc s ubýváním vláhy. Při diskusi s dr. Kerzabim ředitel parku iniciativně navrhl uspořádání hromadné osvětové akce pro obyvatelstvo, které si nešetrným ničením zbytků vegetace samo „kope hrob“. Skutečně se podařilo zajistit svolání „tábora lidu“ a varovný projev dr. Hofferera byl překládán do temaha-ku čili tuarežštiny. Jeho výstrahy byly přijaty se značnou pozorností a zřejmým pochopením, řešení naznačených problémů bude ovšem vyžadovat také cílevědomé úsilí správních orgánů. Oč jde? Stavby domácích zvířat (velbloudů, koz) nelze neomezeně zvyšovat, v období vysýchání spíše naopak snižovat na nezbytné minimum. Místo tradičních domácích ohnišť na rostlinné palivo by měly být co nejvíce prosazovány vařiče na zemní plyn (kterého je v Alžírsku spíše nadbytek). Je také třeba urychleně hledat netradiční zdroje obživy pro přibývajícím obyvatelstvo, mají-li obnovitelné přírodní zdroje mít i v budoucnosti možnost se obnovovat... Jsou to uprostřed Sahary problémy jistě obtížné už dnes, ale zítra by mohly být neřešitelné, nebude-li jim věnována pozornost včas; jednou ze schůdných cest je právě ochrana a nedestructivní komercializace přírody pro rostoucí turistický ruch podle vzoru popsaného u případu geltu Ifri.

Zlatým hřebem expedice byl průzkum kaňonu Ihéir, kam jsme směřovali v roce 1973, ale pro časovou tíseň jsme to nakonec vzdali. Nyní byla situace opačná — museli jsme z programu odepsat pokračování v Imihrou; pro lehké terénní vozy správy parku (japonské toyoty) to prý byl cíl nedostupný a riskantní, navíc tu trasu žádný řidič v Djanetu neznal. Vděčně jsem vzpomínal na naši Tatra 148 a průvodce Vantitiho v roce 1973 — ani jsme tenkrát nedocenili, že podnikáme cestu v podstatě neuskutečnitelnou.

Kaňon Ihéir je jedním z „přítoků“ Imihrou a na rozdíl od liduprázdného Imihrou od nepaměti dosti hojně osídlený. To,

co se na mapě označuje jako „oáza Ihéir“, je ve skutečnosti šest vesniček — Edarene, Ihéir, Kaden, Edjef, Ahreme a Tamlil. Většina z nich jsou však vymírající sídla — úrodnost půdy klesá, lidé se stěhují pryč, mnoho stavení je neobydlených. V poslední době je určitou oživující nadějí turistika, která kupodivu proniká až sem hrůznou třicetkilometrovou skalní odbočkou z pesty Illizi — Djanet. Toyota, která sem naši dokumentační skupinu dovezla, vydržela právě jen cestu do cíle a při parkovacím popojíždění u našeho „hotelu“ (jedné prázdné kamenné chýše s čerstvým pískem na podlaze) vydechla naposledy. Teprve později jsem tuto šťastnou okolnost náležitě ocenil, když se náš pobyt, podle harmonogramu plánovaný na pět dnů, protáhl na dvojnásobek. Řidič se ve voze „šťoural“ celý den, než to vzdal. Pak si opatřil průvodce, dva velbloudy a vydal se těch třicet kilometrů ke hlavní, či lépe jediné „skutečné“ tassilské „silnici“. Jak jsme se pak dověděli, měl značné štěstí — chytil tam autostop do Djanetu hned nazítří. Déle už pak trvalo organizování záchranné a opravné expedice, čemuž právě vděčíme za nejcennější objevy v Ihéiru.

Základnu jsme měli v Edjefu; tam se spojují dva krátké kaňony, jimiž Ihéir začíná. Jihozápadní větev ke Kadenu a Ihéiru je krátká, plochá a široká, většinou písčitá; jihovýchodní je značně užší, dno tvoří většinou kompaktní skála, opracovaná velkými vodami saharského pluvialu; středová linie je druhotně erodovaná pozdějšími slábnoucími toky do podoby „minikaňonků“, které se střídají se skalními hrnci a kotli, vyplněnými vodou. Některé gelyty v řečišti byly značně rozsáhlé a hluboké a tvořily buď izolovanou nádrž komunikující s ostatními jen prostřednictvím podzemních vod, nebo mezi těmi tůněmi protékal spojovací potůček. Největší hloubku jsme naměřili v geltě Auarit — jedenáct metrů. Teplota vody mezi vodními rostlinami na povrchu byla v polovině října za poledne 28 stupňů; půl metru pod hladinou bylo 21,5 °C; ve větších hloubkách se teplota prakticky nelišila od hodnoty pro půlmetrovou hloubku, kolísání v denním cyklu sem nezasahovalo.

V geltách byla všude spousta ryb — parmy *Barbus biscarensis* a *Barbus deserti*. Ben se pokusil získat ke spolupráci místního mladíka znalého lovu ryb na ohnutý špendlík, aby získal pro film nějaký „kapitální kousek“; za chvíli měl



exemplář přes půl metru dlouhý. Ryby zde dorůstaly zřetelně větších rozměrů než v Imihrou.

Postupně jsme pronikali do vzdálenějších částí zdejšího úzkého, sevřeného světa. První dvoudenní exkurze vedla do Edarenu — neobyčejně malebné vesničky v závěru jihovýchodní větve kañonu. Snad největší místní pozoruhodností je pěstování vinné révy; sice už bylo dávno po vinobraní, ale přesto Ben opatřil celý pytel sušených rozinek.

Byly tu samozřejmě i zajímavosti z oboru fauny. Jarmila zde ulovila štíhlého hada přes metr dlouhého, který se do ní ihned s chutí zakousl. Z účinků, které se neprojevily, vyšlo bez dalšího zkoumání najevo, že je to had nejedovatý — ale jinak jsem byl v koncích. Na žádné z předešlých výprav nikdo takový druh nikdy nespatriil, a ani po návratu se nepodařilo určit nic bližšího — leda že je to zřejmě rod *Coluber*.

Přírodní pozoruhodnosti byly však soustředěny spíše v úseku kañonu mezi Edarenem a Edjefem. Z vodních ptáků, létajících nad geltami, se podařilo úspěšně zachytit druh *Podica senegalensis*, který určil podle snímku dr. Dobroruka.

V jednom z bočních erozních zářezů ve stěně kañonu běhali „akaukové“. Jenže, co je to vlastně to tuarežské „akauka“? Je to plaché, větší než hlodavec gundi (*Ctenodactylus*) — vzhledem i velikostí to na dálku připomíná sviště. Do našich bedniček živochytěk se „to“ nikdy neulovalo. Jediná naděje byl dlouhý teleobjektiv — a tak jsme se teprve po návratu dověděli z fotografií, že akaukové jsou damani *Procapra ruficeps*.

Damani jsou živočichové jen na první pohled „obyčejní“. Ve skutečnosti, ačkoli je to k nevíře, jsou to nejmenší kopytníci, avšak z příbuzenstva slonů.

Některé problémy zdejší fauny však zůstaly zcela nevyřešeny. Dva z nich se týkaly úzkého světa průměrně tři metry široké, ale asi kilometr dlouhé gelty v minikañonku se svislými, většinou ne přístupnými stěnami, kde byla voda v hloubce kolem pěti metrů pod okrajem srázů. První záhadu jsem spatřil na okamžik a zdálky — plavalo to na hladině jako cosi mezi ondatrou a vydrou; pak se to ponořilo. Veškeré další pátrání a číhání bylo marné.

Druhý fantóm byl sice neviditelný, ale zato dobře slyšitelný. Dostal provizorní pracovní název „šustič rákosní“. Zvuky vycházely nepravidelně, ale téměř neustále z hustého ostrův-

ku rákosí, které vyplňovalo dno kañonu v délce asi dvaceti metrů, takže volná vodní hladina zde byla přerušena. „Šustič“ byl kdesi těsně u našeho břehu, ale houština byla vysoká a pohledem neproniknutelná. Že by se tam vrtěl další zapomenutý „poslední saharský krokodýl“? Zalehli jsme na okraji srázu a půl hodiny třeštili zraky do té džungle. Bylo to stále stejné a stále na jednom místě. Nakonec jsem vypátral ve skalní stěně použitelné chyty a stupy, umožňující slézt až na dno, které tu bylo u okraje výjimečně suché. Šustič byl sotva půldruhého metru ode mne a šustil si vesele dál; ale když jsem se pak pokusil rákosí rozhrnout, nic jsem nespatriil a také šustění přestalo. Dále byla houština bez mačety zcela neproniknutelná a navíc rostla z vody a bahna. Setrval jsem na svém stanovišti a šustění po chvíli začalo znovu. Pohnul jsem se, přestalo. A tak stále znova a do omrzení. Pro časovou tíseň nezbylo, než odložit řešení záhady šustiče rákosního do programu některé z dalších výprav.

Když jsme zvládli nejnuttnější základní a povšechně informativní filmové záběry a dokumentaci v blízkém okolí základny, „vzal jsem si volno“, abych konečně uspokojil neúprosné nutkání vydat se kañonem směrem dolů, tam, kde po dvaceti kilometrech začíná Imihrou spojením kañonů Ihérir, Tasset a Massine. V poslední chvíli se pro účast na tomto průzkumu rozhodla i Jarmila.

Cesta vedla ze základny Edjefu nejdříve kolem údajné „gelty posledního krokodýla“. Je to tuň střední velikosti, hluboká čtyři metry, pokračuje však širokým rákosinovým močalem a houštinami s tamaryšky až k další oáze, či spíše jen skupince stavení, zvané Ahreme. Vpravo se svahu stékal pramen železité minerálky, výborná příležitost doplnit zásobu pitné vody. Kañon zde ostře zahýbá z původního severovýchodního směru na západ a dále pak na sever. V ohybu stála na malém pahorku podivná zřícenina — pozůstatky pevnosti ještě z doby turecké expanze v severní Africe, která zasáhla až sem.

Další postup kañonem vedl k poslední oáze Telamil s nádherně rezavě rudým minerálním vývěrem. Obyvatelé se zde právě věnovali oblíbené, ale v těchto krajích obzvláště absurdní a zhoubné zábavě — vypalování. Zbavovali se tím nejen uschlých travin a keřů, ale hubili ohněm i staré palmy. Když jsme se pak vzdálili asi dva kilometry, rozšířil se požár



do takových rozměrů, že byl kaňon vyplněn hustým dýmem a popel se sazemí, nesený mírným větrem, padal až k nám. Z oázy šlehaly mohutné plameny vysoko nad koruny palm.

I u nás se snažíme ze všech sil vypalovací nešvar vykořenit, ačkoli tu nemá zdaleka tak drastické důsledky jako na Saahaře. Zde je vůbec nejradikálnějším prostředkem tvorby a šíření pouště do zbývajících ostrůvků zeleně a života. Přestal jsem se divit, že osídlení v kaňonu Ihérir následkem klesající plodnosti obdělávané a využívané půdy ubývá. Jestliže je místní hospodaření v zajetí tak neblahých návyků, nemůže být výsledek jiný, vzdor tomu, že je zde na saharské poměry mimořádná a trvalá hojnost vody. Zamezit vypalování je také nesporně přednostním požadavkem pro ochranu zdejší přírody.

Za oázou Telamil tvořily ploché dno kaňonu v délce několika kilometrů holé skály. Podobně jako mezi Edarenem a Edjefem se tu protékající voda ukrývala v malém druhotném kaňonku, místy tak úzkém, že by bylo možné ho přeskočit. Ale dále před námi se rýsovala další zóna bujné zeleně; na jejím okraji bylo obydlí zdejšího jediného obyvatele. Území se jmenuje Azarif.

Zvolna jsme pronikli do nádherné divočiny. Rozmanitostí flóry a rozvětvením vodního toku se vytvářela neobyčejně půvabná zákoutí nezvykle čistých křišťálových jezírek, drobných vodopádů, ponořené kameny zdobily povlaky filigránsky zvlněných sintrů... Jezírka v celých kaskádách byla zadržována hrázkami, porostlými šťavnatou zelení společenstev, v nichž převládaly mechorosty. Pojal jsem „strašlivé podezření“ — nenašli jsme „Plitvická jezera na Saahaře“? — Skutečně, hrázky byly tvořeny travertinem a celá zdejší vodní nádhera vznikla a stále vznikala stejným způsobem jako proslulá kaskáda přírodních přehrad v jugoslávském národním parku — Plitvická jezera. Je to úkaz velmi pozoruhodný, neboť tyto geologické úkazy vytváří biochemický proces. Látková výměna vodních rostlin narušuje vzájemnou rovnováhu mezi látkami rozpuštěnými ve vodě: uhličitany vápenatými (normálním a kyselým), volným rozpuštěným kyslíčkem uhličitým, který s vodou částečně reaguje za tvorby kyseliny uhličitě a ta převádí málo rozpustný uhličitán vápenatý na rozpustnější kyselý uhličitán vápenatý. Rostliny pro svou asimilaci z vody odebírají kyslíčnický uhličitý, tím se celá složitá

rovnováha posouvá směrem k ubývání kyseliny uhličitě a rozpadu kyselého uhličitánu vápenatého, z něhož vzniká téměř nerozpustný normální uhličitán. Jeho nadbytek se v přesyceném roztoku neudrží, sráží se v podobě sintrů a povlaků na ponořených předmětech, přednostně se však usazuje přímo na místě, kde dochází ke změně složení vody působením rostlin. Organismy, které jsou „pachateli“ porušené rovnováhy, rychle obrůstají uhličitánem vápenatým, jejich nižší, zkamenělé části odumírají, a vyloučený travertinový vápenec je proto prostoupen četnými dutinami — pozůstatky po vyhnílych organických tvůrcích kamene. Rostliny přerůstají v proudu vody směrem vzhůru, stále pronásledovány růstem kamene, který obaluje a pohřbívá jejich spodní části. Kde jsou k tomu vhodné podmínky, narůstá rychle se zvyšující hráz a za ní se zadržuje stále hlubší jezero. Pražáci mají nejbližší příležitost seznámit se s travertinovými hrázkami (i když jen asi deseticentimetrovými) v chráněném území Císařské rokle v Českém krasu u Srbska před Berounem a podívat se kurióznímu chování tekoucí vody, která — místo aby údolí vymílala a prohlubovala — si sama staví do cesty přehradu a uskutečňuje vlastně jakousi „antierozí“.

Tvorba travertinu bývá dostatečným důvodem k vyhlášení ochranných opatření i v oblastech vodou bohatých; v krajině tak extrémně suché, jako je centrální Sahara, je vzácností zasluhující ochranu i každý výskyt vody, tím spíše by měla být věnována pozornost a péče území s výskytem „živého“ travertinu.

Zatím co jsem věnoval nadšenou pozornost travertinovým úkazům, Jarmila byla u vytržení nad rybičkami v tůních. Kromě rodu *Barbus*, hojného i ve všech ostatních geltách, tu byly také cichlidy — a to dokonce dva až tři druhy. Ulovit se podařilo jen druhy *Tilapia nilotica* a *Tilapia zilli*, známé už jako největší ichtyologická vzácnost v Imihrou — tady jich byla místy hejna. Třetí mám zachycenou pouze na fotografiích, bohužel se z nich dá zjistit právě jen to, že se jedná zřejmě o další odlišný druh, nezastižený ani předešlou výpravou v Imihrou.

Azarifský úsek kaňonu Ihérir věru ničím nepřipomínal, že jsme uprostřed Sahary. Rostly tu dokonce i houby! Vzpomněl jsem si na Bena: kolik už spotřeboval filmu na záběry téměř bezcenné ve srovnání s tím, co by se dalo poříditi zde!



S tím se musí něco udělat — pro dnešek se dál nejde, rychlým pochodem to ještě dnes musíme stihnout zpět na základnu — i když dojdeme už za tmy; ale v kaňonu se zabloudit nedá. Zítra seženeme pár oslíků, naložíme kameru, filmy, zásoby . . . jen aby nepřijela předčasně záchranná výprava, která má opravit vůz a nás odtud „vysvobodit“.

Stihli jsme to „o fous“. Přijeli pro nás několik hodin po našem odchodu z Edjefu, kde, jak si myslili, je už netrpělivě očekáváme. Nebyli jsme k nalezení, ale předpokládalo se, že se nejpozději navečer vrátíme. Spatřili nás teprve třetí večer, dělali na nás poněkud otrávené obličejy, čímž nám ovšem nemohli zkazit radost z toho, co jsme za tu dobu stihli; jestli by měla ochrana přírody něčemu v Tassíli věnovat pozornost, tedy zejména území Azarif v kaňonu Ihérir a zhotovený filmový dokument tomu může významně napomoci jako součást naší „důvodové zprávy“.

Mimochodem, i v Azarifu, ačkoli zde působí jediný obyvatel, jsme pořídili truchlivé dokumenty ničení. Vypálené plochy pokryté zuhelnatělými zbytky vegetace, jezírka, znečištěná popelem spálených rákosin, travertinové hrázky, probourané člověkem zřejmě z pouhé kratochvilné hravosti.

Azarifský úsek kaňonu je asi dva kilometry dlouhý. Na závěr naší druhé, pracovní exkurze jsme se pokusili ještě nahlédnout za „konec živého světa“. Bohatství tekoucí povrchové vody postupně vymizelo do podzemí a jen několik izolovaných tůní naznačovalo směr jejího dalšího postupu. Dno kaňonu pokrývala stále mocnější vrstva navátého písku a při dalším postupu k severu vymizely nejen gelty, ale dále nebyly v dohledu ani stopy sporé vegetace. Podle sdělení Tuaregů se vody vynořují na povrch až zase v Imihrou; pouze při velkých deštích a „povodních“ snad mohou být oba vodní systémy krátkodobě propojeny.

Z toho vyplývá, že i populace krokodýlů byla zřejmě v posledních stoletích rozdělena na dvě izolované skupiny. Vpád evropské civilizace, reprezentované střelnými zbraněmi vojenských posádek, se šířil nejdříve od severu ze základny Fort Polignac (dnešní Illizi). Lze předpokládat, že výskyt krokodýlů v Imihrou zanikl dříve než poslední mohykáni v Ihéru. Těm se stalo osudným patrně teprve zřízení posádky ve Fort Charlet (dnešní Djanet) a ještě bližším Fort Gardel (dnešní Zaouatallaz), odkud je do Ihéru „pouhých“ sto kilo-

metrů. Nyní je situace stejná jako ve zmíněné druhé etapě kolonizace: Djanet zůstal správním střediskem, základnou a východištěm pronikání do Tassíli, jak průzkumného, tak i turistického. Ihérir je dnes nesrovnatelně dostupnější než Imihrou.

Úvahy o krokodýlech se mi znovu vracely, když jsem si začal koncipovat projekt ihérirské přírodní rezervace. Ne že bych ještě doufal v nalezení „zapomenutých sirotků“ (neračte brát vážně malý žertík v souvislosti se „šustičem rákosním“ cestou do Edarenu), ale zbýval problém, k němuž bylo třeba zaujmout jasné stanovisko: je vhodné se pokoušet výskyt obnovit vysazením jedinců přinesených odjinud, nebo naopak takovou možnost odmítnout?

Zničenou původní, přizpůsobenou a snad už i nějak pozměněnou populaci nahradit samozřejmě nelze. Z hlediska genetického už to bude jen náhražka, nebo jak říkají zarytí odpůrci takových experimentů, falšování genotypů. Ale což musíme přírodu vždy jen ochuzovat? Nemůžeme ji také zkusit obnovit či obohatit? Objektivní riziko poškození ekosystému a porušení stávající biologické rovnováhy přemnožením cizího prvku a ničením druhů autochtonních (na způsob králičí pohromy v Austrálii nebo zkázy většiny druhů plazů po vysazení munga na ostrově Mljet v Jaderském moři) — toho bychom se v případě vysazení krokodýlů v Ihéru rozhodně obávat nemuseli; spíše by mohlo hrozit nebezpečí, že se v místních podmínkách „neujmou“. Jestliže ale má být vyhlášena ihérirská rezervace ku prospěchu přírody i místních obyvatel, bude si zřejmě muset ochrana přírody ve zdejších podmínkách spíše umět vydělat na potřebná ochranná opatření zpřístupněním některých částí turistice, než spoléhat na dotace. Co se tu dá nabídnout? Azarif je území příliš „křehké“ (a na štěstí odlehlé) — zde by měla být naopak vyhlášena nepřístupná „zóna ticha“, sloužící pouze vědě, studiu, nebo jiné prospěšné práci. Turistům by bylo možné „prodávat“ pohled na zbytky turecké tvrze v Ahremu jako pozoruhodnost historickou, saharské vinice v Edarenu jako kuriozitu agrikulturní; svérázné krajinné útvary a snad i náhodný pohled na vodního ptáka nebo plachého a nenápadného damana na exkurzních stezkách přírodou.

Na úrovni kulturně historické by Ihérir sotva mohl soutěžit s Národním parkem Tassíli a jeho skalními kresbami, i když



se místy na plošině nad kaňonem rovněž vyskytují. Je také obtížněji přístupný. Jako přírodní rezervace bude lákavý především pro zájemce o přírodní pozoruhodnosti, ale měl by asi nabídnout něco obecně přitažlivého i turistům bez vyhraněného zájmu.

Krokodýl je živočich nejen atraktivní a uprostřed Sahary nesporná kuriozita, ale také snadno „demonstrovatelný“. Nejvhodnější by bylo vysazení asi tří kusů do poměrně izolované gelty „posledního krokodýla“ v těsné blízkosti Edjefu, kam vede přístupová „sjízdná“ cesta. Krokodýlové tráví značnou část dne (zejména v chladnějším období, kdy saharská turistika dosahuje svého maxima) sluněním na břehu. Nejsou-li ohrožování a pronásledování, snadno si zvykají na lidi; pokud by je strážce rezervace navíc přikrmoval, bylo by možné je vysloveně ochočit a předvést na požádání. Zároveň by tento adaptační experiment mohl být zajímavý i pro biology, posloužit jako téma dizertační práce a podobně.

Kdyby se krokodýlové uchytili, začali se množit a šířit nad žádoucí míru, nevznikla by tím žádná nesnáze, nýbrž pouze další možný zdroj příjmů rezervace povolením odchytu nebo loveckého odstřelu za přiměřený poplatek (který by bylo jistě možné nasadit dosti vysoko). Lze tedy najít důvody pro vysazení; zbývá hledisko bezpečnostní. Z historie původní populace není znám případ napadení člověka; u krokodýlů dvoumetrové délky (více zde nedorůstali) to ani nepřichází v úvahu. Eventuální nadměrně vzrostlý a přitom agresivní jedinec by mohl být ze sledované populace kdykoli odstraněn.

Poslední cesta naší dokumentační skupiny vedla už mimo tassilskou oblast do východního a jihovýchodního předhoří Hoggaru, nejvytlučnějších končin alžírského jihu. Chtěli jsme se pokusit o setkání s velkou zvěří, zejména s antilopami Addax nasomaculatus. Jel s námi nejlepší djanetský průvodce, jehož orientační smysl mě uvedl v pokorný úžas, ačkoli už jsem v tomto směru viděl mezi saharskými obyvateli ledacos. Naše pátrání bylo zčásti marné, zčásti překonalo očekávání. Viděli jsme mnoho stop, nejen gazel, ale i té antilopy. Mimořádnou premií byly stopy celé rodiny gepardů — vypadalo to na dva dospělé a tři mláďata. Nález se však podařil v krajině, kde byly jen místy nevelké plochy hrubého horského písku ve skalním terénu — a tak byly všechny po-

kusy o sledování stop odsouzeny k nezdaru. Stejně to dopadlo s filmováním antilop — ani jsme je nezahledli. Jediná gazela, kterou jsme vyplašili, se před filmováním zachránila zoufalým úprkem do nesjízdného skalního bludiště.

Přesto jsme si z cesty přinesli jasnější představy o současné situaci velké zvěře. Antilopa Addax ve východním Hoggaru dosud existuje, i když jich na území Alžírsku patrně nebude více než nějaká desítka. Kupodivu se zde dokonce zdržují i gepardi. Ale jak dlouho ještě? I v těchto tak odlehlých končinách, vyžadujících nejméně dvoudenní cestu terénním vozem z kterékoli strany (od Djanetu v Tassíli, či od Tamanrassetu v západním Hoggaru) jsme u jednoho pramene našli dosti pracně vybudovaný lovecký úkryt. U napajedla bylo právě početné hejno stepokurů a na obloze kroužili dva obrovští dravci — v protisvětle však bylo obtížné rozeznat druh nebo úspěšně fotografovat. Bylo však zřejmé, že ani uprostřed Sahary už není takové místo, kde by zvěř mohla být bezpečna před výstřelem pytláka.

Návrat do hlavního města Alžíru byl ve znamení té neblahé fotografické výstavy, vyhotovené na náklady ministerstva kultury ČSR jako náš dar Alžírsku. Nejdříve byla týden zabavena na letištní celnici, a ani potom se jí nedařilo lépe. Podle původních ujednání měla být instalována ihned po příjezdu výpravy a ten se měl uskutečnit v dubnu. S ohledem na půlroční zpoždění naší neustále odkládané cesty se ani nedalo očekávat, že radniční sál „Quatre colonnes“ bude až do našeho nejistého příjezdu udržován stále volný a k dispozici (je to mimochodem nejrepresentativnější výstavní prostor v Alžírsku vůbec, vlastně tři mohutné mramorové sloupové sály, marná touha většiny vystavovatelů).

Ale konec dobrý, všechno dobré. Při našem příjezdu tam byla jiná výstava, ale náš tradiční příznivec pan Mahiout nám umožnil instalaci na dobu dvou týdnů po skončení činnosti na jihu, před návratem do Evropy. Harmonogram expedice se tím zkomplikoval jen nepatrně. R. Wolfová, která byla generálním komisařem a odpovědným pracovníkem veškerých výstavních záležitostí už při „cvičné“ instalaci v Náprstkově muzeu v Praze, se místo instalace výstavy na radnici zúčastnila cesty do Tassíli, kde měla možnost vyvíjet činnost podle vlastního zájmu s tím omezením, že jsem si přál, aby vytvořila z bezpečnostních důvodů už dříve zmíněných dvoučlennou



skupinu s dr. Hofferem pro případ jakékoli nehody v terénu. Během pobytu v Tassíli však dostala zprávu o úmrtí v rodině a musela se předčasně vrátit. Osířelá výstava pak zůstala „na krku“ opět dokumentační skupině, neboť ani manželé Šmerákoví nevytrvali celé plánované tři měsíce s ohledem na přání zaměstnavatele.

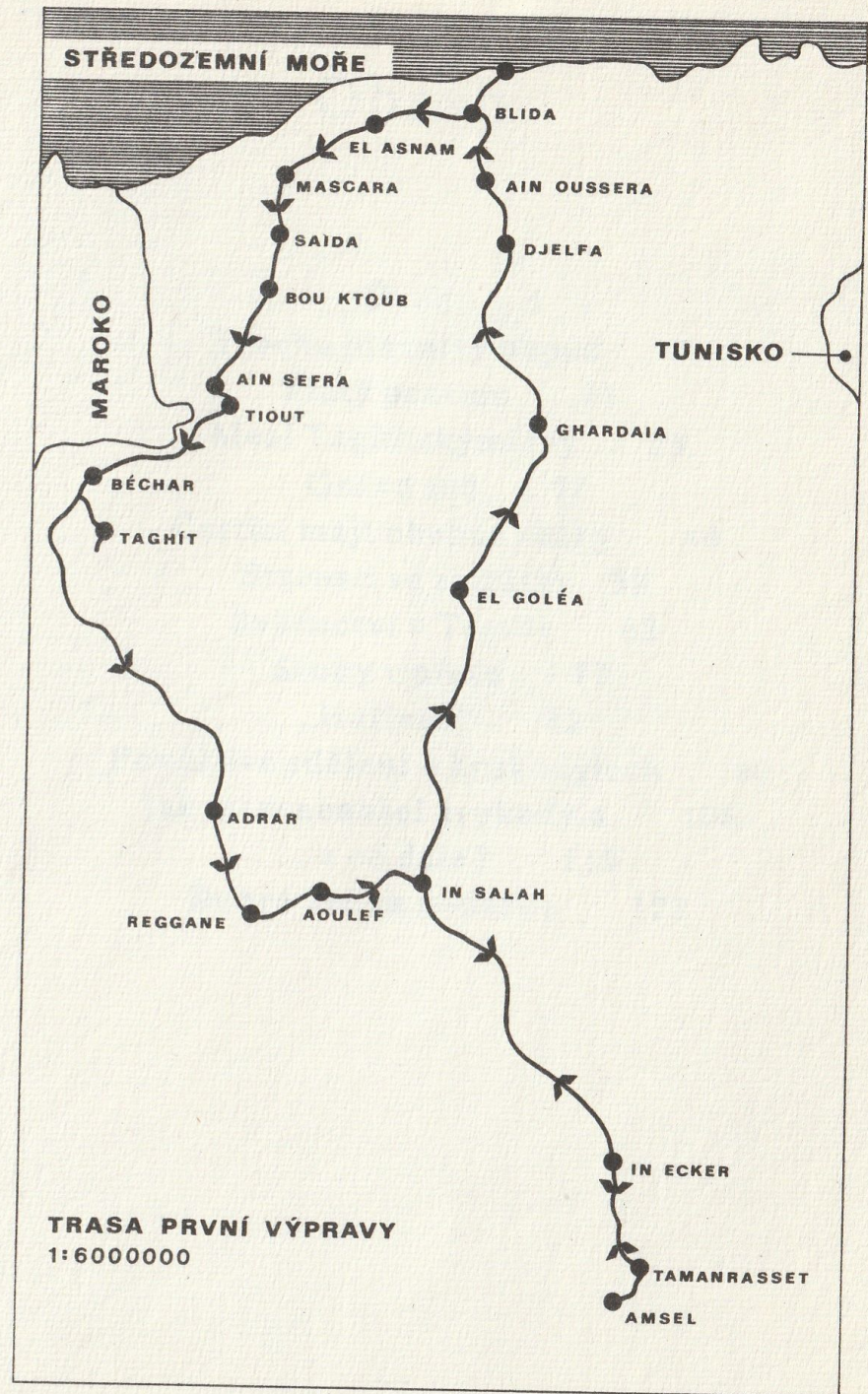
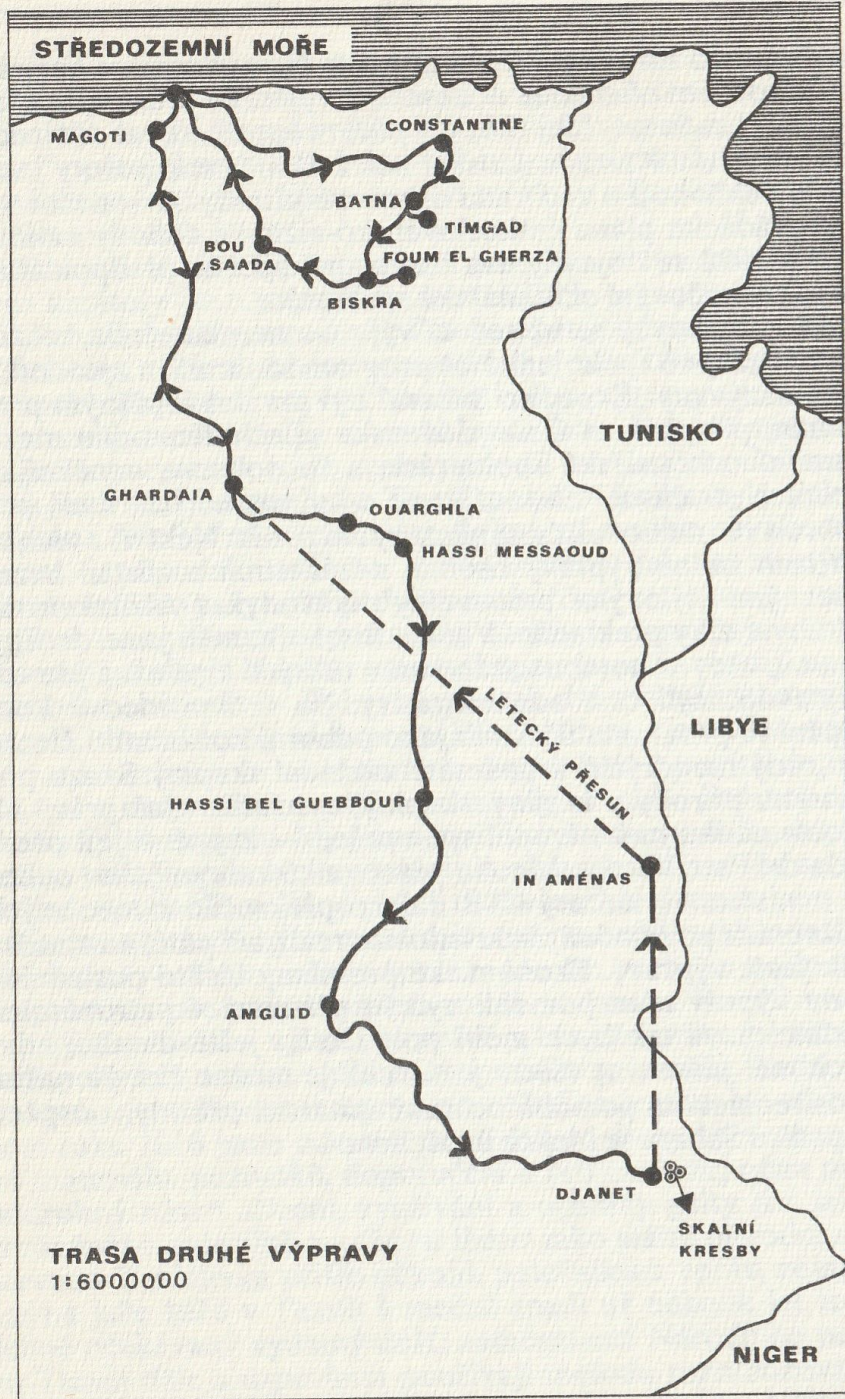
Po vylíčení příprav expedice a cesty do Alžíru na začátku této kapitoly jsem napsal, že se o dalších organizačních nesnázích už zmiňovat nebudu. Zde je opět jedna z výhodných příležitostí těžit z tohoto rozhodnutí a ušetřit hezkých pár stránek vyprávění, co všechno se kolem výstavy „semlelo“. A přece jsem rád, že jsem mohl být u toho. Úspěch výstavy, to je to podstatné, totiž zcela potvrdil a v leccm dokonce překonal mé předpoklady. Tlustá pamětní kniha byla úplně popsána ještě před ukončením. Bylo v ní mnoho chvály, ale to mi nepřipadalo zdaleka tak významné, jako v různých obměnách se vyskytující projevy rozhořčení na téma: „... což nejsme schopni sami se postarat o záchranu ohrožených hodnot naší přírody? Není to ostuda, když nás na to musejí upozorňovat cizinci?“ — Výborně, jen tak dál a houšť, pomyslel jsem si. Podařilo se nám podráždit Alžířany; jen ať se rozhněvají a vrhnou se na to sami — my už letíme pozítří domů. To, co je třeba všechno udělat, za ně stejně nikdo jiný než oni sami zajistit nemůže. My jsme mohli posoudit, poradit, doporučit vhodný způsob a vydráždit k aktivitě. Zdá se, že se to poslední podařilo nejlépe právě té závěrečné výstavě.

Na tomto místě bych mohl opět (už podruhé) udělat tečku — jako závěr by to nebylo špatné. Ale tím bych jen podpořil nesprávnou představu: návrat rovná se konec. Rozdíl mezi expedicí seriózní a výletní je právě v tom, že práce po skončení pobytu v terénu spíše začíná, než aby končila. Ledacos se zpracuje a zhodnotí teprve po několika letech; ale už během roku 1976 jsme odeslali první dva soubory zpracovaného materiálu, poznatků, doporučení a projektů, zejména pak podrobný návrh zřízení, využívání a ochrany gelty Ifri jako chráněného naleziště a kaňonu Ihérir jako státní přírodní rezervace. Z Alžírska přišlo několik potěšujících zpráv, zejména: na jaře 1976 v Tassíli konečně spadl už několik let toužebně očekávaný vydatný déšť; zaměstnanci Národního parku Tassíli dále s úspěchem používají metodu rozmnožování tassilských cypřišů a založili už rozsáhlou školku; alžírské

ministerstvo informací a kultury naši činnost vysoce ocenilo a v předaném oficiálním dokumentu vyjádřilo přání ve spolupráci pokračovat; film *Stopy v písku* reprezentoval Alžírsko na festivalu v Kartágu a získal zde zvláštní cenu poroty jako příspěvek k boji o záchranu ohrožené přírody. A konečně — v prováděcím plánu československo-alžírské dohody na léta 1977—1978 se objevily dva články, týkající se předpokládaného pokračování ochranné spolupráce.

Ale — i kdyby se už sedmá výprava neuskutečnila, můžeme být zřejmě spokojeni. Náš program souhrnně a zjednodušeně nazývaný „Expedice Sahara“ byl prvním úspěšným pracovním příspěvkem Československa ušlechtilému dílu mezinárodní ochranné spolupráce, a to dokonce v několika oborech současně. Zasloužilo se o to mnoho lidí, kteří pro dobrou věc nelitovali času, námahy ani peněz. Někteří z nich se při tom žádné výpravy osobně nezúčastnili a zůstali bezjmennými „týlovými pracovníky“. Náš styk s Alžírskem se udržoval díky překladům Viléma Bischofa; měli jsme dr. Fajstovou, vždy ochotnou zasáhnout v těžkých chvílích a převzít nejnevděčnejší část administrativy. Na úrovni ideově koncepční se programu účastnili jako odborní konzultanti členové „rady moudrých“ z padesáté základní skupiny Svazu pro ochranu přírody a krajiny, skupiny, specializované právě na problematiku mezinárodní spolupráce — zejména její předseda dr. Petr Verner. Mnoho pracovníků zahraničního odboru ministerstva kultury ČSR daleko překročilo rámec svých služebních povinností v souvislosti s realizací páté, a zejména pak šesté výpravy. Ekonomické problémy těchto posledních dvou výprav nám pomohli vyřešit příznivci v patronátních podnicích. A tak bych mohl pokračovat ještě dlouho, kdybych měl jmenovat všechny, o nichž je možno říci, že naším prostřednictvím pomohli ochraně saharské přírody, a úspěch expedice Sahara je i jejich úspěchem.







# Obsah

Úvod	5
Trochu bláznivý nápad	7
Žlutý pramen	11
Mezi Taghítskými lvy	23
Grand sud	27
Čertíci mají ohebné růžky	46
Starosti se zvířátky	59
Svědectví v Tassíli	62
Stopy v písku	77
„Hafínek“	82
Povážlivé sdělení o krokodýlech	90
Jak jsem nenašel krokodýla	106
... a co dále?	119
Dobrá věc se podařila	123



Fotografie: Jiří Haleš  
Obálku navrhl  
a graficky upravil  
Václav Kučera  
Vydala Práce,  
vydavatelství  
a nakladatelství ROH  
v Praze, roku 1982 jako  
svou 5953. publikaci  
Odpovědná redaktorka  
Helena Jílková  
Výtvarný redaktor  
Pavel Helísek  
Technická redaktorka  
Dana Zahradková  
1. vydání — náklad  
26 000 — stran 152  
stran příloh 24  
AA 11,18 — VA 11,64  
401/22/862  
Vytiskl Mír, novinářské  
závody, n. p., závod 3,  
Opletalova 3, Praha 1  
Tematická skupina  
14/7/6  
24-030-82 Kčs 19,—

# Jiří Haleš

# SAMARA

není  
jen  
písek

kamarād

*Knižnici řídí ediční rada*



Autor, mladý vědecký pracovník,  
podává ve své práci  
velice zasvěcený výklad  
o dnešní tváři Sahary.  
Zúčastnil se jako člen  
Svazu pro ochranu přírody a krajiny  
již šesti expedic do Alžírsko,  
poznal dobře zblízka  
nejrůznější kraje a lidi,  
typickou saharskou přírodu.  
Ze svých cest vytěžil  
i cenný fotografický materiál.  
Rukopis je psán živou,  
vtipnou, cestopisně reportážní formou.  
Autor se dívá na vše  
očima mladých lidí,  
zvědavých i kritických,  
neztrácejících smysl pro humor  
ani v zapeklitých situacích,  
do kterých se  
v saharských pustinách  
nejednou celá výprava  
dostala.

24-030-82

14/7/6

Kčs 19,—